

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DİJİTALLEŞME VE DİSTOPYALAR ÜZERİNE FELSEFİ BİR
DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA GİZEM GANİOĞLU

FELSEFE ANABİLİM DALI

Ankara, 2022

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DİJİTALLEŞME VE DİSTOPYALAR ÜZERİNE FELSEFİ BİR
DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA GİZEM GANİOĞLU

FELSEFE ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap DOĞAN

Ankara, 2022

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Kübra Gizem GANİOĞLU tarafından hazırlanan “DİJİTALLEŞME VE DİSTOPYALAR ÜZERİNE FELSEFİ BİR DEĞERLENDİRME” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap DOĞAN	AYBU/İTBF/ Felsefe	
Kabul ☒ Red ☐		
Prof. Dr. Mehmet VURAL	AYBU/İTBF/ Felsefe	
Kabul ☒ Red ☐		
Prof. Dr. Hasan Haluk ERDEM	AÜ/EBF/ Felsefe	
Kabul ☒ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 24/06/2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (.../.../)

İmza

Kübra Gizem GANİOĞLU

TEŞEKKÜR

Çalışma süreci boyunca bilgi ve donanımıyla desteğini üzerimden hiç eksik etmeyen, her zaman beni yüreklendiren ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli danıőmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehtap DOĞAN hocama, tez süreci boyunca bana yol gösteren saygı değer Prof. Dr. Mehmet VURAL hocama teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda tez jürisinde de bulunan değerli Prof. Dr. Hasan Haluk ERDEM hocama da katılarından dolayı teşekkür ederim. Maddi-manevi desteklerini her zaman hissettiğim kıymetli aileme de sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Dijitalleşme ve Distopyalar Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme

İnsanoğlu geçmişten günümüze kadar ütopyik bir dünya içerisinde yaşamının hayalini kurmuştur. Bu nedenden dolayı birçok düşünür de kendi ütopyalarını oluşturarak mutlu bir toplumun nasıl olması gerektiği üzerine çalışmalar üretmişlerdir. Modern dünyanın özgür ve refah yaşam vaadi, artık yerini distopya evreninde karamsar ve baskıcı bir yaşam korkusuna bırakmaya başlamıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte hayatımızın bir parçası olan akıllı telefonlar ve bilgisayarlar, bir yandan hayatımızı büyük ölçüde kolaylaştırır da bir yandan da internet üzerinde yaptığımız her arama, kullandığımız her uygulama, konum bilgilerimiz başta olmak üzere birçok kişisel veri kaydedilmekte; bu da teknolojinin bir gözetim aracı olarak kullanılması endişesini yaratmaktadır. Bununla beraber gelecek için tasarlanmakta olan veya tasarlanmış ama henüz kamuya sunulmayan birçok dönüştürücü teknolojinin bulunduğu bilgisine dayalı olarak yeni birçok toplumsal ve etik problemin muhtemel olduğunu söylemek de mümkündür. Distopik dünya tasarımlarında ana problem mahremiyetin yok edilmesi, gözetim ve gözetlemenin denetim aracı olarak halk üzerinde kullanılması gibi konularda sıklıkla tartışılmaktadır. Bu çalışmada ele alınacak olan dört distopya örneğinden yola çıkılarak, günümüzdeki mahremiyet ihlallerine ve yeni alışkanlıklarımızın ortaya çıkmasıyla insanın kendisini isteyerek ifşa etmesi, gözetleyip gözetlenmesi gibi etik problemlere değinilip tarihselliği ile birlikte aktarılmaya çalışılacaktır. Teknolojinin getirmiş olduğu olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de incelenmeye çalışılıp, insani değerlerimizin korunması, dijital teknolojiler için etik ve hukuki bir zemininin oluşturulması gerektiği üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Teknoloji, Dijitalleşme, Distopya, Gözetim, Kişisel Veriler, Mahremiyet.

ABSTRACT

A Philosophical Evaluation on Digitization and Dystopias

Mankind has dreamed of living in the utopian world from past to present. For this reason, many thinkers have created their own utopias and studied on how a happy society should be. The promise of a free and prosperous life in the modern world has now begun to leave its place to a pessimistic and oppressive fear of life in the dystopian universe. Smart phones and computers, which are a part of our lives with the developing technology, make our lives easier on the one hand, but on the other hand, every search we make on the internet, every application we use, and many other personal data, especially our location information, are recorded. Therefore, this raises concerns about the use of technology as a surveillance tool. However, it is also possible to say that many new social and ethical problems will arise by using our idea that there are many transformative technologies have already being designed or designed for the future but not yet made available to the public. Although the main problem in dystopian world designs is the destruction of privacy, the use of surveillance and surveillance on the public as a means of control issues such as frequently discussed. In this study, today's privacy violations and ethical problems such as self-disclosure, spying and surveillance with the emergence of our new habits will be discussed and tried to be conveyed with their historicity. In addition to the positive effects of technology, it will be tried to examine its negative effects, and it will be tried to focus on the need for protection of our human values and the creation of an ethical and legal basis.

Keywords: Technology, Digitalization, Distopia, Surveillance, Personal Data, Privacy.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İNSALIK TARİHİNDE DİJİTALLEŞMEYE GİDEN SÜREÇ VE EVRELERİ.....	5
1.1. Modernleşme Öncesi Dönemde Dijitalleşme	5
1. 2. 20. Yüzyıl Sonrası Dijitalleşme	8
1.2.1. Yapay Zekâ	10
1.2.2. Siber Fiziksel Sistemler	13
1.2.3. Nesnelerin İnterneti	13
1.2.4. Büyük Veri (Big Data):.....	14
1.2.5. Arttırılmış Gerçeklik.....	15
1.3. Toplum 5.0.....	17
2. BÖLÜM: DÜŞÜNCE TARİHİNDEN DİSTOPYA ÖRNEKLERİ	21
2.1. <i>Biz</i> (Yevgeni İvanoviç Zamyatin)	21
2.2. <i>1984</i> (George Orwell).....	24
2. 2. 1. Bir Distopya Olarak <i>1984</i> : Big Brother	29
2.3. <i>Cesur Yeni Dünya</i> (Aldous Huxley).....	33
2.3.1. Bir Distopya Olarak <i>Cesur Yeni Dünya</i> : F.S. 632	37
2.4. <i>Homo Deus- Yarının Kısa Tarihi</i> (Yuval Noah Harari)	42
2.4.1. Homo Deus'a Genel Bir Bakış.....	43
2.4.2. Bir Distopya Olarak Homo Deus	50
3. BÖLÜM: DİJİTALLEŞMENİN İNSAN YAŞAMINA ETKİLERİ	61
3.1. Gözetim Altında Yaşamak, Takip ve İzlenme Korkusu	61
3.2. Mahremiyetin Ortadan Kalkması	67
3.3. Veri Olarak Kişisel Yaşam	70
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	78
İNTERNET KAYNAKLARI.....	82

GİRİŞ

Dijitalleşme süreci insanlık tarihinin devrimsel geçiş aşamalarından birisi olarak kabul edilmektedir. Sosyal, kültürel, bilişsel, bilimsel, biyolojik, ekonomik, politik, teknik alanlar başta olmak üzere dijitalleşme sürecinin dönüşüme uğratmadığı hemen hemen hiçbir disiplin kalmamış görünümündedir. Her alanda değişimler o kadar hızlı yaşanmaktadır ki bu değişimleri takip etmek, anlamlandırmak ve sonuçları hakkında çıkarımda bulunmak oldukça komplike bir bakış açısı gerektirmektedir. Bilim insanları, süreci genellikle kendi içerisinde çalıştıkları alan bağlamında ele alma eğilimindedirler; bir yazılım mühendisi için önemli olan geliştirdiği algoritmanın etik ya da sosyal sonuçları değil, arzulanan hedefi gerçekleştirip gerçekleştirilememesidir. Ya da biyomedikal mühendisleri protez uzuvlar üretme gayreti içerisindeyken insanın fizyolojik yapısına müdahalenin ulaşabileceği seviyeyi ve bu seviyenin meydana getireceği insan yaşamı potansiyelini tahmin etme yükümlülüğü hissetmemektedirler. Sosyoloji dijitalleşme sürecinin toplumsal boyutlarını incelemekte, psikoloji ise dijitalleşmenin bireylerin psikolojik durumları üzerine etkilerini konu edinmektedir. Dijitalleşmeyi ele alan perspektifler ve çalışma alanları bu bahsedilenler gibi onlarcasıyla örneklendirilebilir. Fakat bu hususta bir eleştiri yapmak gerekirse, o da dijitalleşmenin yarattığı temel problemlerin gözden kaçırıldığı ve bütüncül bir bakış açısı yakalanamadığıdır.

Bir felsefe tezinde, dijitalleşmenin konu edinilmesinin en temel sebebi ise bu sürecin insanın zihinsel ve fiziksel doğası üzerine meydana getirdiği ve getireceği değişikliklerden yola çıkarak sosyal, politik, hukuki, etik ve teknik alanlara bir zemin sağlamaya çalışmaktır. Dijitalleşme sürecinin etik tercihlerimizi nasıl yönlendirdiği; demokrasi, eşitlik, mahremiyet, doğruluk ve özgürlük gibi değerler üzerinde ne yönde etkisinin bulunduğu; insanın fiziksel ve zihinsel yapısında ne türden değişikliklere neden olduğu ve hatta insan benliğini dönüştürüp dönüştürmediği sorularının her birinin cevaplanması felsefi bir sorgulamaya zorunlulukla ihtiyaç duymaktadır.

Bazı araştırmacılar tarafından “dijitalleşme felsefesi” olarak yerleşik bir adla anılmak istenen bu alan kendi içerisinde teknoloji felsefesi, zihin felsefesi, siyaset felsefesi, etik ve iktisat felsefesi başta olmak üzere epistemoloji, ontoloji gibi birçok felsefi disiplin ile doğrudan ilişkilidir. Dijitalleşme, teknoloji felsefesinin bir konusudur çünkü bizzat kendisi teknolojinin yaratmış olduğu bir süreç olarak teknoloji felsefesinin teknolojinin doğası, insan ve yaşam üzerine etkisi, teknoloji üretmenin nedenleri gibi başat sorularıyla doğrudan muhataptır.

Dijitalleşme, zihin felsefesinin de önemli konularından bir tanesidir çünkü dijital teknolojinin yapıtaşlarından olan “yapay zekâ”, insan zihnini kıyas olarak kabul ederek insanın akıl yürütme, problem çözme, karar verme, hesap yapma gibi zihinsel yetilerini taklit etmeyi

ya da yeniden üretmeyi amaçlayan bir teknolojidir. Bu yönüyle yapay zekâ çalışmaları, zihin felsefesinde “Yapay zihin mümkün müdür?” genel başlığı altında bununla bağlantılı diğer birçok sorunun da kaynağını oluşturmaktadır.

Teknoloji felsefesi ve zihin felsefesinin dışında, dijitalleşmenin konu edinildiği önemli felsefi disiplinlerden bir diğeri de etikdir. Dijitalleşme, insan eylemlerinden başlayarak kişilerin karakterleri, seçimleri, idealleri gibi birçok unsurla beraber insan yaşamını doğrudan etkileyen unsurlardan birisi haline gelmiştir; bu da ahlaki değerler üzerinde de şekillendirici güce sahip olduğu anlamına gelmektedir. Dijitalleşmeyi etiğin konusu haline getiren tek şey dijital teknolojinin insan yaşam ve değerleri üzerine etkileri ya da dijital teknolojinin insani ve toplumsal sonuçları değildir. Dijital teknolojilerin kendileri de kullanılma ve kurulma amaçları bakımından etik değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, dijital teknolojiler oluşturulurken hangi norm ve değerlerin korunması gerektiği, sonuççu etik, deontolojik etik, erdem etiği gibi temel etik teorilerinden hangilerinin merkeze alınarak dijital etik tasarımları oluşturulabileceği, evrensel dijital etik normlarına ulaşıp ulaşılamayacağı dijitalleşmenin ahlak felsefesi içerisinde bir sorunsal olarak ele alınmasını gerektiren başlıca sorulardır.

Teknoloji şirketlerinin küresel piyasalardaki güçlü konumu ile dijital teknolojilerin iş gücü dağılımına etkisi bakımından iktisat felsefesi; verilerin gizliliği ve korunmasına yönelik hak ve ihlallere yönelik yasal düzenlemelerin gerekliliği bakımından hukuk felsefesi; dijitalleşmenin adalet, eşitlik, otorite, özgürlük gibi kavramlara etkisi bakımından siyaset felsefesi; bilginin doğası ve bilgiye erişim yöntemlerindeki değişiklikler bakımından epistemoloji ve insan doğasının teknolojiyle birlikte dönüşeceği senaryoları ile dijitalleşmenin insanlığı “süper zekâ” olarak anılan insan zihnini her yönden aşmış varlıklara götüreceği iddiaları bakımından ontoloji dijitalleşmenin felsefe içerisinde konu edinildiği diğer alanlardır.

Dijitalleşme üzerine tüm bu teorik tartışmaların yanı sıra bu çalışmanın bir diğer odak noktası da distopya kavramıdır. İlk bakışta, dijitalleşme kendi başına büyük bir sorunsal olarak ele alınırken bunun bir de distopya kavramıyla birlikte ele alınmasının sorunu daha anlaşılabilir hâle getireceği düşünülebilecek olsa da distopyalar dijitalleşme sürecinin etki ve sonuçlarını değerlendirmek açısından oldukça kullanışlı araçlardır. Çünkü zaten mesele teknoloji olduğunda, düşünce adımlarımız genel olarak teknolojinin “hızlı gelişen, dönüşen ve ilerleyen” nitelikte olduğu ön kabulüyle birlikte şekillenmektedir. Teknolojinin sürekli olarak “gelişen, dönüşen ve ilerleyen” bir alan olduğu varsayımıyla başlanan akıl yürütmeler çoğunlukla teknolojinin geleceği üzerine yapılan tahminlerle sonuçlanmaktadır. Bu sebeple, birçok ütopya ve distopya teknolojiyi ve teknolojinin kullanımını bir şekilde kurgusuna dâhil etmektedir.

Bu çalışmada ütopya yerine distopyaların konu edinilmesinin ana sebebi teknolojinin

insanlığa etkileri üzerine yapılacak değerlendirmede distopyaların sunmuş olduğu senaryoların eleştirel düşünme için ütopyalara oranla daha fazla varsayım içermesidir. Bunun dışında teknoloji ve dijitalleşme merkeze alınarak yazılan ütöpik eserlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Kaldı ki ütopya senaryoları gerçekleşmesi halinde insan zaten sürekli olarak arayışı içerisinde olduğu mutluluğa kavuşacağı için geriye çok fazla felsefi problem kalmamaktadır. Distöpik senaryolar ise teknoloji ve dijitalleşmenin hem bireysel hem de toplumsal hayatta meydana getirebileceği olumsuz etkileri anlatırken bir yandan pek çok felsefi problemi de ortaya koymaktadır. Bu sebeple, çalışmamızda teknoloji ve dijitalleşme merkezli dört distopya seçilerek, bu distopyalarda tasvir edilen yaşam biçimlerinin gerçekleşme ihtimali ve bağlantılı oldukları felsefi problemler çok yönlü ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Değerlendirmeye alınacak distopyalar seçilirken dijitalleşme süreci hakkında bir projeksiyon üretmiş olmaları değerlendirmeye alınan ilk ölçüt olmuştur. Distopyaların yazılmış oldukları yılların birbirini izler nitelikte olması, distöpik senaryoların değişiminin fark edilebilmesi açısından eserlerin seçiminde göz önünde bulundurulan ikinci kriter olmuştur. Çalışmaya konu olacak distopya senaryolarının belirlenmesinde son ölçüt ise gelecek tasvirlerinde ortaya koydukları problemlerin benzeşim göstermesi olmuştur; bu ölçütün kullanılmasının problemlerin farklı bakış açılarından görünüşlerini ortaya koymak açısından faydalı olacağı öngörülmüştür.

Bu ölçütlerle birlikte bu çalışmada sırasıyla Yevgeni İvanoviç Zamyatin'in 1920 yılında yazılmış olan *Biz* adlı eseri, George Orwell'in 1949 yılında yayınlamış olduğu *1984* eseri, Aldous Leonard Huxley'nin 1932 yılında kaleme aldığı *Cesur Yeni Dünya* eseri ve Yuval Noah Harari'nin 2016 yılında yayınlanmış olan *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi* adlı kitabı içerdikleri distöpik öğeler bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Bu eserler arasında *Biz*, *1984*, *Cesur Yeni Dünya* kitapları distopya analizi yapan başka çalışmalara da fazlaca konu olmuştur. Ancak dijitalleşmenin felsefi boyutlarıyla birlikte bu eserlerin incelenmiş olduğu Türkçe olarak yazılan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca, Harari'nin *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi* kitabının bir distopya olarak ele alınışı da bu çalışmanın özgün yönlerinden bir diğeridir. Bu esere, bugünden bakarak gelecek tasavvuru sunuyor olması bakımından çalışmamızda özellikle önem verilmiştir. Çünkü Harari'nin meseleyi ele alışı nörobiyoloji, bilişsel bilimler, biyoteknoloji ve genetik alanlarındaki birçok güncel gelişmeyi gözden geçirmemizi sağlamıştır. Bu hususta, *Homo Deus*'un analizi özgür irade, bilinç, yapay zekâ gibi birçok güncel zihin felsefesi problematiği üzerine tartışma yürütülmesine kapı aralamış; bu da çalışmanın felsefi temellerini güçlü hâle getirmiştir.

Bu çalışmanın *İnsanlık Tarihinde Dijitalleşmeye Giden Süreç ve Evreleri, Düşünce*

Tarihinden Distopya Örnekleri ve Dijitalleşmenin İnsan Yaşamına Etkileri başlıklı üç ana bölümü bulunmaktadır. İlk bölümün yazılmasındaki amaç, insanlık tarihinin dönüm noktalarında yaşanan dönüşüm ve kırılmaları ortaya koyarak, dijitalleşmeye giden sürecin anlaşılmasını sağlamak ve dijitalleşmenin dönüştürücü etkisinin yarattığı paradigma değişimlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Bununla birlikte ilk bölümde yine dijitalleşme ve beraberinde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ele alınarak, bu teknolojilerin amaç, işleyiş ve kapsamı tanımlanmaya çalışılacaktır. İkinci bölüm, seçilen dört eserin distopik gelecek senaryolarına yönelik özgürlük, otorite, adalet, mahremiyet temaları merkeze alınarak eleştirel bir bakış açısı oluşturmaya ve teknolojinin bugün bulunduğu konumdan hareketle yapay zekâ, nörobilim, biyomedikal ve genetik alanlarındaki gelişmelerin insan doğasını ve toplumsal düzeni ulaştıracağı yere dair tahmin yürütmeye ayrılacaktır. Üçüncü bölüm ise dijitalleşme ile birlikte ortaya çıkan bireysel ve toplumsal yaşam değişimleri felsefi bir düzlemde gözetim ve mahremiyet kavramları üzerinden değerlendirmeye çalışacaktır.

Bu çalışmanın içeriği, her ana bölümün kendi içerisinde bir tezi olacak şekilde kurgulanmaya çalışılmıştır. İlk bölümün tezi, içerisinde yaşamakta olduğumuz dijitalleşme sürecinin, insanlık tarihi için yerleşik hayata geçiş, tarımın bulunması, tekerleğin icadı ya da Sanayi Devrimi gibi önemli kırılmalara yol açan ve kültürel, toplumsal, siyasi, ekonomik, hukuki birçok alanda köklü değişikliklere gidilmesini gerektiren bir köşe taşı olduğunu iddia etmektedir. İkinci bölümün temel tezi, teknolojinin gelişimine dair distopik kurgularla dijitalleşmeyle beraber ortaya çıkan toplumsal ve bireysel hayat tarzları arasında bir paralellik olduğu düşüncesidir. Bu teze dayanarak, 70-80 yıl öncesinde distopya olarak tasarlanan teknolojik kurguların bugün içerisinde yaşadığımız dünyada büyük ölçüde gerçekleştiğinin gösterilmesiyle, bugünden yarına uzanan tahminler yürüten *Homo Deus*'taki senaryoların gerçekleştirme ihtimalinin yüksek olduğu iddia edilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümdeki tez ise ilk iki tezin sonucu olarak mahremiyet, gözetim ve özgürlük kavramlarının dijitalleşmeyle birlikte kapsam ve tanım değiştirmesinin günümüzde ve gelecekte dönüştürücü bir etkiye sahip oluşudur.

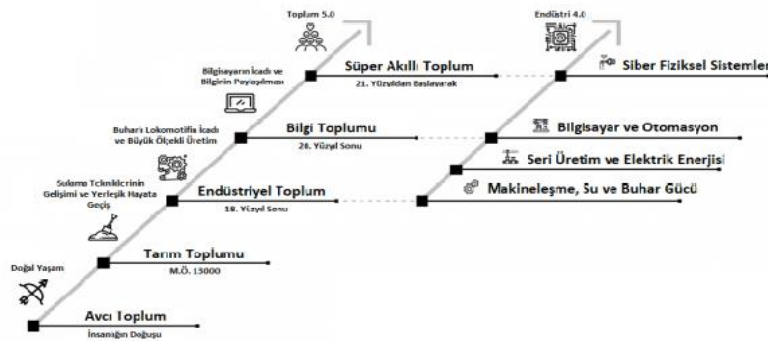
Çalışmanın sonuç bölümünde ise dijitalleşen dünyanın şimdiki durumu ve geleceğine yönelik tespit ve tahminlerde bulunularak, gelecek senaryolarının ütopyik mi, distopik mi olacağı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte, dijitalleşmenin felsefi önemi ile dijitalleşmeye dair ele alınmayı bekleyen diğer felsefi problemler bu alandaki çalışmalar için birer öneri olarak sunulacaktır.

1. BÖLÜM: İNSALIK TARİHİNDE DİJİTALLEŞMEYE GİDEN SÜREÇ VE EVRELERİ

İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak ve daha rahat bir yaşam sürmek için bilimi ve teknolojiyi geliştirmeye çalışmışlardır. Bilim ve teknolojiyi bir öncekinden daha geniş alanı kapsayacak ve her kesime ulaşacak şekilde yenilemeyi amaç edinmişlerdir. Değişmeler ve gelişmeler insanların ihtiyaçları bağlamında ilerleyişini sürdürmüş, ortaya çıkan icatlar ve aletler yani yenilikler toplum türlerini meydana getirmiştir. Bugün teknolojinin geldiği en son noktalardan biri ise yaşamı ve sosyal hayatı dijitalleştirmek ya da sanallaştırmaktır. Bunu yapabilmek içinse dijital dönüşüm gerekmektedir.

TDK tarafından “dijital” kavramı üç farklı şekilde tanımlanmıştır. 1. “Sıfat-Sayısal olarak: Dijital telefon santrali”. 2. Sıfat: Verileri bir ekran üzerinde elektronik olarak gösteren. 3. İsim-Fizik: Verilen bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesidir (TDK, 2021). Dijital Çağ olarak adlandırılan günümüz dünyası ise her işin bilgisayar aracılığıyla internet üzerinden yapılmasını öngören bir dönemdir (Önday, 2017, 28). Dijitalleşmeyi, en genel biçimde eğlenceden sanata, gezintiden alışverişe kadar insanların kendilerinin oluşturdukları profillerle sanal dünya içerisinde bir hayat oluşturmaları olarak tanımlayabiliriz. Dijital çağ içerisinde yaşayan toplumların önceki toplum türlerinden farkı gün geçtikçe artmaktadır. Çünkü dijital dönüşüm sadece bir alan içerisinde kalmayıp yaş, cinsiyet, siyasi görüş, ekonomi ve sosyal statü gözetmeksizin hemen herkesi etkilemiş ve dönüşüme ayak uydurulması gerektiğini insanlığa göstermiştir. Bu nedenle gün geçtikçe hayatımızda daha çok yer alan dijital, dijitalleşme ve sanal dünya gibi kavramların tarihsel boyutunu ele almak bütünü oluşturmada yarar sağlayabilir düşüncesiyle bu bölümde tarihsel bir kavram haritası oluşturulmaya çalışılacaktır.

1.1. Modernleşme Öncesi Dönemde Dijitalleşme

Şekil 1: Endüstri Devrimlerinin Dönüştürücü Teknolojileri

İnsanın bilgiyi hem doğa ile mücadele etmek hem de güvenliğini sağlamak amacıyla kullandığı ve geliştirdiği Avcı-Toplayıcı Toplum (Toplum 1.0) tarihsel süreçte oluşan ilk toplum türü olarak kabul edilmektedir(Arı, 2021, 458). Bu toplumsal dönemde, insanın fizyolojik temelli güdülerinden dolayı kendisini koruma ve beslenme gibi gereksinimlerini gidermek amacıyla elde ettiği bilgiler yeni araç gereçler keşfetmesine ve tasarlamasına yol açmıştır. Ancak teknolojinin yetersizliğinden dolayı bu mücadelede insanın doğaya hükmetmesi söz konusu olamamıştır. İnsanlar deneme yanılma yöntemiyle beslenme kültürü oluşturup, fizyolojik ihtiyaçları için yiyecek biriktirme ve üretme eylemleriyle yetinmişlerdir (Nair, 2018, 79). İnsanlık doğayı denetim altına alma arzusunu bu dönemde tam olarak başaramasa da, bu dönemin gelecek nesillerin medeniyet kurmasında ve gelişmesinde önemli temel bilgiler verdiğini söyleyebiliriz.

İnsanların göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşam tarzına geçişi ve bununla birlikte sosyal düzenin ve toplumların oluşması tarihte kabul edilen ilk devrimsel süreçtir. Doğanın sunduklarının dışında insanlar güneş, toprak ve sudan nasıl faydalanacaklarını öğrenerek beslenme gereksinimlerini tarımsal faaliyetleri merkeze alarak gidermişlerdir (Özkan, 2020, 44). Bu sayede yeni bir toplum türü olan Tarım Toplumu (Toplum 2.0) oluşmuştur. Yerleşik hayata geçiş yapıldıktan sonra göçebe yaşam tarzından farklı olarak insanlarda topluluk halinde yaşama kültürü ile toplumsal işbirliği yapma yönünde önemli zihinsel dönüşümler gerçekleşmiştir.İnsanoğlunun yerleşik hayat geçişi MÖ 13.000’li yıllardan başlayıp MS 18. yüzyıl sanayi devrimine kadar sürmüştür. Bir anda gerçekleşmeyip uzun yıllar süren bu değişim içerisinde dünya nüfusu eskiye oranla artış ivmesi kazanmış; artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için köyler ve şehirler kurulmuş,yeni iş imkânları ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi anlamda şekillenmeler başlamıştır (Arı,2021, 458).

Aydınlanma Çağı’nın getirmiş olduğu değişimlerin Avrupa’da toplumsal ve kültürel olarak bir milada sebebiyet verdiğini söyleyebiliriz. Yeni fikir, düşünce ve özgürlük hareketleri olarak ortaya çıkan Aydınlanma Çağı’nın devamında 18. yüzyılın sonlarına doğru doküma endüstrisiyle başlayan sonrasında İngiltere’de 1760’larda buhar makinesinin icadıyla yeni bir döneme geçişi kesin olarak gösteren Birinci Sanayi Devrimi(Endüstri 1.0) gerçekleşmiştir (Arı, 2021, 459).Bilgiyi kullanarak ihtiyaçlar doğrultusunda makineleşme insanların yaşamlarında büyük kolaylık sağlayıp ürünlere erişim imkânı sağladığı için insanların ilgisini çekmiştir.Bu nedenle insanların odak noktası tarımsallıktan çok makine merkezine yönelmeye başlamıştır.Bu yenilikler sanayi devrimleriyle katlanarak ilerler ve insanların yaşamlarını değiştirecek dönüştürücü teknolojilerle devam eder.Tarih kitaplarına bakıldığından sanayi devriminin başlangıcı tek bir olgu olarak buhar makinesinin icadına dayandırılmaktadır. Bu

açından bakıldığında sadece bir icadı bir başlangıç olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Buhar makinesinin bütünsel açıdan kullanılması yüzyılı aşan bir sürede ancak mümkün olmuştur. Bu nedenle buhar makinesinin fikrinin üretilmesi ve bu doğrultuda çalışmalarının yapılmaya başlanması olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Buhar makinesinin fabrika ve üretim merkezlerinde yoğun olarak kullanılması sayesinde yüksek ürün talepleri daha kolay karşılanmıştır. Bu nedenle Sanayi Devrimi ile beraber insanların kas gücüne dayanan birçok işi devralmış ve iş ve meslek tanımları yeniden şekillenmiştir. Makineler acıkmaması, paydos istememesi ve kesintisiz olarak çalışabilmesi sayesinde üretimde artış yaşanmış ve üretim merkezlerinde yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Makinelerin üretimdeki artan katkısı insan yaşamının kalitesinde büyük bir iyileşmeye yol açmıştır. Makinelerin kullanımı giderek birçok farklı sektöre yayılmış böylelikle küçük atölyelerde yapılan üretimler fabrikalara taşınmıştır. Makineleşme, iş gücü dağılımını değiştirdiği için bir yandan da fabrikalarda istihdam edilecek işçi ihtiyacı doğmuş bu da kırsal kesimlerde kentlere göçü hızlandırmıştır. Dokuma ve demir çelik sektörüne olan rağbet dönem içerisinde demir yolu faaliyetlerinin ilerlemesine de katkı sağlamıştır. Buhar gücünün ulaşımında kullanılması ve üretimdeki artış demir yolu gelişimine katkı sağlamıştır. Buhar gücünün kullanım alanındaki çeşitlilik sayesinde hem düşük maliyette taşımacılık başlamış hem de sanayi devriminin farklı ülkelere yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu sayede hem ekonomik anlamda hem de sosyal anlamda birçok olumlu ve olumsuz değişimle beraber insanlık büyük bir geçiş süreci yaşamıştır (Arı, 2021, 459).

Makineleşmesinin artması toplumsal açıdan en sert etkiyi işçi sınıfı yaşamıştır. Artan nüfus, göç hareketlerinin üretimin gerçekleştiği yere doğru yönelmesi ve makineleşmenin artmasıyla insan emeğine olan talebin azalması işsizliklerin oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle kötü ve zor şartlarda çalışmak zorunda kalan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Emeğin hiçe sayılmasının nedeni olarak makinelerin görülmesi dönem içerisinde makinelere karşı ayaklanmanın¹ oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Makineleşmenin her alanda kendini göstermesiyle beraber teknolojik ilerleyişin artan hızı 1850-1914 yılları arasını kapsayan dönemin İkinci Sanayi Devrimi veya Sanayi 2.0 olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Koca, 2020, 4536). İkinci Sanayi Devrimi'nde merkez ülkeler Almanya ve ABD olarak öne çıkmıştır. Birinci Sanayi Devriminden farklı olarak Sanayi 2.0'da artık elektrik kullanımı daha geniş alanlara yayılmış; fabrika ve şehirlere erişimi sağlanmıştır.

¹ Ludizm hareketi, makine kırcılık adıyla da tarihte isimlendirilmiştir. Ludizm hareketi, İngiltere'de 1758 yılında mekanik yün biçme makinesinin işçiler tarafından parçalanması ile başlamıştır. Verilen ölüm cezaları bile bu hareketi engelleyememiştir (Koca, 2020, 4536).

Bu sayede üretim alanında artış sağlamak amacıyla seri üretim bantları kurulmuştur. İkinci Sanayi Devrimi sadece üretimde gerçekleşen verimlilik değil, aynı zamanda üretim sürecinde gerçekleşen değişim ve dönüşümü de temsil etmektedir. Seri üretim bantlarının en popüler isminin Hanry Ford'un kurmuş olduğu Ford Motor Company olduğunu söyleyebiliriz (Önday, 2017, 53). Sanayi 2.0'in tanımlayıcı unsurlarından bir diğeri de buhar makinesi yerine petrol enerjisini kullanmaya başlamasıdır. Genç ve dinamik petrol enerjisine bırakması Sanayi 2.0'in önemini ifade etmektedir (Koca, 2020, 4536).

1. 2. 20. Yüzyıl Sonrası Dijitalleşme

Hem birinci hem de ikinci sanayi devrimi süreçlerinde insan ve makine ortaklaşa yaptıkları işlerle bir aradadır; başka bir deyişle makineleri insanlar çalıştırmakta ve makineler yalnızca insanlar için üretim odaklı çalışmaktadırlar. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru bilişim, bilgi ve iletişim teknolojisinin kendisini göstermesi ile insan yaşamı yeni bir boyut kazanmış, makine-insan ilişkisi ve teknoloji-insan ilişkisinin dinamikleri değişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle başlayan Üçüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 3.0) Sanayi Toplumu (Toplum 3.0) olarak adlandırılan yeni bir toplum türünün de kaynağı olmuştur. Diğer sanayi devrimlerinde daha çok dönüştürücü teknolojiler üretim ve ulaşım alanlarını geleneksellikten çıkartıp farklı bir boyuta taşıırken, Endüstri 3.0'ın dönüştürücü teknolojileri insanın doğrudan günlük yaşamını etkilemiş ve değiştirmiştir. Günümüzde kullanılan teknolojik ve yazılım ürünlerinin temelleri bu dönemle atılmış olup bilginin dijitalleşme süreci başlamıştır. Ulaşım ve haberleşme alanlarındaki gelişmeler dünyayı adeta küresel bir köy hale getirmiş ve bu devrim, yayılım kapsamı ve hızıyla önceki devrimlerden çok daha farklı bir karakter kazanmıştır. Birinci sanayi devrimi üretimin makineleşmesi, ikinci sanayi devrimini üretimin talepler doğrultusunda hızlanması, üçüncü sanayi devrimini ise dijital teknolojinin ağırlıklı olduğu üretimin başlaması olarak açıklanabilir.

Dönem içerisinde dönüştürücü teknolojilerden biri olan bilgisayarın²temeli 1940'larda Alan Turing tarafından atılmış ve bugün Turing Makinesi adı verilen sistemler akıllı makinelere giden yolda bir başlangıca işaret etmiştir. Akademik ve askeri alanlarda kullanıma açılan ilk bilgisayar ise 1950'lerin sonlarında inşa edilmiştir. Bugünkülerden farklı olarak bir oda boyunda olan bu bilgisayarlar yalnızca uzmanlar tarafından kullanılmıştır. Çünkü bilgisayarın nasıl kullanıldığına dair bilgiler halkın bilgisine sunulacak kadar yaygınlaşmamış ve

² İlk bilgisayar bizzat Alan Turing tarafından inşa edilmemiş olsa da Turing'in 1937 yılında yayınlamış olduğu *Hesaplanabilir Sayılar Üzerine* başlıklı makalesi bugünkü anlamda bilgisayarların sistematik olarak ilk tasarısını içermektedir. Ayrıntılar için bkz. Turing, Allen (1937). "On Computable Numbers, With an Application to the Entscheidungsproblem". Proceedings of the London Mathematical Society (42): 230-265.

pratikleşmemiştir. Bilgisayarlar, 1970'lerde mikro-işlemci teknolojisinin kullanılmaya başlamasıyla her evde bulunan birer araca dönüşmüştür. O dönemin bilim insanları ve akademisyenleri bilgisayarlaraya yönelik ilginin fazla olmayacağını ve satışların düşük kalacağını düşünse de 1970'li yılların sonlarında bilgisayarlar her insanın evinde olan birer eşyaya dönüşmüştür (Chatfield, 2013, 19-20).

Teknolojik bu değişim sayesinde hem insan gücünden hem de zamandan tasarruf edilmeye başlanmış; bu da üretimde verimliliğin ve güvenilirliğin artmasını sağlamıştır. Ancak sanayi ve üretim bandında kullanılan teknolojik aletlerin sayısında yaşanan artış olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Üretim bandında insana ait olan birçok iş kolu artık makineler ve robotların uzmanlıkları haline gelmiş; bu nedenle değişen meslek tanımları birçok insanın işsiz kalmasına yol açmıştır. Bu olumsuz görünen durum, bir diğer taraftan teknik uzmanlaşmayı sağlamış ve üretim bandında teknik anlamda yetkin kişilerin çalışmasının önünü açmıştır. Dijitalleşmeyle birlikte bilgiye sahip ve o bilgiyi üretim alanında kullanacak insanlara ihtiyaç artmıştır. Bu dönemden sonra her yenilik insan yaşamını değiştirecek ve etkileyecek şekilde ortaya çıktığından dolayı insanların her zaman bilginin peşinde koşması ve sürekli bir öğrenim halinde olması eskiye oranla daha büyük bir değer kazanmıştır.

Bununla beraber hız ve zaman kavramları da gün geçtikçe daha önemli unsurlar haline gelmiştir. Çünkü dijital toplumda değişimin hızına ayak uydurmak ve gün içerisinde zamanı dijital dünyanın içinde kaybolmadan faydalı kullanmak kurulması zor bir denge gerektirmektedir. E-yaşam dünyasında mesai hiç bitmemektedir. Artık günlük hayatımızda güçlü etkileri olan bu teknolojik değişim sürecinin sosyal ve kültürel değişimleri de beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz.

Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 4.0) de bu düşünceler ve fikirler ışığında üretim, sanayi ve fabrika bazında kalmayıp insanın günlük yaşamına entegre olmuş bir teknoloji hedefiyle ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Birinci ve ikinci sanayi devrimlerinden farklı olan üçüncü sanayi devriminin temeli internet, bilgisayar, mikro işletim sistemi gibi teknolojik yeniliklerle atılmış olup dördüncü sanayi devrimi ise nesnelerin birbirleriyle iletişime geçmeye başladığı bir dijital devrim olarak isimlendirilmektedir.

Endüstri 4.0 terimi ilk kez Almanya'da 2011 yılında gerçekleştirilen bir teknoloji fuarında kullanılmış, bu tarihten günümüze kadar hala konuşulan ve gündem olan bir konu ve dönüşüm haline gelmiştir (Vidinlioğlu, 2021). Endüstri 4.0'a karşılık gelen toplum türü Bilgi Toplumu (Toplum 4.0) olarak adlandırılmaktadır. Bilgi teknolojileri temelinde değişim ve dönüşümü amaçlayan bu toplumun en öncelikli hedefi üretilen bilginin hayatımızın herhangi bir yerinde kullanabileceğimiz bir ürün haline gelmesidir (Arı, 2021, 459). Bilişim ve iletişim

teknolojilerinin gelişmesi hem bireylerin birbiriyle olan etkileşimine hem de uluslararası bir etkileşim oluşturarak küresel bilgi ağının yaratılmasına olanak sağlamıştır. Bu sayede bilgi, sadece bir alanda sınırlı kalmayıp dünya çapında bir ürüne (meta) dönüşmüştür. Endüstri 3.0'da insan-makine işbirliğinde üretim sağlanırken Endüstri 4.0 ile birlikte artık Cobot ve Siber Fiziksel Sistemlerle yani akıllı üretim sistemleriyle üretim sağlanmaktadır. Bu sayede hem maliyet hem de hata oranının azaltılması hedeflenmektedir.

Bu dönemde geleneksel anlamdaki bir sermaye gücü artık önemini yitirmiş, bilgi eksenli yeni ekonomi ve ticaret anlayışı ortaya çıkmıştır. Ürünün bilgi olduğu dönemde şirketlerin değerleri de taşınmazlarının varlığından çok ürettikleri bilginin insanın günlük yaşamdaki kullanılabilirliği ile ölçülmeye başlanmıştır. Örnek olarak 1990'larda Microsoft, IBM'den fazla değeri olan bir şirket olmuştur. Bunun nedeni Microsoft'un kendine ait bir işletim sistemine (MS-DOS) sahip olmasıdır. Başka bir örnek ise insanlara yeni bir alışkanlık ve bağımlılık getiren sosyal medya platformlarıdır (Önday, 2017, 12). WhatsApp, Instagram ve Youtube gibi sosyal medya platformları yüksek maliyet ve sermaye gerektirmeyen ama ekonomik anlamda büyük güce sahip olan alanlardır.

Sanayi toplumunda bireyin çağın yenilikleri ekseninde kendini geliştirmesi yeterliydi. Kendini geliştiren insan bu dönemde refah içerisinde ve kaliteli bir yaşam sürebilirdi. Ancak bilgi toplumu içerisinde yaşayan bireyin kendini çağın yenilikleri ekseninde geliştirmesi, refah içerisinde bir hayat sürmesi için değil, hayatını devam ettirebilmesi için zorunlu bir değişim ve dönüşüm olarak karşımıza çıkmaktadır (Önday, 2017, 30). Dijitalleşen dünya içerisinde fiziki olarak yapılabilen işlemler sınırlandırılıp ya da tamamen kaldırılıp insanların çevrimiçi (online) dünya içerisinde varolmaları istenmektedir. Artık sık sık ismini duyduğumuz ve gün geçtikçe daha çok uyacağımız Endüstri 4.0 ile hayatımıza giren dönüştürücü teknolojiler ise; Yapay Zekâ, Siber Fiziksel Sistemler, Nesnelerin İnterneti, Büyük Veri (Big Data) ve Arttırılmış Gerçekliklerdir.

1.2.1. Yapay Zekâ

Bilgisayarların veya programların insanın akıl yürütme ve öğrenme becerilerini taklit edebilme yetisine Yapay Zekâ (Artificial Intelligence) denir (Güleryüz, 2021, 30). Yapay zekâ Endüstri 4.0'ın temel yapı taşlarından biridir. Yapay zekâ teknolojisi insanın düşüncesinde her zaman var olan ve somutlaştırmak istediği hayallerinden birisidir. 21. yüzyılın başlarından itibaren hem üretim alanında hem de insanların günlük yaşantısında vazgeçilmez bir yenilik olarak kullanılan yapay zekâ sistemleri insanların vazgeçemediği bir teknoloji haline bürünmüştür. Sanayide akıllı fabrikaların kurulmasına yardımcı olmasının yanında, günlük ev aletlerinden elektrik süpürgesi, televizyon, buzdolabı gibi cihazlara entegre edildiğinde onları

akıllı hale bir teknoloji olan yapay zekânın kullanım alanı çok geniştir.

Bugün yapay zekâ teknolojisine sahip olan insanoğlu geçmişte öykülerde, şiirlerde, resimlerde ve efsanelerde kendi iradesiyle dşnebiyen ve davranış sergileyebiyen kısacası otomatik şekilde çalışan düşsel bir varlık betimlemesi oluşturmuştur. Felsefe tarihi içerisinde de mekanik insan betimlemesi birçok filozofun eserlerine konu olmuştur. Tarihsel sürece baktığımızda ilk otomatik şekilde çalışan alet rneği M 250’de inşa edilen Mısır Su Saati ya da Klesibos Pompası olarak da isimlendiriyen basınç yaratmak için kullanıyan basma tulumba olarak tanınmaktadır (Doğan, 2020, 7).

İslam dünyasında ise mekanik ve otomat alanlarında birçok çalışması olan İsmail b. Rezzaz el-Cezeri (1136-1206) siberetik ilminin kurucusudur. Cezeri’nin tasarladığı makinelerin birçok işlevinin olmasının yanında canlı ve cansız (insan, hayvan ve kuş vb.) birçok formu da bulunmaktadır. Cezeri’nin çok nceleritasarladığı birçok mekanik ve otomat robotdaha sonra Avrupalı makine mühendislerinin terminolojisi arasına girmiştir (Vural, 2016, 177). Bu sebeple, bazı kaynaklarda yapay zekânın başlangıcı düşünsel anlamda Cezeri’nin robot çizimlerine dayandırılmaktadır.

Batı Avrupa’da ise yapay zekâ teknolojisine ilk adım hesap makinesinin icat edilmesiyle atılmaktadır. İlk hesaplama araçlarından biri olan abaküsün karmaşık ve gelişmiş hesap işlemleri için yetersiz kalmasından dolayı ilk hesap makinesi 1642 yılında Blaise Pascal tarafından geliştirilmiştir. Toplama ve çıkarma işlemi yapabiyen bu makinenin işlevi 1671 yılında Gottfried Wilhelm Leibniz tarafından çarpma ve bölme işlemlerinde yapabiyen bir makine olarak genişletilmiştir (Dönmez, 2001, 30-31).

Modern anlamda ilk yapay zekâ alışması İkinci Dünya Savaşı’nda ilk kod kırma makinesini icat eden Alan Mathison Turing ile başlamıştır. Yapay zekânın savaşın kaderini değiştirmesinden dolayı sisteme olan bakış ve ilgi artmış, birçok yenilik ve düşünce üzerine çalışmalar başlamıştır. Yapay zekânın bu başarisının ardından Alan Turing, İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk kez yapay zekâ ile ilgili konferans vermiş ve bu sistem sayesinde birçok bilgisayar programını birleştirerek çeşitli işlevlere sahip akıllı makinelerin icat edilebileceğinden bahsetmiştir (McCarthy, 2007). Alan Turing, “Bilgi İşlem Makineleri ve Zekâ” (Computing Machinery and Intelligence) makalesinde “makinelere düşünebilir mi?” sorusu temelinde düşüncelerini somutlaştırmıştır. Bir makinenin düşünebilme yetisine sahip olabileceğinden yola çıkan Turing yapay zekânında düşünsel bir yetiyle sistemleştirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. (Turing, 1950).

Fiziksel olarak insana benzeyen ilk robot WABOT-I adıyla 1972 yılında Japonya’da üretilmiştir. Ancak 1974 ile 1980 yılları arası yapay zekânın gelişim ve ilerleme açısından

durağanlığa geçiş yaptığı bir dönemdir.³Çünkü yapay zekâ bu dönemde yapay zekâyı eleştirenler ve sistemin gelişmesi için fon sağlayan kurumlar tarafından hayalden öteye geçemeyen bir proje olarak düşünülmüştür. Yapay zekânın insanı taklit etmesi dışında hiçbir özgün işlevselliğinin olmadığı düşünülmesi hem bu alanda çalışan kişi sayısının azalmasına hem de destek fonunda ciddi düşümlere neden olmuştur. 1980’lerde savaşta kullanılmak üzere robot üretme projesi oluşturulmuş olup, bu proje bir nebze de olsa yapay zekâyı ilgiyi arttırmış olsa da üretilen robotların yapabildiği tek şey kaybolmak olduğu için yapay zekâyı olan umut yerini umutsuzluğa bırakmıştır (Doğan, 2020, 17).

Japonya’nın çalışmalarına karşı İngilterede yapay zekâ çalışmalarının ülkesinde yapılabilmesi için bir fon kurarak bu alanda çalışan ülkeler arasına dâhil olmuştur. 1997 yılında IBM tarafından üretilen “Deep Blue” adlı bilgisayar programının satranç alanında dünya şampiyonu olan Garry Kasparov’u yenmesi büyük ses getirmiştir. Bu satranç maçıyla artık bilgisayarların bazı alanlarda insanı geçtiği ve ileride de insanı bütün yönleriyle geçebileceğinden söz edilmeye başlanmıştır.

2000’li yıllarda icat edilen ilk yapay zekâ robotu “Roomba” adı verilen elektrikli süpürgeci. Bu icatla birlikte yapay zekâ teknolojisi artık evlere giren bir teknoloji olarak yerini almıştır. 2006 yılına gelindiğinde Facebook, Netflix, Twitter gibi enformasyon teknolojilerine sahip büyük şirketler yapay zekâ sistemini kendi alanlarında kullanmaya başlamıştır. Günümüze geldiğimizde ise yapay zekâ, alanında uzman olan bir kişinin bile tavsiye alabileceği bir konuma ulaşmıştır. Amerika’nın pek çok eyaletinde sürücüsüz otomobiller yapay zekâ teknolojisiyle donatılmış, güvenliğinden ve pratikliğinden dolayı bu araçlar kullanılmaya başlanmıştır (Çoşkun & Gülleroğlu, 2021, 945-950).

Gün geçtikçe yapay zekâ pek çok alanda etkisini arttırmakta, insanı taklit etme özelliğinin dışında düşünebilen ve kararlar verebilen bir yetiye olması için çalışmalar ve yenilikler sürmektedir. Stephen Hawking, yapay zekâdan insanı tarihteki en büyük icadı olarak söz etmektedir. Hawking’in bu söyleminde bahsettiği yapay zekâ problemlere çözüm yolları sunabilen, yeni fikirler üretebilen, farklı bir ortamla karşılaştığında adapte olabilen güçlü yapay zekâdır. Yapay zekânın geleceği için genel kanı, insan zekâsını aşan ve hızlı bir biçimde ilerlemesine olanak sağlayan bir güç olacaktır. İnsanın kontrolünün dışında kendisini yenileyebilen, geliştirebilen, yeni güncellemelerle kendisine yeni teknik özellikler ekleyebilen bir güç için bir grup bilim insanı kaygılarını ifade ederken bir grup bilim insanı da yapay zekâ

³ Durağanlık süreci (1974-1980) “Yapay Zekâ Kışı” olarak isimlendirilmiştir (Nilsson, 2018, 416).

teknolojisinin insanın geleceğini tehdit eden bir teknoloji olmadığı yönünde ısrarcıdır.

1.2.2. Siber Fiziksel Sistemler

Siber fiziksel sistemler, fiziksel dünya ile sanal dünya arasında iletişimi sağlayan endüstriyel otomasyon sistemleridir. Bu sistemler, aynı zamanda makine depolama ve üretim alanlarındaki bir işi küresel ağ kullanarak sanal ve fiziksel dünya ile entegre edilmesi ve koordinasyonu olarak da tanımlanmaktadır. Siber Fiziksel Sistemleri oluşturan iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi internet üzerinden birbiriyle iletişim sağlayan makine ve sistemlerin oluşturduğu ağıdır. İkinci ise fiziksel dünyadaki nesnelere ve eylemlerin sanal dünya içerisinde var olmalarıdır (Duman, 2020, 26-27). Siber güvenlik sistemleri, akıllı şebekeler, otonom taşıt sistemleri, medikal izleme, endüstriyel süreç denetimleri, robotik cihazlar ve otomatik kumanda elektroniği siber fiziksel sistemler teknolojisinin entegre edildiği örneklerden birkaçıdır.

Üretim alanında siber fiziksel sistemler sayesinde makineler ve programlar arasındaki iletişim gerçekleşmektedir. Endüstri 4.0'ın en önemli getirilerinden biri de akıllı fabrikalardır. Akıllı fabrikaların temelinde siber fiziksel sistemler yer almaktadır. Örneğin üretim sürecinde herhangi bir sorun ya da aksaklık yaşandığında sistem hemen tespit etmekte ve çözüm yolları sunup fabrikanın üretimini engellemeyecek şekilde problemini minimize etmektedir. Siber güvenlik sistemleri, Ar-ge, tasarlama ve pazarlama gibi birçok alanda aktif olarak kullanılan bir teknoloji haline gelmiştir. Günlük yaşamda ise bu teknoloji, insanın belli durumlar karşısındaki davranış ve eylem modellerini algoritmalara dönüştürerek sanal dünyaya aktarmak için kullanılır. Bu sayede değişen çevre ve durumlar karşısında davranışları model olarak öğrenen makine ve cihazlar oluşturulmaktadır. Sürekli artan sensör ve birbirine bağlanabilen araç-gereçler sayesinde bilgi akışı çok fazla artmış ve buna bağlı olarak da o bilginin depolanması büyük verilerin hacmini genişletmiştir. Bu nedenle siber fiziksel sistemlerde büyük verileri yönetmek, sistemleştirmek ve makineler arasındaki iletişimi gerçekleştirmek için sistemin daha fazla genişletilmesi ve geliştirilmesi beklenmektedir. Ancak siber fiziksel sistemler teknolojisinin getirdiği problemler ve cevap bekleyen sorularda mevcuttur. Siber güvenlik ve mahremiyet alanlarında, insan ve diğer sistemlerin arasındaki işbirliğini artırma gibi durumlar karşısında yeni çalışmalara ve gelişmelere ihtiyacı vardır.

1.2.3. Nesnelere İnterneti

Günümüzde yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası olan diğer bir teknoloji ise internettir. İnsanların internete bağlı olarak geçirdiği vakit giderek artmakta ve internet, insanın bir parçası haline gelmektedir. Sadece bilgiye erişim amacıyla değil eğlenceden spora, oyunlardan alışverişe kadar birçok eylemimizi internet ve bilgisayarlar aracılığıyla gerçekleştirmizi

söyleyebiliriz. Üreticilerin ve bilim insanlarının dikkatini çeken bu internet ihtiyacı teknolojin ürünlerin çoğunda internete bağlanabilme özelliğinin geliştirilmesinde neden olmuş; bu ürünlerin üretilmesiyle de nesnelerin interneti kavramı ortaya çıkmıştır.

Nesnelerin İnterneti (Internet of Things) kavramı ilk olarak 1999 yılında Kevin Ashton'un sunduğu bildirinin başlığında kullanılmıştır. Ancak nesnelerin interneti teknolojisinin ilk uygulamasının 1991 yılında Cambridge Üniversitesi'ndeki bir grup akademisyenin kahve makinesinin görüntülerini kendi aralarında oluşturdukları bir ağ ile internet aracılığıyla paylaşması olduğu bilinmektedir. Nesnelerin interneti (IoT), fiziksel dünyadaki nesnelerin kablolu veya kablosuz sensör bağlantılarıyla internete bağlanmalarını sağlayan bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Gülşen, 2019, 107). Nesnelerin interneti, günlük hayatta kullandığımız nesnelerin internet aracılığıyla başka nesnelere, cihazlara veya sistemlerle aralarında veri alışverişi yapabilmesi, iletişim halinde olabilmesi olarak da tanımlanmaktadır (Topaloğlu, Tekkanat, Malakçı, 2019, 13).

Şimdiye kadar bahsettiğimiz teknolojilerin bir arada kullanımına en uygun örnek akıllı fabrikalardır. Akıllı fabrika, makineler ve ekipmanlar yardımıyla bütün sürecin otomatik işleyen araçlarla yürütülmesi olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle akıllı fabrika, fiziksel dünya ile sanal dünyanın bir araya gelişi ile veri iletişimini sağlayarak otomatik bir şekilde üretim ve tedarik sürecini gerçekleştiren akıllı bir organizasyondur. Günümüzdeki geleneksel fabrikalara kıyasla ürünlerin kişiselleştirilmiş şekilde depolanmasını, dağıtım sürecinin kısaltılmasını ve üretimin müşteri taleplerine göre eş zamanlı şekilde oluşturulmasını sağlamaktadır (Şekkeli & Bakan, 2018, 205). Bu fabrikalar, nesnelerin interneti ve siber fiziksel sistemlerle donatılmış fabrikalardır. Akıllı fabrikalar, Endüstri 4.0'ın en önemli bileşenlerindedir. Bu yapılar, insan tarafından dışarıdan kontrol edilebildiği gibi otonom şekilde çalışarak üretim yapmakta ve hattadağıtım sürecini de organize etmektedir.

Akıllı fabrikalardaki en önemli unsur veridir; veriler sürekli olarak analiz edilmekte ve bu yolla somut ürünler üretilmektedir. Bilgisayarlar tarafından yönetilen bu sistemi bazı kaynaklar "karanlık fabrika" olarak isimlendirilmektedir. Karanlık fabrika kavramı ilk olarak 1980 yılında Japonya'da kullanılmıştır. İnsanın üretime dâhil olmadığı, bütün sürecin bilgisayarlar aracılığıyla gerçekleştiği karanlık fabrikalar insan gücünün ucuz olmasından dolayı 1980'lerde gelişim sağlayamamıştır. Günümüzde ise karanlık fabrika hayal ürünü olmaktan çıkmış ve işler hale gelmiştir. Karanlık fabrikalardaki amaç maliyeti ve zamana azaltarak rakiplerin önüne geçmektedir (Güleryüz, 2021, 25). Ancak bu yapılar bir yandan da insandan bağımsız bir üretimin yapılmaması gerektiği görüşünün tartışılmasına da yol açmıştır.

1.2.4. Büyük Veri (Big Data):

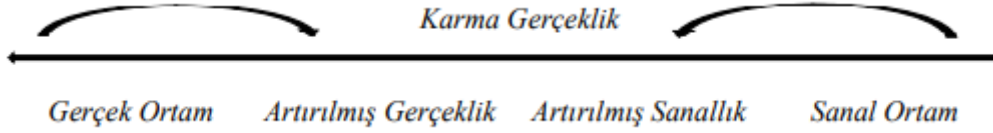
Teknoloji dünyasına en çok işlevselliği olan bilgi teknolojisi olarak kazandırılan ürün büyük veridir. Büyük veri kavramının ortaya çıkışı ilk olarak 2001 yılında Meta Group adlı bir şirkette çalışan Doug Laney isimli çalışanın elektronik ticarete veri yönetiminin patlamasını açıklayan üç unsur hakkında araştırma yazısı yazmasıyla başlamıştır. Bu üç unsur hız, hacim ve çeşitlilik olarak açıklanmıştır. Daha sonra 2005 yılında O'Reilly Media'da çalışan Roger Magoulas adlı kişinin geleneksel yöntemle toplanan verilerin depolama boyutuna dikkat çekmesi ve ortaya çıkan karmaşıklığı anlatmasıyla elde edilen verilerin yönetilememesinden dolayı kullandığı büyük miktarda veri depoları olarak tanımlanmaktadır (Ergen 2018, 54).

Teknolojide meydana gelen hızlı değişim ve dönüşümlerle beraber günlük ihtiyaçlarımızı artık internet aracılığıyla dijital ortamlarda yapıyor oluşumuz bilgiye ulaşma konusunda oldukça kolaylık sağlamıştır. İnternetin ve sosyal medya araçlarının günlük alışkanlıklarımızdan biri haline gelmesi bilgiye ulaşma açısından kolaylık sağlamanın yanında bir bilgi çöplüğü de yaratmıştır. Çünkü bilgi akışının zamansız ve mekânız olarak paylaşılabilir oluşu verinin analiz edilip yönetilebilmesini de zorunlu kılmıştır. İnsanlardan internet aracılığıyla gelen devasa veri yığının işlenip yönetilip analiz edilip kategorize edilip saklanabilmesine olanak sağlayan teknoloji büyük veridir. Bu sayede bilgi çöplüğünün içinden işe yarar, güvenilir ve gerçek bilgiler ayıklanıp doğru bilgiye ulaşılabilir. Bu sayede bilgi çöplüğünün içinden işe yarar, güvenilir ve gerçek bilgiler ayıklanıp doğru bilgiye ulaşılabilir.

Dijital ortamda her bir eylemimiz kayıt altına alınmaktadır. Facebook beğenileri, Twitter'da paylaşılan yazılara da cep telefona gelen e-postalar gibi birçok kişisel ve mahrem verilerimiz farkında olmadan bir depoda saklanmaktadır. Bu nedenle bilgisayar kullanıcılarının her biri dijital ayak izine sahiptir. Kayıt altına alınan ve analiz edilen verilerimiz sayesinde şirketler insanların bir sonraki adımları tahmin edebilme hatta adımlarını yönetebilme gücüne sahiptir (Dağ, 2021, 57).

1.2.5. Artırılmış Gerçeklik

Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality-AR), bilgisayarlar aracılığıyla üretilen ses, görüntü, animasyon, hologram, GPS gibi dijital verilerin, insanların duyularını ve algılarını etkileyecek şekilde sanal dünya da bilgisayar, akıllı telefon ve sanal gözlükler sayesinde bulunduğumuz ortamın oluşturulmasını sağlayan zenginleştirilmiş bir teknolojidir. Kısacası sanal dünya ile fiziksel dünyanın bir sentezidir. Aynı zamanda AR teknoloji sayesinde sadece gerçek dünyada varolan nesnelere ve varlıkların bu sanal dünyaya entegrasyonunun sağlanmasını dışında hayal ürünü birçok varlıkta bu sanal dünyaya entegre edilebilmektedir (Feiner, 2002, 50).

Şekil 2: Milgram'ın Gerçeklik ve Sanallık Sürekliliği (Karma Gerçeklik)

Şekil 2'de belirtildiği gibi fiziki dünya ve sanal dünya sentezi ilk olarak Paul Milgram (1994) tarafından bir düzlem olarak tanıtılmıştır (Duman, 2020, 47). Fiziksel dünyada var olan nesnelerin ve varlıkların dijital dünyadaki nesnelerle bir arada bulunduğu ve etkileşim sağladığı bir ortam oluşturmak amacıyla bu sistem kurulmuştur. İlk AR prototipleri 1960 yılında Ivan Sutherland ve Harvard Üniversitesindeki akademisyenler ile Utah Üniversitesinin öğrencilerinin oluşturduğu 3D grafikleri sunmak için oluşturulmuştur. Daha sonra dünya çapında çalışmalar devam etmiş ve 1990 yılında Feiner⁴, ziyaretçilerin binaları, müzeleri ve eserleri görmesi için 3D grafiklere sahip bir sanal tur rehberi oluşturmuştur. 1990 yılından sonra AR önemli araştırma alanlarından birisi haline gelmiştir.

Arttırılmış gerçeklik kavramı sağlıktan eğitime, havacılıktan emlak alanına kadar insanın var olduğu bütün alanları etkilemiş ve teknolojiye paralel olarak etkilemeye devam edecektir. Görsel ürünlerdeki talep aynı zamanda şirketlerinde bu alanlara büyük bütçeler ayırması dijital ortamda insanlara farklı bir dünyanın kapısını aralamıştır. Zenginleştirilmiş bu sanal dünyada, fiziksel dünyada gördüğümüz her bir nesnenin ve olgunun var olması birçok alanın da faydalanmasını sağlamıştır. Gelecekte AR teknoloji sayesinde bugünden hayal bile edilemeyecek birçok yenilik ve ortamın sağlanacağı çok açıktır (Feiner 2002, 50).

Arttırılmış gerçeklik teknolojisinin somut olarak günümüzde kullanılmaya başlandığı bir uygulama ise “metaverse”dir. Metaverse, 1992 yılında Neal Stephenson'un eseri olan *Snow Crash* adlı romanından türetilen bir kavramdır. “Meta” sanal ve soyut olan dünyayı temsil ederken “verse” ise üç boyutlu sanal bir evreni temsil etmektedir.

Metaverse kavramını Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg günümüzde marka haline getirmiştir. Bilgisayar grafiklerinden oluşan bu sanal evrene özel uygulama ve kişisel ekipmanlarla dâhil olunmaktadır. Metaverse evreninin içinde kullanıcılar kendi avatarlarını kullanmakta ve çevrimiçi (online) topluluk içerisinde ticaret, eğlence, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yapılmasını mümkün hale getirilerek, sanal evren içerisinde yapay bir topluluk

⁴ Amerikalı bilgisayar bilimcisi olan Steven K. Feiner, Columbia Üniversitesinde “Computer Graphics and User Interfaces Lab” yönetmektedir. Arttırılmış Gerçeklik alanındaki çalışmalarıyla ün kazanmıştır. Bkz. <https://www.cs.columbia.edu/~feiner/>

oluşturulmaktadır. Bu sayede daha çok iletişim halinde olunup daha gerçekçi bir ortamın yaratılmış olunur. Hem insanların hem de şirketlerin gün geçtikçe dikkatini çeken bu sanal evren düzeni gelecekte toplantıların yapılması ve sosyal etkileşimlerin gerçekleşmesigibi birçok gerçek dünyada yapılan eylemlerinde bu evrende yapılmasına olanak sağlanan bir sistemin temeli atılmıştır.

1.3. Toplum 5.0

Dünya şuan Endüstri 4.0'ın getirmiş olduğu yenilikleri her alanda kurmaya ve oluşturmaya çalışırken Japonya,Toplum 5.0 diğer bir ismiyle “Süper Akıllı Toplum” felsefesini konuşmakta ve ülkelere tanıtılmaktadır.Endüstri 4.0 veToplum 5.0'ı birbirinden ayrı kulvarlar olarak düşünmemek gerekmektedir.Zira Endüstri 4.0 sanayide ve üretimde yapılan yeniliklerle dijitalleşmeyi hedeflerken, Toplum 5.0 sanayiden ulaşım, eğlenceden eğitime kısacası insanın bütün yaşam alanında gerçekleşen yeniliklerde dijitalleşmeyi merkeze almaktadır.Bu bağlamda, Toplum 5.0Endüstri 4.0'ı .2017 yılında CeeBIT bilişim fuarına katılan Japonya Başbakanı Shinzo Abe, Toplum 5.0 felsefesini tanıtmış ve “Teknoloji toplumlar tarafından bir tehdit olarak değil, bir yardımcı olarak algılanmalı” düşüncesini yansıtan yeni bir dönemin ortaya çıktığını ifade etmiştir (Saracel & Aksoy, 2020, 29).

Toplum 5.0 özellikle dört alana yoğunlaşmıştır. Bunlar; insanın merkezde olduğu bir toplum, fiziksel alan ve sanal alanın bütünleşmesi, bilgi yoğunluğuna hâkim toplum ve veri ağına hâkim toplum olarak karşımıza çıkmaktadır (H-UTokyo Lab. 2018. 2).Endüstri 4.0 teknolojilerinde çok fazla veri elde edilebilse de bu bilgilerin analiz edilip anlamlandırılması insan gücü açısından sınırlıdır. Bu sınırlardan dolayı verilerin analiz edilmesi insanlar için ekstra bir iş yükü olmakla birlikte, kişilerin farklı yetenek ve becerilere sahip olmasından dolayı eylemler kısıtlanmaktadır. Endüstri 4.0 ile hayatımıza giren teknolojiler sadece sanayi ve üretim alanlarında kullanılmayıp, sosyal hayata da etki ederek zorluklar ve problemler karşısında çözüm yollarını sunabilen bir altyapı sistemini sunmaktadır.Toplum 5.0 ise buna bağlı olarak kesintisiz hizmet veren, küresel problemler karşısında çözüm yolları sunan, yeni değer oluşturan, insanların yaşamlarını daha refah ve uyumlu halde sürdürmelerine yardımcı olan bir toplum yapısı vaat etmektedir.

Japonya Ekonomik Organizasyon Federasyonu Keidanren'in hazırladığı sunumda Toplum 5.0'ın amacını şu şekilde belirtmiştir:

- Genç nüfusun azalması problemiyle ilgili çözüm yolları sunmak
- Sanal dünya ve fiziksel dünya arasını bütünleşik yapmak
- Nesnelerin interneti (IoT) teknolojisini toplum yararına kullanmak

- Doğal afet ve çevre kirliliği problemleriyle ilgili çözümler geliştirmek olarak sunulmuştur. (Büyükgöze & Dereli, 2019, 2).

Toplum 5.0'ın uygulanmasında engel çıkaran durumlar ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Hukuk alanındaki erişim engelleri
- Teknolojiyi üretme engeli
- Nitelikli personel eksikliği
- Sosyal kabul engeli (Büyükbıngöl & Işıklı, 2020, 42)

Toplum 5.0 bir ütopya olarak ele alınabilir. Çünkü Toplum 5.0 felsefesindeki amaç her zaman mutlu ve refah içerisinde bir toplumun varlığını sağlamaktır. Üretilen tüm teknolojik araç gereçlerin gelecek nesiller için bir tehdit unsuru taşımadığını anlatmakve gelişen bu teknolojik araç gereçlerin bireylerin faydaları için kullanılması gerektiğini insanlara aktarmaktır. İnsan merkezlitoplum tasarımında hem ekonomik ve sosyal alanda gelişme göstermek hem de insan yaşamını daha konforlu ve kaliteli hale getirmek amaçlanmıştır. Dil, din, ırk, yaş, cinsiyet ve statüye bakılmaksızın, herkesin bu toplum içerisinde eşit haklara sahip olarak yaşaması üzerinde durulmuştur (Fukuyama, 2018, 48). Endüstri 4.0 ülkelerin daha tam olarak alt yapısını oluşturup uygulayamadığı birçok yeniliğe sahiptir ve birçok ülkenin bu dönüşüm sırasında insan odaklı bir yaşam üzerine de alt yapısını oluşturması gerekmektedir (Keidanren, 2018, 6).Toplum 5.0 felsefesini okurken göz ardı etmememiz gereken noktalardan birisi ise Japonya'nın bu felsefeyi kendi ihtiyaçları ve problemleri üzerinden oluşturmasıdır. Japonya, yaşlanan nüfusun azalması, doğum oranlarının düşmesi, nüfusun yaşlanması ve alt yapı sorunlarının ortaya çıkması gibi sorunlarla yüzleşen ilk ülkelerden birisidir. Toplum yapılarına ve ekonomik imkânlarına göre bir "Süper Akıllı Toplum" oluşturan Japonya, kendisini örnek vererek diğer ülkelerinde küresel hâle gelecek bu problemlere çok uzak olmadıklarını göstermek istemiştir (Fukuyama, 2018, 47).

Harari'ye (2016, s.41) göre, insanların bütün eylemlerindeki amaç kendisini ve geleceğini mutluluğa kavuşturmadır. Bu nedenle hukuk, ekonomi, siyaset ve eğitim gibi bütün kamuyu ilgilendiren alanlar, gelişen bilgi ve teknoloji ekseninde yeniden yapılanmaktadır. İnsanoğlu başlangıçtan beri teknolojinin en son halini deneyimlemektedir. Bu nedenle Toplum 5.0'ın hedefi, teknolojinin neden olduğu sorunların ve başlangıçtan beri süre gelen küresel sorunların çözülmesini sağlamaktır. Toplum 5.0 felsefesi, teknolojinin hızlı ilerleyişiyle küresel çapta meydana gelen güvenlik riski ve gizlilik ihlali gibi problemler karşısında insanların ve dünyanın hazırlıklı olması gerektiğinden bahsetmektedir. Hem yerel toplum sorunları(enerji yönetimi ve ulaşım sistemleri vb.)hem de küresel toplum sorunlarını

(karbon emisyonu azaltmak vb.) azalmak için internete bağlanabilen birçok sistem geliştirilmiştir (Roblek, Mesko, Bach, Thorpe ve Sprajc, 2020, 1).Toplum 5.0 Endüstri 4.0'ın getirmiş olduğu yenilikleri kullanarak insan, doğa ve teknoloji alanlarındaki ilişkileri yeniden düzenlemeyi hedeflemektedir.Distopik gelecek senaryolarında anlatılan tekno-korku geleceğinin yerini tekno-severlik geleceğine bırakması ve ütopyik bir toplumun oluşmasında Toplum 5.0 felsefesinin yardımcı olacağı anlatılmaktadır.Bu duruma bir örnek olarak günümüzde küresel bir krize yol açan Covid-19 salgını içerisinde teknolojinin ne kadar fayda sağladığı verilebilir.Herhangi bir salgının başlangıcını tahmin etmek için yapay zekâ uygulamasını kullanan Bluedot şirketi, Çin Covid-19 virüsü için açıklamada bulunmadan önce Wuhan kentinde bir zatürre salgının olduğunu belirleyerek diğer kentlerin etkilenme durumlarını analiz etmiştir (Doğan, 2020).

Teknolojinin faydalarının yanı sıra olumsuz gizil gücünü de hem toplumsal hem de bireysel anlamda göz ardı etmememiz gerekmektedir (Şahin, 2021, 57). Teknolojinin gelişimine genel olarak insanlığın ilerleyişi açısından iyimser bir şekilde bakılıyor olsa da her toplum için aynı olanakların aynı anda sağlanamıyor oluşu da bir gerçektir. Dünyadaki güç dengesi teknolojiyi elinde bulduran grupların lehine hızlı bir şekilde yön değiştirmektedir. Bu gerçek, insanlar, toplumlar ve ülkeler arasındaki fırsat eşitsizliğini de beraberinde getirmektedir. Örnek olarak, Covid-19 salgını sürecinde hem ekonomik anlamda hem de sosyal anlamda geri plana düşmemek adına dünya hızlı bir dijital dönüşüme zorunlu kılınmıştır. İnsanların fiziki dünyadan dijital dünyaya geçmesi hem birçok ülkenin dijital dünya altyapısının yeterince gelişmiş olmadığını hem de insanların dijital çalışma hakkında bilgisinin bulunmadığını ortaya çıkarmıştır.

İnternetin kurucularından biri olan Vint Cerf günümüzdeki dijital dünyanın oluşmasında önemli etkileri olan isimlerden birisidir. Faruk Eczacıbaşı'nın 2015 tarihinde *Daha Yeni Başlıyor* adlı eserinde Cerf ile konuşmasını aktarırken Cerf'e yöneltmiş olduğu şu soru dikkat çekicidir: "İşin en başında yarattığınız teknolojinin dünyayı bu ölçüde değiştireceğini tahmin ediyordunuz?". Cerf'in verdiği cevap da en az soru kadar dikkat çeker: "Biz bilim insanları üstünde çalıştığımız projelere odaklanır ve devamını düşünmeyiz."(akt. Şahin, 2021, 57).Cerf'in bu cevabı teknolojinin insan geleceğine etkisi yönündeki soruların yalnızca mühendisler ve diğer teknik bilim insanlarına bırakılmaması gerektiği yönünde önemli bir hususa işaret etmektedir. Teknolojik gelişmelerin takibi teknik uzmanların yanı sıra hem sosyal bilim, hukuk, siyaset bilimi, etik gibi birçok alanın sorumluluğuna girmekte hem de halkın bizzat kendisinin süreci yorumlamasını gerektirmektedir. Gelecek nesillere rehberlik etmek ve bir toplum yaratmak insanların elindedir. Değişim dalgaları tarafından yutulmadan ve değişimi

fark ederek toplumu hazırlamak geriye düşmemek için önemli bir adımdır (Keidanren, 2018, 7).

Endüstri 4.0 teknolojisi içerisinde yaşamaya çalışan insanın teknolojiyi reddetmek yerine teknolojinin hukuki ve etik altyapısını reel olarak oluşturması ve gelecek nesilleri de bu teknolojilere göre hem sosyal hem de bireysel alanda hazırlaması gerekmektedir. İnsanı kendine, çevresine ve evrene yabancılaştıran ya da insani değerlerden yoksun bırakan bir teknoloji yerine insanın ihtiyaçları ve gereksinimleri doğrultusunda ona yardımcı olan bir teknolojiye sahip nesillerin oluşturulması ve bu bilincin küresel olarak inşa edilmesi gerekmektedir.

Ülkelerin bilim ve teknolojiye sahip olma, üretme ve kullanabilme becerileri onların gelişmişlik ve güç seviyesini belirleyen faktörlerin başında gelmektedir. İnsanlar ve ülkeler açısından gitgide büyük önem arz eden bilimsel ve teknolojik gelişmeler birçok fayda sağlasa da insanların buna alışabilmesi, benimsemesi, fırsat eşitsizliği, tek tipleşme ve dijital bağımlılık gibi birçok hukuki, etik, ekonomik ve sosyal problem kapıda beklemektedir.

Dönüştürücü teknolojilerin oluşumuna baktığımızda gerçekleşme ve yayılma süreçlerinin giderek daha hızlı bir hal aldığını görebiliriz. Buna bağlı olarak görürüz ki farklı toplum türlerinin ortaya çıkış tarihleri arasındaki zaman farkı da git gide kısalmıştır. Çünkü geçmişte insanların yalnızca ihtiyaçlarına göre aletler üretilirken, günümüzde insanda var olan daha fazlasına sahip olma duygusunu sömüren ürünler üretilmektedir. İnsan hem dijital dünya içerisinde varlığını sürdürülebilmesi hem de fiziki dünyadaki sorumluluklarını ve insani alandaki değerlerini koruyabilmelidir. Bu nedenle insanın yapması gereken kendisini içerisinde bulunduğu dönem ve toplumun şartlarına bağlı olarak değer ve etik yargılardan vazgeçmeden güncellemektir. Buna bağlı olarak bir sonraki bölümde, dijitalleşmenin olumsuz gizil etkileri üzerinde durulacak ve felsefi bağlamda dijitalleşmenin ahlaki, toplumsal ve hukuki değerler üzerindeki etkisi tartışılacaktır.

2.BÖLÜM: DÜŞÜNCE TARİHİNDEN DİSTOPYA ÖRNEKLERİ

2.1.Biz (Yevgeni İvanoviç Zamyatin)

1884-1937 yılları arasında yaşamış olan Yevgeni İvanoviç Zamyatin Rusya’da bir rahip babanın oğlu olarak doğmuştur.Gemi mühendisliği bölümünü okurken Bolşevik Partisi’ne katılarak siyasi hayata atılım gerçekleştirmiştir. Bolşevik Devrimi’nden sonra partiye uymayan söylemlerinden ve eylemlerinden dolayı parti yönetimi kararıyla hapse atılmış ve daha sonra sürgüne gönderilmiştir. 1917 yılında sürgün süresi bitip ülkesine döndüğünde Maksim Gorki’nin davetiyle Dünya Edebiyat Topluluğu’nda İngiliz ve Amerikan edebiyatı sorumlusu olarak göreve başlamıştır. Yeni düzen hakkındaki eleştirilerini merkeze aldığı *Biz* adındaki distopyasını 1920 yılında yazmasına rağmen Rusya’da yayımlanmasına izin verilmediği için 1927 yılında E.P.Dutton New York’ta yayımlamıştır. 1927’den sonra eser Rusça olarak yayımlandığında büyük eleştirilere maruz kalan Zamyatin, daha fazla dayanamayarak özel izinlerle ülkesinden ayrılıp yerleştiği Paris’te 1937 yılında vefat etmiştir (Kurtyılmaz, 2020, 55).

Zamyatin, *Biz* adlı distopyasını yaşadığı çağda karşılaştığı birçok siyasi ve sosyal konulardan etkilenerek tasarlamıştır. Kendinden sonra gelen ve distopik eserler kaleme alan Huxley ve Orwell gibi birçok düşünürde de ilham olan Zamyatin’in,distopya ve bilimkurguyu ilişkilendirerek olumsuz gelecek tasarımları betimlemesi, yaşadığı döneme farklı bir boyut kazandırmıştır.Yaşadığı dönemde ortaya çıkan devrimi ve isyanı da eserinde konu alan Zamyatin’in, teknolojinin, bilimin ve makineleşmenin gelişimini, teknolojinin yönetimler tarafından denetleme mekanizması olarak kullanılmasını ve birey kavramının yok edilmesini merkeze alarak aslında hem bir sistem eleştirisi hem de teknolojinin güç odakları tarafından kötü niyetli suiistimal edilmesine karşın bir uyarı yaptığı söylenebilir.

Biz kitabı 26.yüzyılda kurulan devletin toplumsal hayatını merkeze alarak kurgulanmıştır. Eserinin “biz” olarak isimlendirmesinin nedeni “birey” kavramının yok edilmesidir (Zamyatin, 2015, 30). Herkesin herkesle aynı özelliklere, yeteneklere, düşüncelere ve hatta fiziksel özelliklere sahip olmasıyla farklılık denen kavram kaybolmuştur.Bütün bireyler kendilerini“biz” olarak isimlendirir. Eserde kırsal yaşamda hayat süren insanlar “birey” olarak adlandırırken, makinenin işleyiş tarzı gibi bir düzen içerisinde yaşayan insanlar “biz” olarak isimlendirilir. Kırsal yaşamda insanın doğa ile etkileşim içinde olmasına ve insanın duygusallığına odaklanılırken, şehir yaşamında teknoloji ve bilim kullanılarak insanın

insanlığının yok edilip makineleştirildiği bir düzene işaret edilmektedir.

Biz milyonlar her sabah altı tekerlek şaşmazlığıyla aynı saatte, aynı dakikada tek vücut uyanırız. Tek bir milyon olarak aynı saatte çalışmaya başlar, tek bir milyon olarak aynı saatte işi bitiririz. Milyonlarca eli olan tek bir bedende eriyerek Tablet'in belirlediği aynı dakikada gezmeye çıkar ve salona gider, Taylor egzersizlerinin yapıldığı salona gider, oradan da uyumak için ayrılırız... (Zamyatin, 2015, 22)

Bu ülkede isimler numaralar ve sayılarla oluşturulmaktadır. Kadınlar için I-330 gibi sesli harfle başlayan numaralar erkekler için ise D-503 gibi sessiz harfle başlayan numaralar kullanılmaktadır. Bu ülkede sayılara önem verilmesinin nedeni matematiğin mutlak doğru olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Ülkelerinin teknolojik ve bilimsel açıdan ilerlemesinin nedenini matematik alanındaki başarıları olduğunu düşündükleri için bütün hayatlarını matematiksel terimlere göre ve matematikteki gibi bir düzen örüntüsüyle tasarlamışlardır.

Ülke yeşil bir fanus ile çevrili olup dışarı çıkmak kesinlikle yasaktır. "Aero" adındaki ulaşım araçlarıyla yeşil duvar içerisinde havadan her yere gitmek mümkündür (Zamyatin, 2015, 34). Ama bunu yönetimin belirlediği belli saatler içinde yapılması gerekmektedir. "Yeşil duvar" olarak isimlendirilen ülkeyi tamamen çeviren fanus ile insanların doğayla etkileşiminin kesilmesi sağlanmıştır. Halkın yaşadığı alanda sadece teknolojik aletler ve makineler mevcut olduğu için yönetimin halkını gözetim altında tutması kolaydır.

Eserde devletin kurulması tarihsel süreci ile birlikte anlatılmaktadır. Kırsal yaşamda hayatına devam eden kesim ile şehir yaşamını tercih eden kesim arasında gerçekleşen "İki Yüz Yıl Savaşı"ndan sonra totaliter bir yönetim olan devlet kurulmuştur. Savaş sonrası dünya üzerinde sadece yüzde yirmi oranında insan hayatta kaldığı için "tek devlet" düzeninin oluştuğundan bahsedilmektedir (Zamyatin, 2015, 20).

Eserin başkahramanı ve eserde devrimi başlatacak kişi D-503 adında bir matematikçidir. Yeşil duvarın ötesindeki varlıkların da dâhil edildiği bir tek evren devleti kurmayı amaçlayan yönetim "İntegral" adı verilen bir uzay aracı tasarlamışlardır. Başkahramanda bu aracın mühendislerinden birisidir. Eser başkahramanın yeşil duvarın ötesindeki canlılara yazdığı mektupla anlatılmaktadır. Mektupta devletin geçmişi, sosyal, ekonomik ve yönetsel birçok detayla yaşadığı yer tanıtılmaktadır. Diğer gezegenlerde

yaşayan insanların da zoraki olarak bu devlete katılmaları istenmektedir. Mutlak mutluluğun sadece matematikle mümkün olabileceğini diğer ilkel insanlara göstermeyi amaç edinerek uzaya gitmek planlanır (Zamyatin, 2015, 12).Devletin totaliter yönetimindeki kişi “Velinimet”tir.Velinimet tek devletin yöneticisi olduğu gibi aynı zamanda halk tarafından ilahi bir güç unsuru olarak da tanınır. İyi olanın ve kötü olan bizzat Velinimet tarafından belirlendiği gibi, o hem devlet yönetimini elinde tutar hem de Tanrı sıfatına bürünür.

Yönetim, insanların yapması gereken işlere ve görevlere göre “Zaman Tablosu” adını verdiği yaşam düzenini halka uygulamıştır. Yönetimin oluşturduğu zaman tablosu sayesinde insanlar toplumda askeri bir disiplin içerisinde yaşamlarını sürdürmüştür;yönetimin, insanları kontrol etmesi daha kolay hale gelmiştir. Korkunun hâkim olduğu ve bu nedenle kurallara tamamen uyulduğu bu toplumda, insanların zaman tablosuna uyması da zorunluluklardan bir tanesidir. Zaman tablosunun içerisinde 16.00-21.00 ya da 17.00-22.00 saat aralıkları “Kişisel Saat” olarak adlandırılır; bu zaman diliminde insanlar yine belli kurallar içerisinde istediklerini yapabilme hakkına sahip olurlar (Zamyatin, 2015, 22).

İnsanların “Zaman Tablosu”na bağlı olarak sürekli olarak bir takım yükümlülükleri yerine getirmeye mecbur bırakılması ile amaçlanan insanların düşünme ve hayal kurmasının engellenmesidir. Ancak eserin devamında ironik bir şekilde devrimin planlanması insanların düşünce özgürlüğüne sahip oldukları “kişisel saat” aralığında gerçekleşir. Kişisel saat aralığının yönetim tarafından kontrolü diğer saatlere göre daha zordur. Kurulan sistemde kişisel saat aralığı da dâhil olmak üzere toplumun düzeninin sağlanması “koruyucular” ve “denetleyiciler” tarafından yapılır.Evlerin camlarındaki perdeler ve ışıklar açık kalmak zorunda olduğu için koruyucular ve denetleyiciler evlerin içerisini dahi rahat bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Perdeler sadece kişisel saat için ayrılan zaman aralığında “Pembe Kupon” denilen fişin görevliye verilmesiyle cinsel ilişki için kapatılabilmektedir. (Zamyatin, 2015, 28).Bir anlamda herkesin, herkese ait olduğu bu düzen içerisinde sevgi duygusu yok olmuştur. Yönetimin temel amaçlarından birisi de zaten insanlarda bulunan sevgi duygusunu yok etmektir. Çünkü sevginin dolaylı olarak kıskançlığı doğuracağı ve bunun toplumsal düzeni bozul. Bu nedenle herkesin herkese ait olduğunu “cinsellik yasası” altında kanunlaştırmıştır (Zamyatin, 2015, 31). Aile kavramının olmadığı bu devlette doğumlar da devletin kontrolünde gerçekleşmektedir. Anne olmak için kadının belirlenen kuralları kabul etmesi gerekmektedir. Kuralları kabul eden kadın doğum yaptıktan sonra çocuk devlet tarafından alınmakta ve büyütülmektedir. Devlet çocukları tamamen kendi kurallarına uygun olarak yetiştirmektedir (Zamyatin, 2015, 23).

Devletin içerisinde yönetimin sonunu getirmek isteyen bir örgüt vardır. Bu örgütün başındaki kişi I-330 numaralı bir kadındır. D-503, bir şekilde yönetimin engellediği insani duyguları kendinde bularak I-330 numaralı kadına âşık olur. Rasyonel planlarına tezat oluşturan duygulara kapılan D-503, bu durumu sorgulayıp kendine kızar. Zira, grubun kurulma gayesi D-503'un mühendisliğini yaptığı uzay aracını elde geçirmektir. Grubun planları "Antik Ev" adında bir yerde yapılır; burası yönetimin zorunluluğu ve düzeni olmadan, insanların birey olarak istediklerini yapabildikleri bir alandır (Zamyatin, 2015, 33-54).

D-503, I-330'a âşık olmadan önce irrasyonel sayılardan rahatsız olmaktadır. D-503 matematiği görülen evrenin formülü olarak ele alsa da aslında irrasyonel sayılara nasıl evrende rastlanmadığını anlamaya çalışmaktadır. Göremediği ama gerçek olduğunu bildiği bu sayılardan yola çıkarak ruhunun da gerçek olabileceği düşüncesi üzerinde durmaktadır. Bu düşüncelerden önce Tek Devlet'in hata yapmaz ve mükemmel olduğunu benimsemiş olsa da artık Tek Devlet'in hata yapabileceğini düşünüp sistemi sorgulamaya başlamaktadır.

Her sene Tek Devlet'te Velinimet'in tekrar yönetime gelmesi için göstermelik olarak seçim yapılır. Bu seçimlerde Velinimet'e oy vermeyenler ölüm ile cezalandırılır. Bu hususta Zamyatin'in aslında Bolşevik Devrimi'ne gönderme yaptığını söyleyebiliriz. Kitapta, örgüt kurulduğu yıl, üyeler Velinimete karşı oy kullanarak bir isyanı başlatmışlar ancak yakalanan üyelerin "düş gücü merkezi" adında bir ameliyatla hafızaları silinmiştir. Bu şekilde devrim engellenmiş ve yönetim aynı şekilde devam etmiştir (Zamyatin, 2015, 186-195). Yaratıcılığın ve hayal etmenin yasak olduğu bir ülkede üst düzey teknolojik icatların üretilmesinin hikâye akışında bir tezatlık oluşturduğunu söyleyebiliriz. Çünkü üretilen her ürün ya da her icat en temelde hayal gücü ve yaratıcılık gerektirmektedir. Eserde ise hayal gücü yasaktır.

Eserin sonunda isyan hareketi nedeniyle D-503 düş gücü merkezine götürülerek hafızası silinir. I-330 ise gaz odasına atılarak ölümlü cezalandırılır. Bu olaylardan sonra D-503 eski haline dönüp, eski düşünceler ve davranışlar içerisinde hayatına devam eder (Zamyatin, 2015, 239-340). Eserde ulaşılan sonda, otoriter rejimlerde isyanın bir işe yaramayacağı ve otoriter sistem bir kez kurulduğunda devrimsel bir dönüşüme asla müsaade etmeyeceği vurgulanmakta; distopik senaryolar gerçek olduğunda kurtulmanın mümkün olmayacağı örtük bir şekilde dile getirilmektedir.

2.2.1984 (George Orwell)

George Orwell *1984* adlı eseri 1947 ve 1948 yılları arasında verem hastalığıyla

savaşırken kaleme almıştır. Eser, 1949 yılında ABD’de ve İngiltere’de aynı zamanda yayımlanmıştır. 1984, *Cesur Yeni Dünya* kitabı ile aynı dönemde birçok başarıya imza atan önemli distopyalardandır. 1984 yılında da filmi çekilmiştir. George Orwell’in gerçek ismi Eric Arthur Blair’dır. 1903 yılında, o dönemde İngiliz sömürüsü olan Hindistan’ın Bengal bölgesinde doğmuştur. 1922 ve 1927 yılları arasında Hindistan İmparatorluk Polisi olarak görev yapmış ve bu görevdeki tecrübeleri ve yaşamışlıklarından yola çıkarak *Bir İdam*, *Burma Günleri* ve *Bir Fili Vurmak* isimlerinde eserler yayımlamıştır. Yaşamının çoğunu yoksulluk içerisinde geçiren Orwell, 1945 yılında *Hayvan Çiftliği* eserini yayımladıktan sonra dünya çapında üne ve refaha kavuşmuştur. 1949 yılında *1984* eseriyle ününü katlayarak sürdürmüş, 1950 yılındaysa verem hastalığı nedeniyle Londra’da vefat etmiştir (Kurtyılmaz, 2020, 63-64).

1984 eseri, kendisine kadar yazılmış olan ünlü distopya kitaplarından çok daha farklı bir hikâye ve toplum düzeni sunmaktadır. *Cesur Yeni Dünya* ve *Biz* eserlerinde teknolojinin ve bilimin gelişmesiyle baskın yönetim kurgulanırken insanın artan refah seviyesi de ayrıca vurgulanmıştır. *1984* eserindeyse diğer eserlerden farklı olarak insanın değiştirilmesi ve gözetlenmesi ön plandadır; insanların yalanlar üzerine kurulu düzende, yoksulluk ve sefalet içinde yaşadıkları kurgulanmıştır. Gözetimin ve totaliter düzenin diğer distopyalara göre daha ağır ve felaket odaklı işlenmesi *1984* eserini diğer gelecek öngörülerine oranla daha karamsar bir yapıya büründürmektedir. *1984*’ün kurgusu insanın insan olarak görülmediği ve insan emeğinin yok sayılmasıyla kişinin hem kendine hem de ürüne yabancılaştığı bir toplumsal düzene işaret etmektedir.

1984 eserinin olay örgüsü, Okyanusya bölgesinin en yoğun insan nüfusuna sahip olan şehrinde geçmektedir. Eserde Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya ülke olarak adlandırılmakta ve bu ülkeler birbirleriyle devamlı olarak savaş halinde sunulmaktadır. Okyanusya devleti savaş esnasında sürekli olarak dayanaksız ve yanlış bilgileri halka aktarmakta ve yalan haberler yayarak toplumun yönetime itaat etmesini sağlamaktadır. Kurgulanan düzende, kimsenin doğru bilgiye ulaşması mümkün değildir. Aslında devletin hangi ülkelerle ne süredir savaştığı hatta savaşıp savaşmadığı bile kesin olarak bilinmemektedir, devletin sunduğu bilgilere sorgusuz inanılmak zorundadır. Savaş hakkında ya da devlet hakkında başka herhangi bir konu ya da karar üzerine doğruluk ya da yanlışlık tartışılmaz. Bu sayede insanın devlete mutlak olarak bağlı olması sağlanır. Bu bağlılığın kökeninde ise korku ve bilinmezlik vardır. İnsanın tarihini araştırmasının, hafızasını kullanmasının ve hatta derin düşünmesinin yasak olduğu bu ülkede resmi dil “Yenikonuş”tur. Bu dil, çok az sayıda kelime içermektedir. Böyle bir dil kurgulanmasının sebebi ise az kelimeyle iletişim kuran insanların düşünme ve konuşma

yetilerinin de dillerinin kısıtlılığına bağlı olarak sınırlanmış olacağına varsayılmıştır (Orwell, 2016, 14). Wittgenstein'in "Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır." görüşüne paralel olarak dilin sınırlı olmasının bakış açısının da sınırlı olmasını sağlayacağı, buna bağlı olarak da insanın bu bakış açısının dışına çıkarak ya da başka bir deyişle dünyasının sınırlarının dışına çıkarak başka bir dünya tahayyül etmesinin mümkün olmayacağı kabul edilmiştir.

Ülke yönetimindeki siyasi partinin ismi "İç Parti"dir. Bu siyasi partinin başında ise "Büyük Birader" bulunmaktadır. Kitaptaki bütün itaat ve korku duyguları bu kişi üzerinden vurgulanmaktadır. "Büyük Biraderin Gözü Sende" yazılı afişler hem her evde hem her sokakta hem de her iş yerinde mevcuttur. Bu afişlerle kişilere davranışlarının gözetim altında olduğu sürekli olarak hatırlatılmak istenmektedir. Her evde "Tele Ekran" adı verilen televizyona benzeri cihazlar bulunmaktadır. Tele ekran ile evlerin içerisi de yönetimdeki görevliler tarafından sürekli olarak gözetlenmekte ve bu ekranda bulunan mikrofon sayesinde evin içerisindeki sesler de dinlenerek kayıt altına alınmaktadır. Yönetimde bulunan insanların hayatı halkın yaşam standartlarının oldukça üzerindedir. Yöneticilerin evleri, çalışma koşulları ve hatta yiyecekleri bile sıradan halktan farklıdır. Bununla beraber yöneticiler istedikleri zaman "Tele Ekran"ı kapatma ayrıcalığına sahiptirler. Tele ekran ile gözetlenmenin yanı sıra her ev aynı zamanda "düşünce polisi" isimli görevliler tarafından da izlenmektedir. Kişilerin kurallara uymadığı tespit edilirse düşünce polisi günün her saati onları evlerinden alma hakkına sahiptir. Böyle bir durumla karşılaşan kişilerin akıbeti belirsiz kalır; kendilerine bir daha ulaşamaz. Halk arasında düşünce polisi tarafından alınan kişilerin ortadan kaybolma durumu "buharlaşma" olarak adlandırılır. Buharlaşmanın toplumda yarattığı belirsizlik endişe ve korkusunun hem Büyük Biradere bağlılığı arttırdığı hem de isyanları önlediği düşünülür. Okyanusya'daki bir diğer ceza yöntemi ise idamdır. İdam cezası alan kişi meydanlarda herkesin katılabildiği, insanlar ve özellikle çocuklar tarafından da rağbet gören törenle öldürülür (Orwell, 2016, 12-15).

Devlette dört bakanlık mevcuttur. Bunlar, Gerçek Bakanlığı, Barış Bakanlığı, Sevgi Bakanlığı ve Varlık Bakanlığı'dır. Gerçek Bakanlığı, halka haberleri duyurmak ve çocukların eğitimini düzenlemekten sorumlu olan kurumdur. Barış Bakanlığı, ülkenin girdiği savaşlarla ve askeri düzenle ilgilenmektedir. Sevgi Bakanlığı'nın işlevi toplumsal düzeni sağlamak ve kanunları düzenlemektir. Varlık Bakanlığı ise ülke ekonomisini idare etmekle yükümlüdür. Devletin bakanlıklara bu tür isimler koymasının nedenlerinden birisi "çift düşün" yöntemini oluşturmaktır. Gerçek olan doğruların yöneten kişinin denetiminde olması için bu yöntem kullanılır. "Çift düşün" yöntemi aralarında çelişki bulunan iki düşüncenin aynı anda doğru

olarak benimsenebilmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu yöntem ile “Büyük Birader”in doğrusu neyse halka da o düşünce doğru olarak benimsetilir (Orwell, 2016, 16).

Ülkede insanlardaki nefreti sabit tutmak ve azalmasını engellemek amacıyla “İki Dakikalık Nefret” adı altında törenler yapılır. Bu törenler esnasında büyük tele ekranlarda ülkeye zararı dokunan kişiler ve kişilerin düşünceleri gösterilir. Bu kişilerden birisi de ülkede kargaşa meydana getirdiği söylenen ve hapishaneden kaçıp ülkede hâlâ kaos ortamı yaratmaya çalıştığına inanılan “Emmanuel Goldstein”dir. Ülkedeki herkes Goldstein’e karşı nefret besler ve düşüncelerini saçmalık olarak görür. Halkın inandığı ve yönetimdeki kişilerin de söylediğine göre Goldstein yer altında “Kardeşlik” adında gizli bir örgüt kurmuştur. İsimsiz kitabı sayesinde de düşüncelerini insanlara yayarak örgütün üye sayısını çoğaltmaya çalışmaktadır (Orwell, 2016, 23-25). Her törenin sonunda ekrana Büyük Birader’in resmi ve ülkenin “Savaş Barıştır, Özgürlük Köleliktir, Cahillik Güçtür” sloganı yansıtılır.(Orwell, 2016, 16). Büyük Birader’in resminin yansıtılmasındaki amaç kişileri rahatlatmak, güvende olduklarını hissettirmek ve anlatılanların doğruluğuna ikna etmektir.

Okyanusya’da bahsedilen savaşların, örgütlerin ya da nefret objesi olarak aktarılan kişilerin varlıklarına dair hiçbir somut kanıt bulunmamaktadır. Hatta Büyük Birader için bile gerçek olup olmadığı bilinmez. Yönetimin ve yönetimin aktardığı bilgilerin bilinmezliğine karşı olarak, halk arasında yönetime karşı olan kişilerin tespiti çok kolaydır. Çünkü “düşünce polisi” her yerde hatta halk arasında bile gizlenmiş bir kurumdur. Eserin başkarakteri Winston Smith adında, devletin haberleşme ağında çalışan bir kişidir. Winston Smith haber yaparken kendisini bulan ve yönetimin düzenine karşı yavaş da olsa eleştirel yaklaşıma başlayabilen, sorgulayıcı bir tutuma sahip olarak tanıtılmaktadır. Winston’ın görevinin esası kendisinden istenen haberleri yönetim nasıl isterse o şekilde yazıp göndermektir. Medyada yalnızca halkın görmek ve okumak isteyebileceği yazılar, haberler ve ekonomik ilerleyişle alakalı sahte duyurular yayınlanır (Orwell, 2016, 50-52). Eserdeki distopya kurgusu da aslında Winston’un günlük tutmaya karar vermesiyle başlar. Bu sayede içindeki düşünceleri ve nefreti kâğıtlara yazarak farkındalığı artan Winston’ın kaleme aldığı ilk günlük yazısının tarihi “4 Nisan 1984”dür (Orwell, 2016, 19).

Çiftdüşün yönteminin kullanılmasının altında yatan bir diğer gizli gaye de kişilerin geçmişlerini unutturmak ve geleceklerini tasarlamalarının önüne geçmektir. Winston da diğer tüm insanlar gibi ailesini ve çocukluğunu çok az hatırlamaktadır. Devletin yapmak istediği şey geçmiş ve geleceği kontrol altında tutmakla şimdinin garanti altına alınmasıdır. Buna da

“Gerçeklik Denetimi” adı verilir. Otomatikleşen bir hayat yaşayan insanların tek yaptıkları kendilerinden istenilen ve beklenen davranış ve eylemleri her gün düzenli olarak gerçekleştirmektir. Örneğin, insanlar tele ekran ile beraber her gün yarın savaşa gidilecekmiş gibi egzersiz yapmakla yükümlüdür. Yaptıkları antrenman tele ekrandaki bir kadın tarafından yönlendirilir ve hareketleri yanlış olduğunda bu kadın tarafından uyarılırlar (Orwell, 2016,46-48). Okyanusya halkının yalnızca çalışmak ve üretimi arttırmak için yaşadığı, bu yaşam tarzı içerisinde de hem kendilerine hem de hayatın kendisine yabancılaşmış olduğu söylenebilir

Toplumdaki Proleter sınıfı oluşturan kişilerin tamamı kölelerden farksızdır. Bu sınıfa ait kişiler küçük ve pis evlerde, ülkenin merkezinden uzak alanlarda yaşarlar. Halkın o bölgeye gitmesi normalde yasaktır ama Winston bu yasağı delebilecek cesareti göstermiştir. Winston’a göre bu düzenin değişmesi ve insanların rahat bir hayat sürmesi ancak Proleter sınıfın devrimiyle mümkün olabilecektir: “Bilinçleninceye kadar asla başkaldırmayacaklar ama başkaldırmadıkça da bilinçlenemezler.” (Orwell, 2016, 83). Proleter bölge oradaki insanları korkutarak isyan etmelerini önlemek için bazı zamanlar devlet tarafından bombalanır. Proleter sınıfın tek umudu piyango oynayarak zengin olmaktır. Ama devlet aslında gerçekte olmayan kişilerin piyango kazandığını ve zengin olduğunu düşünerek insanları kandırmaktadır. Winston Gerçek Bakanlığında görev aldığı için piyango kazanan kişilerin hayali olduğunun farkındadır (Orwell, 2016, 99).

Winston karakteri sürekli olarak bir kız tarafından takip edildiği histerisiyle yaşamaktadır. Öyle ki Proleter bölgeye gittiğinde de karşılaştığı bir kızın kendisini sürekli olarak takip eden o kız olduğunu düşünür. Julia adındaki bu kızla daha sonra yeniden Gerçek Bakanlığında da karşılaşırlar ve birbirlerinden hoşlanarak gizli görüşmelere başlarlar(Orwell, 2016, 122). Bundan sonrasında hikâyenin ikinci başkahramanı Julia olur. Julia da Winston gibi yönetimi ve yasaları eleştirmekte; Büyük Birader’in gerçekte var olmadığını düşünmektedir. Winston ve Julia birlikte görülmemek için eskici dükkânın üst katındaki daireyi kiralarlar. Dükkânın sahibi haftalık olarak dairesini kiraya veren Bay Charrington’dur.. Winston ve Julia bu dairede tele ekran bulunmadığı ve o bölgede düşünce polisi olmadığı için yakalanmalarının mümkün olmadığını düşünürler (Orwell, 2016, 154).

İlerleyen günlerde bakanlıkta çalışan üst düzey bir yönetici olan O’Brien, Winston’u evine çağırarak ona Goldstein’in kitabını verir. Kardeşlik adında bir örgütlerinin olduğunu ve örgütlerinde bulunan doktorlar sayesinde sürekli kendi fiziksel özelliklerini değiştirebildiklerini ve böylece devlet tarafından yakalanamadıklarını anlatır. O’Brien’in verdiği kitabın adı

“Oligarşik Kolektivizmin Teori ve Pratiği”, kitabın birinci bölümünün adı ise “Cehalet Güçtür”tür. Kitapta kısaca dünya üzerinde üç büyük devlet olan Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya’nın aralarında geçen savaşların nedenlerinden ve bu savaşların insanları nasıl etkilediğinden bahsedilir. Eskiçinin üst katında kiraladıkları odada Julia ile Winston kitabı okurken düşünce polisine yakalanırlar. Düşünce polisi onlara daireyi kiralayan Bay Charrington’dur. Bay Charrington Julia ve Winston’ı yakalamak için rol yapmıştır. O’Brien da aynı şekilde Julia ve Winston’ı yakalamak için çalışan bir görevlidir. Winston ve Julia yakalandıktan sonra uzun işkencelere maruz kalır. İkisinden de yaptıklarını itiraf etmeleri istenir. Winston’a elektrik verilir ve iki artı ikinin kaç olduğu sorulur. Winston dört der ama işkenceyi yapan O’Brien, yönetim, eğer beş diyorsa beş demek zorunda olduğunu söyleyerek, iki artı ikinin beş olduğunu işkencelerle ona benimsetir. Burada O’Brien’in sözleri dikkat çekicidir: “Bize özgür iradenle teslim olmalısın. Biz, sapkınları bize direniyor diye yok etmeyiz; direndikleri sürece asla yok etmeyiz. İnançlarından döndürür, kafalarının içini ele geçirip, yeniden biçimlendiririz. Öldürülmeden önce bizden biri yaparız.” (Orwell, 2016, 261-277). Winston ve Julia da yapılan işkencelere dayanamayarak birbirlerine ihanet ederek her şeyi anlatırlar. En sonunda eski isyankâr ve muhalif düşüncelerinden uzaklaşarak Büyük Birader için çalışırlar ve ona bağlıdırlar (Orwell, 2016, 322).

Orwell’in 1984 eserinde bilimsel ilerlemeler ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak insanların daha refah bir hayat yaşayabileceği düşüncesinin tam aksi yönde bir kurgu söz konusudur. Gelişen bilim ve teknolojiye rağmen insanlar yoksullaşmış ve baskıcı yönetimin bulunduğu bir dünyada yaşamlarını sürdürmektedir. Bilim ve teknoloji insanların refah düzeyini arttıran bir role sahip olmanın çok uzağında kalmış; hattainsanların özgürlüklerini ellerinden alan bir gözetleme aracına dönüşmüştür. Zorbalığın ve korkunun hâkim olduğu bu toplumda bireysel alan ve kişisel zaman kavramları ortadan kalkmış; özgürlük ve mahremiyet ilk önce kaybolan değerler olmuştur.

2. 2. 1. Bir Distopya Olarak 1984: Big Brother

Distopik roman denildiği zaman ilk akla gelen isimlerden birisi George Orwell’dır. Orwell’in en bilinen eserlerinden birisi olan 1984 genel olarak hiyerarşik düzen içerisindeki en üst grubun, toplumdaki diğer grupları denetim altında tutuğu, özgürlük ve yaratıcılık gibi bireysel davranışları ve düşünceleri reddettiği, geçmişi, yarını ve dili belli baskıcı metotlar ve işkence yöntemlerini kullanarak unutturduğu, üst grubun istediği gibi bir tarih anlattığı ve insanlara benimsettiği bir düzeni karamsar bir betimleme yoluyla okuyucuya sunmuştur.

Eserin yazıldığı dönemin baskıcı rejimine bir eleştiri olmasının yanı sıra gelecek için de bir uyarı olduğunu söyleyebiliriz.

Orwell'in eserini kaleme alırken *Zamyatin*'in *Biz* adlı eserinden aldığı ilhamın yanında yaşadığı çağın baskıcı anlayışını ve gelecek nesillerde bu baskıcı anlayışın nasıl biçim değiştirerek evlerimize kadar gireceğini yaratıcı yeteneği sayesinde gözler önüne sermiştir. Orwell yaşadığı dönemde Rusya'da Stalin, Almanya'da Nazi gibi diktatörlük yönetimlerinin Avrupa içerisinde yayılmaya başlamasından etkilenerek eserini bir düzen eleştirisi olarak yazmıştır. Gözetim ve denetim mekanizması kitapta "Big Brother" olarak tasvir edilmiştir. Günümüz dünyasında gözetim ve denetleme araçları teknolojinin gelişmesiyle Orwell'in kurgusundan sadece isim olarak farklılaşmış ve daha çok çeşitlenmiştir.

Eserde birçok farklı gözetim ve denetim mekanizması tasviri bulunmakla birlikte "Big Brother" bu mekanizmalardan en önemlisidir. İnsanların psikolojik baskı yoluyla sürekli olarak korku hissettiği Okyanusya devletinde kişiler gözetlendiklerini bilerek eylemlerini kendi istek ve arzularına göre değil devletin istek ve beklentilerine yönelik olarak gerçekleştirmektedir. Kişiler sürekli olarak takip edildikleri zannı ile hareket ettiklerinden belli bir süre sonra kendi istekleriyle gerçekleştirmedikleri eylemleri dahi kendi özerk kararlarıymış gibi benimsemektedir. Yönetimin halkın takip ettiği evlere, iş yerlerine ve sokaklara "Big Brother"ın olduğu posterler asılmakta; bu sayede insanlarda var olan korkunun taze kalması sağlanmaktadır. Posterler üzerinde yazılı olan "Büyük Birader'in gözü üstünde" sloganı kişilere gözetlendiklerini sürekli olarak hatırlatmaktadır (Orwell, 2016, 13).

Eserdeki posterler ile günümüz dünyasında bir benzeşim kuracak olursak Mobese ve diğer güvenlik kameralarını paralel bir örnek olarak ele alabiliriz. Mobese kameralarının temel işlevleri güvenliği sağlamak ve suç işlenmesini önlemektir. Kameralar tarafından eylemlerinin izlendiğini ve kayıt altına alındığını bilen kişiler, ceza ve yargılanma korkusuyla davranışlarını kontrol etme gereği duymaktadırlar. Eserde kişilerin evlerinin içerisinde de aynı kontrol devamlılığının sağlanması için "tele ekran" adı verilen kameralı televizyonlar bulunmaktadır. Yöneticiler istedikleri zaman diliminde halkının ev içi hayatlarını izleyebilme ve onları uyarabilme gücüne sahiptir. Bu sayede kişilerin ev dışında hareketlerinin kontrol edilmesinin yanı sıra ev içinde de hareketleri kontrol edilmekte, mahremiyet adına hiçbir özel alan bırakılmamaktadır.

Orwell'in tasvir ettiği tele-ekranların günümüzdeki izdüşümünü cep telefonları ve bilgisayarlar olarak göstermemiz yanlış olmayacaktır. Telefonlarımız ve bilgisayarlarımızda bulunan mikrofon ve kamera özellikleri üçüncü şahısların illegal yollarla anlık görüntü ve

konuşmalarımıza erişmesine olanak tanımaktadır. Basılı halde bir bavula sığdıramayacağımız birçok bilgi artık bilgisayarlarımızda ve telefonlarımızda yani parmaklarımızın ucundadır. Bizim bilgiye erişimde sahip olduğumuz bu kolaylık ne yazık ki başkalarının bizim bilgilerimize erişiminde de kolaylık teşkil etmektedir. Bununla beraber gelecek yıllarda internet kullanımını artık üst boyutlara çıkartabilecek yeni bir teknoloji olan “Nesnelerin İnterneti” adı altında bir olgu ortaya çıkmıştır. Nesnelerin interneti teknolojisine örnek olarak son yıllarda giderek artan bir kullanıcı kitlesine sahip olan akıllı saatler verilebilir. Akıllı saatler, internet sayesinde kullanan kişinin kalp atışından gün içerisinde attığı adıma kadar birçok veriyi kayıt altına alıp kullanıcıyla paylaşmaktadır. Toplanan veriler sayesinde bilgisayar vetelefon gibi akıllı araçlar, kişinin günlük alışkanlıklarını analiz ederek çeşitli planlar sunabilmektedir. Akıllı saatin ve akıllı araçların kendileri arasında kurulan ilişki nesnelerin interneti olarak isimlendirilebilir. İsveç basınının haberine göre 34 yaşındaki Gustavo Rodriguez yemek yaparken ağır biçimde sırt ağrısı çekmeye başlamış ve bayılmıştır. Kolundaki akıllı saat düşme tespit ederek acil servise çağrı göndermiş ve Rodriguez hızlı bir biçimde acil servis ekipleri tarafından tedavi altına alınmıştır (NTV, 2018). Gelecekte de nesnelerin interneti teknolojisinin sağladığı iletişim ağı sayesinde bu tür birçok farklı durum meydana gelebilir. Örneğin evcil hayvan sahibi birisi evcil hayvanına konum özellikli bir çip yerleştirmesiyle telefonundan bakarak nerede olduğunun tespitini sağlayabilir. Bu sayede dostlarının kaybolması engellenmiş olur. Ya da hâlihazırda kullanımda olan çocuk akıllı saatleri çocukların konumlarını takip etmeye, ortamlarındaki sesleri dinlemeye, ortandan görüntü almaya yarar sağlamaktadır. Bu teknoloji hayvanları ya da çocukları korumak gibi masum kullanım amaçlarına sahipmiş görünse de bu teknolojinin kullanımı birçok etik problemi de beraberinde getirmektedir. Dijital teknoloji ve internetin birçok nesneye entegre edilmesiyle 1984 kitabında tasvir edilen gözetim ve denetim mekanizmaları günümüzde farklı versiyonlarda ve farklı alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Eserde evlerde zorunlu olarak bulunması gereken gözetleme mekanizmaları, günümüzde şirketlerin reklamlar aracılığıyla insanların tüketim alışkanlıklarını manipüle etmesiyle herkesin gönüllü olarak elde etmek istediği gözetleme ürünlerine (akıllı telefon, bilgisayar, kamera, akıllı saat vb.) dönüşmüştür.

Eserde “tele ekran” vasıtasıyla gerçekleşen özel hayat gözetimi günümüzde birçok farklı şekilde mahremiyet ihlaline neden olmaktadır. Örneğin ABD, 1960 yıllarında Sovyetler ve Doğu Bloğunu gözetlemek amacıyla “Echelon” adı verilen bir uydu sistemi geliştirmiştir. Echelon sayesinde bir kişi 24 saat boyunca 10 bin kişiyi izleyebilir hale gelmiştir (Lokke, 2020,33).

1984 eseri insana özgü nitelikler olan özgürlük ve yaratıcılık yeteneklerinin insandan alınması, tarihin ve yarının yok edilerek şimdinin “Big Brother” adına yaşanması, dilin kullanımının sığlaştırarak düşüncenin engellenmesi, sosyal etkinlik ve eğitim gibi kişinin kendini geliştireceği alanların engellenmesi gibi insan doğasını tahrip eden birçok etkeni aynı anda ele almaktadır (Müftüoğlu ve Özbay, 2015, 183). En genel ifadeyle, eserim yönetimin lehine bireyselliğin, kimliğin yani insanın insan olmağının ortadan kaldırılmasıyla insanın otomat haline dönüştürüldüğünü betimlediği söylenebilir. Duyguların ve değerlerden yoksun olan insanların, sadece yönetimin kuralları ve istekleri doğrultusunda yaşadığı bir toplum düzeninde felsefeden ve ahlaktan söz edilemez. Orwell’in betimlediği toplum düzeni de ahlaktan, değerlerden ve felsefeden yoksun, sürü mantığıyla hareket eden ve makineleşmiş insanlar kümesi olarak isimlendirilebilir. Böylesi otomatik makinelere benzeyen insanların oluşturduğu toplumsal düzenin sonucunda kişinin kendine, hayata, evrene karşı bir yabancılaşma içine girmesi kaçınılmazdır. Ahlaki norm ve değerlerden ve eleştirel akıl yürütmeden yoksun insanların oluşturduğu toplum birçok yönüyle Nietzsche’nin sürü ahlakını anımsatmaktadır (Müftüoğlu ve Özbay, 2015, 187). Toplumdaki yabancılaşmasının artması kişilerin iktidara sorgusuzca itaat etmesini ve “Big Brother” adına bir yaşam sürmesini sağlayacaktır. Bu düzende iktidar toplumdaki yabancılaşmanın artması için teknolojiyi izleme ve gözetleme mekanizması olarak kullanarak, insanı madde olarak ele almaktadır.

Orwell’in, 1984 eserinde gelecekte insanlığın en büyük problemlerinden birinin yabancılaşma sorunu olacağını gösterdiği iddia edilebilir. Orwell, 1984’de teknolojinin gelişmesinin insani değerlere ve insan doğasına yabancılaşmaya neden olacağını, iktidarların bireylerin hayatına daha fazla müdahil olmasıyla toplum genelinde bir tür insani yabancılaşma ve mekanikleşme yaşanacağını vurgulamaktadır. Öyle ki eserin sonunda otoriteye eleştirel bakabilen başkahramanın dahi baskıcı bir yönetim ve işkence sonucu hem kendine yabancılaştığı hem de yaşadığı çevreye yabancılaştığı ve otoritenin emirlerini sorgusuz kabul ettiği görülmektedir. Gelecekteki toplumlar için ahlak, felsefe, değer, duygu ve özgürlük gibi olguların bulunmadığı bir yaşam tarzı betimleyen Orwell, modern dünyanın insanlarını haklarına sahip çıkmaları ve mekanikleşen dünyada mekanik insanlara dönüşmemeleri konusunda kurgusal bir dille uyarılmaktadır.

Günümüz dünyasının koşulları da 1984 eserinde kurgusal olarak anlatılan problemlerin çoğuyla karşılaşmamız için oldukça elverişli görünmektedir. Teknolojinin gelişmesi kolay bir yaşam sürmek ve hızlı adımlar atmak gibi birçok olumlu özelliği beraberinde getirirse de insanın bu pratiklik içerisinde kendine ve çevresine karşı bir

yabancılaşmayaşması ve insani duygu ve değerlerinden uzaklaşması muhtemeldir. Özellikle internet teknolojisinin yaygınlaşması ile beraber hayatlarımızın doğal unsurları haline gelen sosyal medya uygulamaları ve sanal iletişim mecraları, insanların doğal karakterlerinden ve yaşamlarından farklı bir kişilik ve yaşam tarzı yansıtmasına imkan vermekte, insanların kendilerince yarattıkları sanal bir dünyalarının olmasına müsaade etmektedir. Sanal dünya, çoğu zaman reeldeki yaşantının önüne geçmeye başlamakta; insanlar sanal arkadaşlıkları reel arkadaşlık ve dostluklara yeğleyerek giderek yalnızlaşmaktadır. Sanal ortamda kimliğini açık etme zorunluluğunun olmaması insanların gerçekte dile getirmeye çekinecekleri düşünceleri korkusuzca anlatmalarına imkan sağlamakta; bu da insanların sürekli olarak arzuladığı “özgürlük” hissiyatını pekiştirmektedir. Ancak sorun şu ki; bizim gizli sandığımız kimlikler internet ortamına bağlandığımız andan itibaren asla gizli kalmamakta; istenildiği takdirde kimliklere ve sanal ortamda gerçekleştirilmiş tüm eylemlere ulaşılması çok kolay bir şekilde ulaşılmaktadır. Bu; sanal ortamda yaşanan özgürlük yanılsamasının aslında büyük bir tutsaklık olduğunu göstermektedir.

2.3. Cesur Yeni Dünya (Aldous Huxley)

20. yüzyılın önemli isimlerinden biri olan Aldous Leonard Huxley, döneminde hem düşünür kimliğiyle hem de yazarlığıyla oldukça tanınmış kişilerden birisidir. Ailesinin Aristokrat bir soydan gelmesi ve dönemine nazaran oldukça varlıklı bir aileye sahip olması sayesinde hem ailesi hem de kendisi bilimle ve edebiyatla ilgililerdir. Bilimle ve edebiyatla içli dışlı olmasından dolayı eserlerini de fütüristik bir çerçevede yazmıştır. Aynı dönemde yazılmış olan George Orwell’in *1984* distopik eserine nazaran gelecekteki totalitarizmi ve toplumsal kast sistemini daha özgürlükçü ve ılımlı biçimde ele alması sayesinde aynı dönemde iki farklı bakış açısı okuyuculara sunulmuştur. Eserde insanların maddi olarak her şeye sahip olması, tüketim fazlalığı, “soma” denen ilaç sayesinde toplumsal mutluluğun sağlanması, fütürist mimari ve en üst teknolojiyle dünyanın oluşturulması gibi birçok farklı düşünce ve ileri teknoloji nedeniyle ilk bakışta ütöpik bir senaryo olduğu düşünülebilir. Soma adındaki ilaç Huxley’in kullandığı LSD (Liserjik Asit Dietilamid) adı verilen ve insanda halüsinasyon ortaya çıkaran ilaçla bağdaştırılabilir. Ancak aslında insanların ruhlarını yok etmesi, insanın duygularını yapay bir ilaçla baskılaması, insanları bazı bilgilere şartlaması, niteliksel hiçbir hazzın bu dünyada bulunmaması gibi durumlar açısından eserin kurgusu distopik bir şekilde ilerlemektedir.

Aldous Huxley’in 1932 yılında kaleme aldığı *Cesur Yeni Dünya* adlı eserin odak noktası mutluluğun devamlılığının sağlanmaya çalışılmasıdır. Sürekli olarak mutlu olunan bir düzen ile

toplumda meydana gelen olumsuz olayları azaltmak amaçlanmıştır. İnsanı tek bir duygu içine hapsedmeyi amaçlayan bu dünya düzeniyle yapay bir mutluluk sağlanmaktadır.

Huxley'in yaşadığı dönemde bilimsel gelişmelerin ve buna bağlı olarak da hızla gelişen teknolojinin ortaya çıkardığı yeni icatlar ve teoriler, Batı'nın modern zeminini ve gelişmişliğini oluştururken; Huxley gibi bunun tam tersini düşünen birçok düşünür, eserlerinde aslında bu gelişmelerin gelecekte dünyanın sonunu getireceği üzerinde durmuştur. Huxley de dönemindeki sosyal, ekonomik ve bilimsel koşulları gözlemleyerek *Cesur Yeni Dünya* adlı kitabında gelecek hakkında bilimin ve teknolojinin ilerleyişiyle bir cehennemin ortaya çıkacağını öngörmüştür.

Huxley'nin yaşadığı dönemin koşullarının yanında Amerika gezisinde incelediği Henry Ford'un *My Life* adlı kitaptan da etkilendiği söylenebilir. Çünkü *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde, "Ford" ismi çok nitelikli ve kapsamlı şekilde karakterize edilmiştir. Dolayısıyla *Cesur Yeni Dünya*, Huxley'nin hem Amerika gezisindeki tecrübeleri hem de okudukları arasında bir ilişki kurarak yazdığı distopik bir senaryoya sahiptir.

Cesur Yeni Dünya adlı kitabın olay örgüsü F.S. 632 yılında, Londra'da geçmektedir. Olayların Londra'da geçmesinin sebebi eserin yazıldığı dönemde sanayinin, bilimin ve teknolojinin merkezinin Londra olmasıdır. Eser tarihsel olarak da kendi miladını oluşturmuştur. F.S.'nin açılımı "Ford'dan Sonra"dır. Ford burada bir milat olarak insanların tarihten hatırladıkları ve önem verdikleri tek yönetici, yaşadıkları dünyanın kurucusudur. Burada Huxley'nin Henry Ford'a olan hayranlığından kaynaklı olarak böyle önemli bir karaktere onun adını verdiği düşünülmektedir. Kitabın birçok yerinde yaşadıkları dünyanın hem teknolojik hem de bilimsel ilerleyişinde, Ford'dan sonra, Ford'dan önce, Ford sayesinde ve Ford'un kurduğu üretim merkezi gibi cümleler geçmektedir.

Bireylerin özgünlüklerinin, aile ve onunla alakalı hiçbir toplumsal kimliğin, dinin, kitapların ve hatta tarihin olmadığı bir toplum hayal eden Huxley, bu sayede aslında tek tip bir insan inşa ederek farklılıkları engellemiştir. Bu tek tip insanı inşa ederken de teknolojiyi ön plana çıkarmıştır. "Londra merkez kuluçka ve şartlandırma merkezi" adını verdiği toplumda bulunan iş alanında, toplumsal kast sistemine ve nüfus yoğunluğuna göre yapay rahimlerle bebek üretimi yapılmaktadır (Huxley, 2018, 31). Kitabın birinci bölümünde sanki bir fabrikada ürün üretiliyormuş gibi bir insanın üretiminden bahsedilmektedir. Yazarın kitaptaki güçlü betimlemeleri sayesinde okuyucunun hayal gücünde güçlü ve ileri teknolojiye sahip bir dünya tasarımı oluşmaktadır. Bir insanın üretimini aşamalarının anlatıldığı bölümde, birçok bilimsel

terim ve kavram kullanılmıştır. “Yapay dölleme” sayesinde toplumda oluşturulan kast sistemine ve ihtiyaca göre insan üretimi yapılmaktadır. Toplumsal sınıflar ise “Alfa”, “Beta”, “Gama” ve “Epsilon” şeklinde sıralanmaktadır. Katı bir kast sistemi hâkimdir; bu nedenle sınıflar arasında geçiş mümkün değildir. İnsanlar sınıflarını kaderleriymiş gibi benimsemekte, ait oldukları sınıftan şikayet etmemektedir. İnsanın mutluluğa ulaşmasının sınıfına bağlı olarak yaptığı işi sevmesiyle bağlantılı olduğu ifade edilmektedir (Huxley, 2018, 42).

Dünya Devleti’nde nüfus artışının devlet yönetiminin elinde olması gerektiği düşüncesiyle kadınların yarısından fazlası kısırlaştırılmıştır. Kısırlaştırılmayan kadınlara ise doğum kontrol önlemlerini almaları zorunlu kılınmıştır. Çocukluktan itibaren öğrenilmeye başlanan “Malthus Alıştırmaları”yla hamileliğin önlenmesi amaçlanmıştır. İngiliz nüfus bilimci Thomas Robert Malthus’un kendi adını verdiği, nüfusun kontrol edilmesi teorisini Huxley’nin bu eserde kullandığı görülmektedir. Malthus, erken yaşta evlenmemesi gerektiğini ve ailelerin az çocuğa sahip olması için uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla beraber *Cesur Yeni Dünya* kitabında olduğu gibi üst sınıflardan ziyade alt sınıfların bu teoriye uyması gerektiğini ifade etmiştir (Paraborsa.net, 2016).

Distopik eserlerin çoğunda var olan insanın tek tipleşip yalnızlaşacağı ve aynılaşacağı öngörüsünü Huxley, “Bokanovski” yöntemini kullanarak ifade etmektedir. Bu yöntemle tek bir yumurtadan ortaya çıkan birçok embriyo, cenin iken yönetimin kaderlerini belirlemesiyle yapay bir rahim sayesinde bebeğe dönüşmektedir. Daha doğmadan önce bu bebeklerin zekâları ile diğer fiziksel özellikleri toplumdaki kast sistemine göre belirlenmektedir (Huxley, 2018, 33). Bu yöntem sayesinde zekâ ve fiziksel olarak “en mükemmel insan” sıfatına sahip insanlar üretilerek, kast isteminde üst sıraya yerleştirilmektedir. Böylelikle insanların üretimi toplumdaki ihtiyaca yönelik olarak yapılmaktadır. Bu nedenle burada insanın merkeze alındığı ve önem verildiği bir düzenden ziyade, toplum merkezli düşünülmekte ve toplumsal sürekliliğinsaflanması için çaba saf edildiği söylenebilir.

Bebeklerin doğumundan sonra ise uyku esnasında verilen “Hipnopedya” adı altında bir şartlandırma eğitimi bebekler için zorunlu kılınmıştır (Huxley, 2018, 50). Bu eğitim sayesinde bebeklerin küçüklükten kaderlerinin benimsenmesi ve toplumsal sınıfları adına bir isyan ortaya çıkarmamaları amaçlanmıştır (Huxley, 2018, 53).

Alfa çocukları gri giyerler. Bizden çok daha sıkı çalışırlar, çünkü korkulacak kadar zekidirler. Gerçektende beta olduğum için çok mutluyum ki. Çünkü o kadar

çok çalışmıyorum. Üstelik biz gamalardan ve dotalardan çok daha iyiyiz. Gamalar aptaldılar. Hepsi yeşil giyerler. Delta çocukları da haki giyerler. Delta çocuklarıyla oyun oynamak istemiyorum. Epsilonlar daha da kötüler. Okuyup yazamayacak kadar... (Huxley, 2018, 52-53).

Düzenin sürekliliğinin sağlanması için ülkenin etik normları ve davranış kuralları, daha bebekler konuşmayı ve yürümeyi bile öğrenmeden zihinlerine işlenmektedir. Bebeklerin zihinleri metinlerle dönüştürülmektedir. Bebekler için oluşturulan metinler her sınıf için farklıdır. Buradaki amaç, her bireye bulunduğu sınıf içerisinde kendisinin önemli ve değerli olduğunun benimsetilerek ve diğer sınıflarda da kötü şartların bulunduğu gösterilerek sınıflar arası kıskançlık ve çatışma yaşanmasının önüne geçmektir. Gün içerisinde bebeklere kendileri için hazırlanan metin kırk ya da elli kez tekrarlanarak yetişkin olduklarında bile o sesi ve metni unutmamaları hedeflenir. Bu sayede bebeklerin yetişkin olmadan fiziksellikleri şekillendirildiği gibi davranışları da şekillendirilir.

Suni doğumun yapılmasının başka bir amacı da aile kavramını ve değerini yok etmektir. İnsanlar sadece bireysel ve birine bağlı olmadan var olduğu için “herkes herkese aittir” cümlesi ile hem bireysel bir topluluğu hem de kişilere olan bağlılığı yok etmek amaçlanmaktadır (Huxley, 2018, 66). Aile ve aileye ait her kavram ayıp olarak nitelendirildiği için tarih gibi onun da konuşulması engellenmiştir. İnsanlar sadece toplum için vardır ve önemli olan toplumun faydasını sağlamaktır. Buna bağlı olarak, insanların topluma yararlı olduğunu göstermek amacıyla öldükten sonra bile cesetler yakılarak fosfor elde edilir (Huxley, 2018, 91). Geliştirilen bilim ve teknolojiyle insanlar suni rahimdeyken metabolizmaları güçlendirilerek hem daha uzun süre yaşamaları sağlanır hem de hastalık ve yaşlılık gibi insanı mutsuzluğa ve faydasızlığa düşürebilecek durumlar engellenmiş olur (Huxley, 2018, 123).

Cesur Yeni Dünya adlı eserde, merkezinde totaliter bir yönetim olan tek bir dünya devletinden bahsedilir. Dokuz yıl savaşlarının meydana getirdiği ekonomik, kültürel ve toplumsal zararlardan sonra kurulan dünya devletinin sloganı “Cemaat, Özdeşlik, İstikrar” olarak isimlendirilmiş ve bu kavramların toplumsal düzen içerisinde yasalarla eksiksiz uygulanması sağlanmıştır. Bu dünya devletinde, insanların yalnız kalması istenmemektedir. Çünkü insanlar yalnız kaldıklarında dikkatleri düşüncelerine ve kendilerine odaklanmaktadır. Asıl gaye insanların düşünmeleri ve sorgulama yapmalarının önlenmesidir. İnsanlar bir şekilde kendileriyle baş başa kaldıklarında da “soma” denen ilacı almaya zorlanmaktadır (Huxley, 2018, 8). Bu toplumda, günlük zaruri gereksinimlerin başında “soma” denen zihni uyuşturan

ve mutluluk salgılayan ilaç gelmektedir. Yemek yemek ve su içmek gibi temel bir gereksinim olan ve devlet tarafından verilen “soma”, insanların mutluluğunu sağlarken bunun yanında toplumsal istikrarın da devamlılığını sağlanması için kullanılmaktadır. Hedonizm temelli anlık zevklerin hâkim olduğu bu dünyanın sloganı “asla bugünün eğlencesini yarına bırakma” şeklinde ifade edilmektedir. Bu yeni dünyada, insanlar geçmiş ya da gelecek yerine yalnızca şimdiye odaklı olarak yaşamaktadırlar.

Cesur Yeni Dünya'da bilime ve sanata yer yoktur. Geçmişteki her buluşun yerine sistem tarafından yeni ürünler konulmakta ve kişilerin tarihsel olarak bilgi sahibi olması engellenmektedir. Eğitimde ise Pavlov'un “Şartlandırma” deneyi kullanılmaktadır. Kitaplar ve şiddetli gürültü, çiçekler ve elektrik şoku arasında şartlandırma yöntemi aracılığıyla bağ kurması sağlanan bebeklerin kitaplardan ve çiçeklerden uzak durması sağlanır. Bebekler kendi hallerine bırakıldığında kitaplara veya çiçeklere dokunurlarsa onlara elektrik ve yüksek ses verilmektedir. Bu şartlı koşullandırma sayesinde bebekler artık kitaplara ve çiçeklere dokunmazlar (Huxley, 2018, 47). Bebeklerin kitaplardan uzak tutulmasının nedeni kitapların tarihsel bilgi ve bağlantılar içermesidir. Bununla amaçlanan ise tarihsel süreçten bihaber insanlarla bir dünya kurmak ve insanların yaşadıkları dünyanın “en iyi dünya” olduğu düşüncesini sorgulamasına engel olmaktır. Bununla beraber, kişilerin çiçeklerden ve doğadan da uzak durulması istenir. Çünkü çiçekler ve doğa bedavadır. Huxley'in distopik yeni dünyasında ise tüketime dayalı bir toplum modeli kurgulanmaktadır. Bu yeni dünyada moda her gün değişmektedir; insanlar sürekli olarak modayı takip ederek moda göre kıyafetlerini yenilemek zorundadır (Huxley, 2018, 48).

2.3.1. Bir Distopya Olarak *Cesur Yeni Dünya*: F.S. 632

Cesur Yeni Dünya eseri de 1984 eseri gibi distopik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ikisi de okuyucuya farklı pencerelerden gelecek dünya hakkında eleştirilerini ve korkularını dile getirmektedir. Bilime ve teknolojiye verilen değer ve inancın artmasıyla gelecekteki insanların ütopyik bir dünyasında yaşayacağına dair olan inanç Orwell'in düşüncesinde tam tersi şekilde vücut bulmuştur. Orwell karamsar, mutsuzluk ve sefalet dolu bir yaşam öngörmüştür. Orwell ve Huxley arasındaki fark ise gelecekteki yaşamı ele alırken sahip oldukları bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Huxley, distopik eserindeki dünyasını teknolojik olarak her şeyin mümkün kılındığı ve insanların maddi olarak her bir ürüne erişim sağlayabildiği bir dünya tasarımı olarak ele almıştır. 1984'de mutsuzluk, yoksulluk ve korku gibi olguların insanları özgürlüklerine ve düşüncelerine olan olumsuz etkileri anlatılırken, *Cesur Yeni Dünya* adlı eserde bolluk, sahte mutluluk, tüketim gibi olguların insanların

yaşamlarındaki önemi, teknoloji ve bilimi kullanarak bireylerin özgürlükleri ve düşünceleri üzerindeki gizli baskıcı uygulamaları gözler önüne serilmektedir. İki eser de gelecek hakkında farklı nüansları barındırsa da her iki eserde de teknolojik gelişmelerin insanlığın yararının yanında bireylerin denetlenebilme imkânını arttırdığı ve tek tip insan formunun oluşmasıyla, kişinin hem çevresine hem de kendisine yabancılaşması gibi konular okuyucuya uyarı niteliğinde anlatılmaktadır.

Cesur Yeni Dünya eserinde kurgu “Dünya Devleti” ve “Ayrı Bölge” isimli iki alan üzerine tasarlanmaktadır. Dünya Devleti içerisinde bulunan bireylerin sözde bir ütopya içerisinde yaşadıkları anlatılarak; onların diğer bölgede yaşayan insanlara karşı acıma duygusu beslediği onlar gibi olmaktan korktukları vurgulanmıştır. Aileden, akrabalık ilişkilerinden ve arkadaşlıktan yoksun olan yalnız bireyler, uyuşturucu etkisi yaratan ve mutluluk sağlayan ilaçlar kullanarak yaşamlarını sorumlulukları dâhilinde düşünmeden ve sorgulamadan sürdürmektedirler (Kurtıılmaz, 2020, 179). Anthony Giddens, modern dönem içerisinde insanın ontolojik güven sıkıntısı yaşadığından bahsetmektedir. Modern dönem içerisinde gelenek, kültür ve din gibi ortak düşünce ve topluluk alanları içerisindeki insanın yaşadığı güven duygusunu günümüz dünyasında bireyler farklı alanlarda aramaktadır. Modern dönem içerisindeki yalnızlaşan insan, kendisine dijital dünya içerisinde öz kimliğinden bağımsız kimlikler oluşturarak varlığını burada sürdürmek istemektedir. Bireyler, geleneksel aile ve akrabalık ilişkilerindeki güven duygusunu sanal âlem içerisinde dijital platformlar aracılığıyla oluşturmaya çalışmaktadır (Kurtıılmaz, 2020, 180).

Gerçek sosyal topluluk içerisinde göz göze yapılan iletişimden farklı olarak sanal âlemde gerçekleştirilen iletişimin etik açıdan farklı bir anlayışı ve duyarlılığı da beraberinde getirdiği üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Gün geçtikçe artan internet kullanımı ve ona bağlı olarak sosyal medya kullanımları etik norm ve duyarlılıkların daha fazla ve daha farklı biçimlerde yeniden tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Sosyal medya platformlarıyla beraber yüz yüze olan iletişimden farklı olarak insanlar keyifli vakit geçirmeye daha fazla odaklanmaktadır. Ancak eğlence ve zaman geçirme amacıyla kullanıma sunulan bu platformlar davranışsal açıdan internet bağımlılığının yaygınlaşmasına yol açmaktadır (Yıldız, 2017, 402-403). Geleneksel iletişimi sağladığımız alanlar belli bir çevreyle sınırlı iken; dijital dünya içerisinde oluşturulan ortamlar ve dolayısıyla çevremiz uçsuz bucaksızdır. Buna rağmen yüz yüze gerçekleşen iletişimde mutluluk, sevinç vehüzüngibiduyguların karşı tarafa aktarılması çok daha gerçekken; dijitaldünya duygusal iletişimi giderek yokluğa

yöneltmektedir. Çünkü bireylerin sanal alemde kendilerine sahte kimlik, sahte karakter üretmeleri, sahip olmadıkları duyguların taklidini yapmaları gerçek hayata göre çok daha kolaydır.

Cesur Yeni Dünya içerisindeki dünya tasarımı bir şekilde ütopya olarak gözükebilir. Zira betimlenen dünya bilim, teknoloji, mimari yapı, sağlık ve eğitim sistemi gibi birçok alanda ileri derecede gelişmiştir. Fakat böyle bir gelişmişliğin içerisinde insani değerlerin yok edildiği, hazzın merkeze alındığı, aile, kültür, din, sanat ve felsefe gibi alanların olmadığı mekanik bir yaşam tasviri eseri distopik hâle büründürmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber iletişim kolaylaşmış, ulaşım daha az maliyetli ve hızlı hâle gelmiştir. Bu da bireylerin dünyadaki farklı ülkelerdeki yaşam stillerini ve farklı kültürleri çok daha kolay şekilde tanıma imkânı kazanmalarına vesile olmuştur. Ancak diğer bir yandan; kolaylaşan ve hızlanan iletişim ve ulaşım olanaklarıyla uluslararası ticaret artmış ve bu da dünya genelinde birbirlerine çok benzer insanları ve hayat tarzlarını ortaya çıkarmıştır. Huxley'nin de bu durumu öngörerek eserinde robotlaşan ve aynılaşan tek tip insan modeli üzerinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. 1984 eserinde baskı ve korku vasıtasıyla robotlaşan ve aynılaşan insanlar mevcutken; *Cesur Yeni Dünya* eserinde bilim ve teknoloji kullanılarak toplumun sınıfları ve insanların düşünceleri daha doğmadan oluşturulduğundan insanlar yine tek tip olarak tasvir edilir. Ahlak, değer, kültür, din, sanat ve felsefe gibi insanın merkezde olduğu alanlar yok edilerek, hazzı arttırmaya yönelik bir düzen içerisinde insanın insanlığı yok edilerek kendisine yabancılaşması sağlanır. Eğlence, keyif ve haz merkezli bir düzen oluşturularak kişinin düşünmesi, sorgulaması ve eleştirmesi engellenir.

Haz ve eğlence merkezli bir yaşamda mutluluk tüketim ile doğru orantılı bir şekilde artmakta ya da azalmaktadır. Bireyler ne kadar çok tüketim çılgınlığının içine düşerse o kadar mutlu hissederler. Günümüz dünyasındaki modern insanın mutluluk kaynağının da tüketim ile doğrudan bağlantılı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kapitalist düzen ile beraber sanayi toplumunun tüketim alışkanlıkları giderek doğaldan yapaya doğru dönüşüme uğramıştır. Yapay ihtiyaçlar, kişinin yalnızca istek ve arzularından dolayı bir nesneye sahip olma isteğinden meydana gelen ihtiyaçlardır. Yapay ihtiyaçları şirketler daha çok reklamlar aracılığıyla insanlara empoze etmektedir. Bir ürüne sahip olmanın statü göstergesi olduğuna inanan insanlar küresel ölçekte üretilen ürünleri elde etmek için çabalamaktadır (Sever, 2021, 265). Erich Fromm, bunun bir tür yabancılaşma hali olduğunu söylerken; “sahip olma ve kullanma hırsı” nedeniyle kişilerin kendilerini bir tüketim çılgınlığı içerisinde bulduklarını ifade eder. Televizyonlarda her zaman karşımıza çıkan reklamlara baktığımızda mutsuz olan

bir karakterin ürün geldikten sonra mutlu olduğuyula karşılaşırız. Reklamlarda sunulan mutluluk tamamen satın alma ile özdeşleştirilmektedir(Aydınlık, 2020). Bunun dışında, tüketimi somut hale getiren en önemli alanlardan birinin alışveriş merkezleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu mekânlarda satış mağazalarının dışında yemek alanları, kafeteryalar, sosyal etkinlik alanları, sinema salonları gibi birçok eğlence ve zaman geçirme amaçlı platform bulunmaktadır. Daha çok kapalı alanda dizayn edilen bu merkezlerde pencere ve saat gibi zamanı belli eden araçların bulunmaması sayesinde kişi zamanın nasıl geçtiğini anlamadan tüketim labirenti içerisinde gününü geçirmektedir.

Cesur Yeni Dünya eserinde bireylerin sosyal, kültürel ve bireysel farkındalıklarını ortadan kaldırmaya yönelik çeşitli yöntemler hem doğduğu andan itibaren çocukluk döneminde hem de yetişkinlik fazında farklı şekillerde uygulanır. Bunlardan birisi de sürekli olarak empoze edilen eğlencedir. Bireyin eğlenebildiği ve haz aldığı etkinlikleri çoğaltarak birey hazza ve keyfe yöneltilir. Eğlencenin dışında kullanılan diğer bir yöntemse “hipnopedya”dır. “Hipnopedya”, Yunan mitolojisinde uyku Tanrısı olan “*Hipnos*” ile Yunancada “öğrenme” anlamına gelen “*pedya*” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır (Homohominilupus, 2017). Bireylerin düşüncelerini ve hareketlerini yönetimin istediği doğrultuda oluşturmak için kullanılan bu uygulama bebeklikten itibaren başlar. Hipnopedya’yı bugünün reklamları olarak yorumlayabiliriz. Pazarlama aracı olarak kullanılan hipnopedya, kitle iletişim araçları sayesinde her zaman her yerde karşımıza çıkmaktadır. Televizyonda, gazetelerde, internette ve akıllı telefonlarda markaların göndermiş olduğu reklamlara her yerde maruz kalmamız sürekli olarak hipnopedya uygulamasına maruz kalmamız anlamına gelmektedir (Pazarlama Türkiye, 2015).

Eserde ülkenin en çok kullanılan sloganlarından birisi “Cemaat, Özdeşlik ve İstikrar”dır. Eser içerisinde teknolojinin ve bilimin bu üç özellik için kullanıldığını söyleyebiliriz. Kuluçka, şartlandırma ve bakanovski gibi uygulamalar sayesinde bebekler daha doğmadan fabrikalarda üretilen herhangi bir nesne gibi laboratuvar ortamlarında üretilir. Zekâlarından fiziksel özelliklerine kadar belirlenen bebekler, aile, değer ve ahlak gibi kavramlardan yoksun olarak, yönetimin söylediği sözde gerçekler doğrultusunda toplumda huzursuzluk çıkarmadan yaşamlarına devam eder. Bugünlerde etik açıdan tartışılan konulardan birisi olan “tasarım bebekler” teknolojisine benzediğini söyleyebiliriz. Tasarım bebek, belirli özelliklere sahip bir çocuğun dünyaya gelmesi için geninin düzenlendiği bir embriyoyu ifade eder. Tasarım bebek teknolojisi sayesinde kalıtsal hastalıkların önlenildiği, bunun sonucunda sağlıklı bebeklerin dünyaya geldiğini söyleyebiliriz. Fakat bunların yanında

cinsiyet, saç rengi, göz rengi hatta kas yapısından zekâsına kadar birçok özellik de genetik yapıya müdahale edilerek belirlenebilmektedir (Gelecek Burada, 2020). Genleri değiştirerek estetik kaygılarla tasarlanmış insanlar oluşturabilme teknolojisi, genetik hastalıkları önleyebilmesi açısından başarı sağlamış olsa da istenilen türde insan üretilmesi birçok etik problemi de beraberinde getirecektir. Bu teknolojiden faydalanmanın oldukça maliyetli olduğu düşünülürse zengin ailelerin özel ve üstün kriterlerde bebekler dünyaya getirmeleri, toplumsal sınıf farklılıklarını ve ayrımcılığı arttıracak; uzun vadede baktığımızda insan neslini tehlikeye atacaktır.

Cesur Yeni Dünya eserinde kurgulanan dünyada yaşlanmak yoktur. Estetik kaygıların ön plana çıkartıldığı bu eserde, belli bilimsel gelişmelerle fiziksel yaşlanmanın önüne geçilerek belli kriterlere bağlı yerleşik bir güzellik anlayışı oluşturulmuştur. Günümüz dünyasında da gün geçtikçe estetik operasyonlara rağbet artmakta ve bu tür operasyonlara başlama yaşı giderek düşmektedir. Dönem içerisinde yaygınlaşan ve moda olarak karşımıza çıkan güzellik anlayışlarına yönelik olarak bireyler başkaları tarafından beğenilmek ve onaylanmak için estetik operasyonlara başvurmaktadır. Sosyal medyadan önce de var olan bu operasyonlar maliyeti, bilinirliğinin az olması ve operasyonların yaygınlaşmaması gibi nedenlerden dolayı bireyler tarafından ilgi çekmezken günümüz dünyasında dijital platformlarda daha fazla vakit geçirdiğimizden dolayı daha çok karşımıza çıkarak bireylerin güzellik algısına yönelik müdahalelerde de çok daha ilgi çeker duruma gelmiştir. Dijital ortamların bireylere empoze ettiği güzellik algısı, toplumun her kesiminden insanın estetik operasyonlara yönelmesine neden olmuştur. (Türk & Bayrakçı, 2020,119-121). Öyle ki eskiye oranla çok daha fazla sayıda tıp doktoru maddi gerekçelerle estetik alanında uzmanlaşmayı tercih etmekte; bu konuda doktorlara verilen eğitimler ve sertifikalar da yeni bir iş kolunu ortaya çıkarmaktadır.

Cesur Yeni Dünya eserinde insanları duyarsızlaştırmak için kullanılan bir diğer yöntem de “soma” adı verilen bir tür uyuşturucudur. Soma ilacını kullanan birey mutluluğa ve hazzıya sahip olur. Bu nedenle, gerçek ve doğruyu ayırt edemez hâle gelir. Günümüz dünyasında ise uyuşturucu etkisi yaratan ilaçların giderek kullanım oranı artan antidepresanlar ve bağımlılık sağlayan kitle iletişim araçları olduğu görülmektedir. Sanal dünya içerisinde çok fazla vakit harcayan insanlar giderek gerçek olan ile sanal olanı birbirinden ayıramaz hâle gelmektedir. Günümüzde her şeyin bir tuş uzağımızda oluşunun insanlara aslında mutluluk vermesi beklenirken, antidepresan ve uyuşturucu etki yaratan ilaçların kullanımında dünya genelinde büyük bir artış yaşanmaktadır. *Cesur Yeni Dünya* eserindeki gibi tüketim odaklı yaşam tarzı

insanların maddi ve manevi açıdan doyuma ulaşmalarına engelleyerek mutluluk veren ilaçlara olan rağbeti arttırmıştır. Manevi boşluğu ilaçlarla doldurmaya çalışan insan yapay mutluluk ya da kısa süreli haz aramaktadır.

Düşünmek, sorgulamak ve araştırmak insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerin başında gelmektedir. *Cesur Yeni Dünya* eserinde betimlenen ülke teknolojik ve bilimsel açıdan çok ileri olsa da aynı zamanda insanı insan yapan özelliklerinden mahrum bırakan, denetimin en üst seviyede olduğu,duyarsızlaştırılmış bireylerle istikrarın sağlandığı bir ülke olarak içerisinde yaşaması istenmeyecek bir konumdadır. Eser bu yönüyle bilimin ve teknolojinin en üst seviyede olduğu bir gelecekte insanların yaşamlarındaki kolaylıkları ve rahatlıkları gözler önüne sermenin yanında robotlaşan, değerden ve ahlaktan uzak bir insanın geldiği noktayı da anlatır.Doğruluğu ve yanlışlığı bilinmeyen bilgilerin içinde boğuşan insan, yönetimin verdiği haberlerle ve bilgilerle manipüle edilmektedir.

Hem 1984'ün hem de *Cesur Yeni Dünya*'nın verdiği en önemli mesaj kanımızca şudur. Bilim ve teknoloji ölçülü ve gerektiği yerde kullanıldığında faydalıdır. Aksi takdirde teknoloji, teknolojik güce sahip olanların elinde, öldürücü bir silaha dönüşebilir. Teknolojik gelişmeler ve beraberinde içerisinde yaşadığımız dijitalleşme süreci birçok kolaylık ile beraber birçok etik, ekonomik, politik ve epistemolojik sorunu da beraberinde getirmektedir. Her yeni teknoloji işgücü dağılımında değişikliklere yol açmakta, üretilen önemli teknolojiler bunları kullanan şirket ve ülkelerin ekonomik araçları haline gelmekte, politik savaş ya da tartışmaların seyri dahi teknolojik güç ile orantılı olarak değişmektedir. Analizi yapılan bu distopyalar şu an dijitalleşmenin şu an hali hazırda yüzleşmekte olduğumuz politik, etik, ekonomik etkilerinin yanı sıra ontolojik etkilerine ve hatta ontolojik tehdidine de dikkat çekmektedir. Ontolojik tehdit, insanı insan yapan doğasının bozulması ve yok olmasıyla ya da başka bir deyişle mekanikleşen insan tasarımlarıyla insanın sonunu kendi ürettiğimiz bu teknolojilerle getirebilme ihtimalimizdir. Dijitalleşme süreci iyi niyetli yönetilmediği takdirde distopya olarak okuduğumuz metinlerde tasvir edilen yaşam şekillerinin gerçek olması kaçınılmaz olacaktır.

2.4.Homo Deus- Yarının Kısa Tarihi (Yuval Noah Harari)

Yuval Noah Harari (1976) İsraili tarihçi ve yazardır. Kudüs İbrani Üniversitesinde Tarih Bölümünde profesör olan Harari, *Sapiens: Hayvanlardan Tanrılara* (2014), *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi* (2016) ve *21. Yüzyıl İçin 21 Ders* (2018) eserlerinin yazarıdır. Üç seri kitap olarak ele alabileceğimiz bu eserlerden serinin ilk kitabı olan *Sapiens: Hayvanlardan Tanrılara*'da homo sapiens'in biyolojik evriminden kültürel evrimine kadar insana dair pek çok

olgunun tarihsel sürecine değinilip günümüze kadar geliş hikâyesinden bahsedilmektedir. Harari, serinin ikinci kitabı olan *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi* eserinde ise tarihçilikten öte günümüzden hareketle öngörülerde bulunarak okuyucuya bir gelecek tasavvuru sunmaktadır. Harari kitabını bir distopya olarak tanımlamasa da gelecek hakkında iyimser ya da ütöpik tahminlerde de bulunmamış ve çıkarımı okuyucuya bırakmıştır. Tarihçiliğinin yanında zihin, özgür irade, bilinç, zekâ ve duygu gibi nörofelsefi konular üzerine de çalışmaları olan Harari, serinin ikinci kitabında gelecek projeksiyonunu özgür irade, bilinç, zekâ ve duygu bozulması ve noksanlığı konularından hareketle oluşturmuştur. Bu nedenden dolayı insanlığın gelecekte karşılaşacağı muhtemel sorunları sıralaması, nedenlerini açıklaması ve insanlığa bir uyarı niteliğinde sunması kitabı distopik eser haline getirmiştir. Serinin son kitabı ise *21. Yüzyıl İçin 21 Ders* eseridir. Bu eserde diğerlerine nazaran daha fazla toplumsal, ekonomik ve siyasi konuları ele almış, hitap ettiği kitleyi genişletmiştir.

2.4.1.Homo Deus’a Genel Bir Bakış

“Homo”nun insan, “Deus”un ise tanrı anlamına geldiğini düşünürsek Homo Deus’u “tanrı insan” ya da “tanrılaşan insan” olarak çevirebiliriz. Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümün başlığı “Homo Sapiens Dünyayı Fethediyor” olarak belirlenmiştir. Bu bölümde homo sapiensin yani bilge insanın diğer canlılara karşı üstünlüğünün organize olabilme yetisine dayandığı temel tez olarak sunulmaktadır. Organize olabilme yetisinin insan için zeki olmasından bile daha değerli ve üstün bir meziyet olduğunu söyleyen Harari, insanın bu sayede diğer canlılardan farklı ve üstün olduğunu söylemektedir. “Homo Sapiens Dünyayı Anlamlandırıyor” başlıklı ikinci bölümde ise insanoğlunun yaşamak için oluşturduğu ideoloji, dini ve siyasi sistemlerden bahsedilmektedir. Harari hümanizmin 21.yüzyılda bir din olarak ortaya çıktığından bahsederek, insanların bu dinin etkisi altına kaldığını savunmaktadır. Hümanizmle birlikte insanoğlu biyolojik yapısını, dünyayı ve evreni kendisini merkeze koyarak yeniden anlamlandırma çabası içine girmiştir. “Homo Sapiens Kontrolü Kaybediyor” başlıklı son bölüm ise kitabı bir distopya olarak ele almamızı sağlayan gelecek öngörülerine ayrılmıştır. Harari, yapay zekâyı insanın kendisi ve dünya üzerindeki kontrolünü kaybetmesine neden olabilecek bir teknoloji olarak ele almaktadır. Harari de ““Yapay zekâ, kendisini geliştirmeyi sürdürebilir ve hatta kendisini yeniden biçimlendirebilir. Son derece yavaş bir biyolojik evrimle sınırlı olan insanlar, bu tür bir güçle yarışamaz.” düşüncesine sahip ”Stephen Hawking gibi yapay zekânın insan türünün geleceğini tehlikeye atabilecek kontrol altında tutulması gereken bir teknoloji olduğunu varsaymaktadır (<https://www.bbc.com/news/technology-30290540>). Harari’ye göre, yapay zekânın insanın ötesine geçebilmesi için bilinç gibi bir öznel niteliğe sahip olmasına gerek yoktur. Başka bir deyişle, insanı aşan bir yapay zekâ, insan zihnini

bütünüyle yeniden inşa etmek anlamına gelmemektedir. Yapay zekânın insan zihnini aşabilme potansiyeli tamamen yapay zekâ tabanlı sistemlerin sahip olduğu ve giderek daha fazlasına sahip olacakları bilişsel kapasiteden kaynaklanmaktadır. Yapay zekâ insanın ötesine bilinçle değil ama algoritmalarla geçebilir. Harari bu hususta hesap yapabilme ve akıl yürütme kapasitesinin ve bunları sağlayan algoritmaların bilinçten çok daha önemli yetenekler olduğunu düşünmektedir. Zira sahip olduğu bu kapasite yapay zekânın bilince gerek duymadan kendini geliştirme ve güncellemesine imkân tanımaktadır. Ve kendi kendini güncelleyebilen bir yapay zekâ, insan kontrolüne ihtiyaç duymayan yeni bir yapay varlık anlamına gelmektedir ki bu da Harari'nin gelecek tasavvurunu yapay zekâ teknolojisinden yola çıkarak distopik bir şekilde dile getirmesinin en önemli sebebidir.

Geçmişte insanlığın karşısına problem olarak çıkan durumlara çözüm yolları tanrılar, melekler ya da azizler gibi yani dini ya dametafizik unsurlarla aranmıştır. Zaman ilerledikçe insanoğlu doğu ile entegre olarak sosyal yapıları ve toplumsal düzeni kurmuştur. Bu sorunlara çözüm yollarını kurmuş olduğu sistem ve düzen içerisinde arasa da kıtlık, savaş ve hastalık sorunlara tam manada bir çözüm sağlayamamıştır (Harari, 2016, 13). Örnek olarak, 1695 yılında Estonya'da nüfusun beşte birinin ölümüne neden olan bir kıtlık yaşanmıştır. Aynı şekilde 1696 yılında ise Finlandiya'da nüfusun üçte biri besinsizlikten hayatını kaybetmiştir (Harari, 2016, 16). Geçtiğimiz yüzyıllarda ise teknolojik, ekonomik ve siyasi gelişmeler sayesinde kıtlık küresel bir sorun olmaktan çıkmıştır. Salgın hastalıklar, kıtlıktan sonra insanlığın en büyük ikinci düşmanıdır. Kara veba olarak bilinen salgın, 1330 yılında ilk olarak Doğu Asya ve Orta Asya bölgelerinde görülmüş; kısa sürede Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmıştır. İngiltere'de her on kişiden dördünün ölümüne, Floransa'da ise yüz bin kişilik nüfusun yarısının ölümüne sebebiyet vererek felakete dönüşen küresel çaptaki bu salgın için o dönemdeki yöneticilerin yapabildikleri tek şey ise dua ederek salgını önlemeye çalışmak olmuştur (Harari, 2016, 19). Günümüze yakın dönemlerde ise 2002-2003 yıllarında SARS, 2005 yılında kuş gribi, 2009-2010 yıllarında domuz gribi, 2014 yılında Ebola salgınları yaşanmış olsa da geçmişte yaşanan diğer salgınlara göre daha az can kaybıyla atlatılmıştır (Harari, 2016, 22). Bu tür salgınların oluşmaması için kullanılan biyoteknoloji sayesinde küresel çapta salgınlar en az hasar ile önlenilmekte ancak bu da benzeri görülmemiş bir tehdidi beraberinde getirmektedir. Zira biyoteknolojik gelişmeler laboratuvar ortamlarında üretilen virüslerle yeni hastalıkların yaratılmasına da imkân tanımaktadır. Harari'ye göre insanlığın en büyük sorunlarından olan savaşlar ise artık uluslararası ilişkiler aracılığıyla barışa bırakılmıştır. Eskiden savaşların nedenini maden türleri, buğday tarlaları ve petrol kuyuları gibi ülkelerin maddi çıkarları oluştururken, en büyük zenginliğin veri olarak görüldüğü günümüzde

devletlerarasındaki en büyük anlaşmazlıkların kaynağını da veri paylaşımı oluşturmaktadır (Harari, 2016, 26). Savaşla maddi zenginlikleri elde etmek mümkünken savaşla bilgi elde edilmesi mümkün değildir; bu nedenle savaş ve barış kelimeleri Harari'ye göre yeni anlamlar kazanmıştır. Artık savaşlar fiziksel alanlarda değil siber savaşlar olarak sanal ortamda yapılmakta; yazılım bombaları sayesinde ülkelerin enerji hatlarını kapatmak bile mümkünken sahada karşılıklı askeri çatışma içerisine girmek anlamsız kabul edilmektedir.

İnsanlığın karşılaştığı salgın, savaşı gibi problemler günümüzde azalıp yeni sorunsallar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin tarihte ilk defa yeterli besinleri alamamış insan sayısının ölümü çok yemekten ölen insan sayısından daha azdır (Harari, 2016,18). Harari'ye göre insanoğlunun şu an dikkat etmesi ve bir felaket potansiyeli olarak kabul etmesi gereken konuların başında ise biyoteknoloji ve bilgi teknolojilerinin sahiplerine sunduğu güç gelmektedir (Harari, 2016,14). Harari, kitabında teknolojinin insanlığı distopyaya götürdüğüne yönelik açık bir tavır takınmamaktadır. Bunun yerine odaklandığı konu, elde edilen teknolojik gücün nasıl kullanıldığı ve kullanılacağıdır. Biyoteknoloji ve yapay zekâ, insanlara yaşamı yeniden yaratma ve şekillendirme gücü vermektedir. Hatta öyle ki bu teknolojiler ontolojik olarak yeni varlık türlerinin ortaya çıkmasına da müsaade etmektedir. Bu bağlamda, Harari'ye göre kendi ürettiği teknolojiyle dünyayı şekillendiren ve varlıkların sınıflandırılmasını değiştiren insan giderek tanrılaşmaktadır. Bugün gelinen aşamada yapay zekâ ya da biyoteknoloji alanlarında yaşanan gelişmeleri durdurmak mümkün değildir. Burada önemli olan ve tartışılması gereken husus insanların bu teknolojileri ve ne amaçla kullanacağıdır.

İnsanlığın bugün aradığı ve ulaşmayı amaçladığı üç şey ölümsüzlük, mutluluk ve tanrısalıktır (Harari, 2016, 32). Açlığa, salgına ve savaşı karşı bulunan çözümler, tıbbi ve farmakolojik ilerlemeler insan ömrünü uzatsa da insan bununla yetinmeye razı görünmemektedir. Düşünce tarihi de bu yönde ölümsüzlüğü arzulayan insana dair çok fazla anekdot barındırmaktadır. İnsan, ölümsüzlüğü ve mutluluğu garantiledikten sonra son hedef olarak tanrısalılık için çabalayacak; başka bir deyişle homo sapiens'in homo deus'a dönüşümü için çalışacaktır (Harari, 2016, 32).

Harari, modern insanın ölümünü teknik bir aksaklık olarak değerlendirdiğini söyler; ona göre, teknik aksaklıkların çözülmesiyle beraber ölüm gizemli bir olay olmaktan çıkacaktır. Örnek olarak kanserli hücreler nano-teknoloji ve kemoterapi tedavileri ile zayıflatılıp, yok edilmektedir. Antibiyotikler sayesinde vücut içindeki hastalığa neden olan bakteriler yok edilmektedir. İnsan bedenine zarar veren her teknik aksaklığın hâlihazırda kesin bir çözüm bulunmasa bile, genetik ve nano-teknoloji çalışmaları arttıkça ve ülkeler bu alanlara daha fazla kaynak ayırdıkça çözüm bulunan aksaklık sayısı hızlı bir şekilde çoğalacaktır. Örnek

olarak Google, Ray Kurzweil'i ⁵mühendislik yöneticisi olarak atayarak "ölüm problemini" çözmeyi hedefleyen bir şirket kurmuştur. Ülkeler arasında da yarışa dönüşen ölümsüzlüğü sağlayan teknoloji, bazı uzmanlara göre 2200 bazılarına göre ise 2100 yıllarında mümkün olacaktır. Harari'in ölümsüzlükten kastettiği ise insanın eceli ile ölmemesidir (Harari, 2016, 37). Ölümsüzlük, savaşları ve kazaları en aza indirip, insanın gen ve biyolojik yapısını en sağlıklı biçimde yenileyerek insanı uzun yıllar yaşatmaktadır. Önemli olan uzun yıllar boyunca insanların sağlıklı ve genç şekilde yaşam sürmesidir.

Harari'ye göre ölümsüzlükten sonra insanlığın sahip olduğu ikinci büyük hedef, gerçek mutluluğu bulup, insanlığa tattırmaktır. Tarih boyunca birçok düşünür, kâhin ve bilim insanı "Mutluluk nedir?" veya "Nasıl mutlu olunur?" soruları üzerine birbirlerinden farklı görüşler ortaya koymuştur. Antik dönemde Epikür, hayatın amacının mutluluğu yaşamak olduğunu söyleyerek hem ölümden sonraki hayatı hem de tanrıya tapınmayı reddederek dünyevi mutluluğu aramıştır. 18. yüzyılda Jeremy Bentham ise mutluluğun çoğunluğun faydasının sağlanması olduğunu belirterek, devletin, din insanlarının ve bilim insanlarının tek amacının daha çok insanın mutluluğunu sağlamak olması gerektiğini savunmuştur (Harari, 2016, 42). Yazara göre insanların mutluluğunu arttırması için uygulanması gereken sosyal yardım sistemleri, ülkelerin çıkarları için tasarlanmış ve uygulanmıştır. 19. yüzyıl boyunca devam eden bu düşünce 21.yüzyıla gelindiğinde Bentham'ın küresel mutluluk felsefesini gerçekleştirmek için çalışılmaya başlanmıştır. Kıtık, salgın ve savaş gibi sorunlara çözüm yolu bulunmuş olsa da; insanlar maddi refaha büyük ölçüde erişmiş olsa da Harari'ye göre gerçek mutluluğu yaşayamamaktadır.

Epikür'ün bahsettiği mutluluk kısa vadede sahip olunabilecek bir mutluluk değildir. Kısa vadede mutluluk maddi, haz ve ün temelinde bir mutluluktur. Epikür'e göre mutluluğu uzun vadede aramak gerekmektedir. Sağlam bir dost ile sohbet, çılgın bir eğlenceden insana daha fazla mutluluk vermektedir (Harari, 2016,44). Günümüzdeki insanın refah içinde yaşaması, maddi doygunluğa ulaşması ve güven ortamının bulunması gibi durumlar göz önüne alındığında onun gerçek mutluluğa ulaşması beklenmektedir. Ancak modern insanın geleneksel insandan daha az mutluluğa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Peru, Filipinler Arnavutluk gibi gelişmekte olan ülkelerde her yıl 100 bin kişiden 1 kişi intihar ederken; Japonya, Yeni Zelanda ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde ise bu oran 100 bin kişide 25'tir (Harari, 2016, 45). Özellikle

⁵Ray Kurzweil (1948), girişimci, fütürist ve günümüzün öncü bilim insanlarından birisidir. Google'ın aracılığıyla ilk önce beyni yedeklemeyi ardından da ölümsüzlüğü bulmayı amaçlamaktadır. Burada kastedilen ölümsüzlük, birisi biyolojik olarak öldükten sonra bile yapay zekâ teknolojisiyle zihninin çalışmasına olanak sağlayan zihinsel ölümsüzlüktür. Bkz: <https://www.tempomag.com.tr/detail/ray-kurzweil-olumsuzluk-icin-tarih-verdi-2029>.

gelişmiş ve milli geliri yüksek olan ülkelerde insanlar artık uyuşturucu, antidepresan gibi kimyasal maddelere yönelerek yapay mutluluk elde etmeye çalışmaktadır.

Harari'ye göre ölümsüzlük ve mutluluk hedefleri gerçekleştirildikten sonra bir sonraki hedef tanrı mertebesine yükselmek olacaktır. Harari'nin tanrı mertebesine yükselmek ile kastettiği ilahî bir yükseliş yaşamak değildir. İnsanın tanrılaşması, hastalık, yaşlılık ve ıstırap gibi olumsuz biyolojik ve fiziksel durumların yaşanmasını engellemesiyle mümkün olacaktır (Harari, 2016, 55). Zira insanın doğal süreçte doğan- büyüyen- yaşlanan ve ölen insan belirlenmiş yapısı değişecek; insan doğal düzene müdahalesiyle yeni bir insan doğası yaratmış olacaktır. İnsanların tanrı mertebesine çıkması: biyoloji mühendisliği, siborg mühendisliği, inorganik varlıkların mühendisliği gibi alanlarla sağlanabilecek görünümüdür (Harari, 2016, 55). Biyoloji ve genetik mühendisliğinin nihai hedefleri, insan türünün bütün DNA'sını baştan kodlamak, biyokimyasal dengeyi yeniden oluşturmak ve hatta insana yeni uzuvlar eklemek gibi doğal olanı değiştirmeye yönelik yeniliklerden oluşmaktadır. Örneğin siborg mühendisliği, organik vücuda biyonik eller ve yapay gözler gibi nanorobotlar eklemeyi amaçlamaktadır. Bu teknoloji ile Çin'de yaşayan bir doktorun Avustralya'da nanorobotlar aracılığıyla ameliyat yapabilmesi mümkün hale gelecek; Harari'ye göre bunun gerçekleşebilmesi için gereken tek şey birbirlerine bağlanabilen internettir (Harari, 2016, 56). Bu amacın günümüzde kısmen de olsa gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Felçli insanların zihin gücüyle beyne bağlanan elektrotlar aracılığıyla biyonik uzuvlarını hareket ettirmesi ya da bilgisayar kullanmasına yönelik örneklerin sayısı giderek çoğalmaktadır. Bunun dışında CAD isimli algoritmanın beyindeki hasarı tespit ederek felce kalıcı çözüm sağlayabilmesi adına umut verici çalışmalar da yayınlanmaktadır.⁶Organik olmayan varlıkların mühendisliği ise inorganik yapılarla insan yaşamını değiştirmeyi ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Harari, 2016, 57).

Harari, "Homo Sapiens Dünyayı Fethediyor" başlıklı ilk bölümde insanoğlunun kültür, din, teknoloji tarihini insanın geçirmiş olduğu düşünsel ve fiziksel değişimlerle birlikte ele almaktadır. Homo sapienslerin ekolojik dengeyi nasıl değiştirdiğinin anlatılmasıyla başlayan bu bölümde hikâye kitaplarında geçen kurtlar, aslanlar, ayılar gibi vahşi hayvanların azalan sayıları vurgulanmakta ve doğanın sadece evcil hayvanların yetiştiği bir yer haline geldiği belirtilmektedir. Buna göre, 1970'lerden bu yana yaban hayvanlarının nüfusu yarı yarıya düşmüştür;artık dünyanın yüzde 90'ı insanlardan ve evcil hayvanlardan oluşmaktadır (Harari, 2016, 84). Harari evrenin sonunu getirecek olan olayların Hollywood filmlerinde sıklıkla konu edildiği üzere zombi istilası ya da dünyaya asteroid çarpması gibi düşük ihtimalli dışsal sebepler

⁶ Bkz.: Mokli, Yahia vd. "Computer-aided imaging analysis in acute ischemic stroke - background and clinical applications." *Neurological research and practice* vol. 1 23. 15 Aug. 2019, doi:10.1186/s42466-019-0028-y

olmayacağını; dünyanın sonunu getirmeye en yakın sebebin insanın kendisi olduğunu iddia etmektedir. Ekolojik dengeye sürekli olarak zarar veren insanlık, iklim krizi gibi uzun vadede geri dönüşü olmayan sorunlara doğru ilerlemektedir. Uçaklar, petrol tankerleri, büyük kargo gemileri gibi ulaşım araçlarının kıtalar arası seyahat etmesiyle birçok hayvan türü, bitki türü ve virüs kendilerine ait olmayan bölgelere taşınmış; bu da ekolojik dengenin bozulmasıyla birçok türün neslini tükenmesine neden olmuştur (Harari, 2016, 86).

Harari'ye göre tarım devrimi teist dinlerin doğmasını sağlarken, bilimsel devrim tanrıların yerine insanların geçtiği hümanist bir din yaratmıştır. Liberalizm, Komünizm ve Nazizm gibi insan temelli dinlerin temelinde, homo sapiens'in evreni anlamlandırma çabası yatmaktadır (Harari, 2016, 109). Endüstriyel tarım ve hayvancılıkla verimliliğin artması ve maliyetin azalması sonucu Harari'ye göre tanrıya gerek kalmamış; eşi görülmemiş bir verimlilikle et, süt ve yumurta gibi hayvansal gıdaya ve tüm bitkisel ürünlere erişim sağlanmıştır. Bununla beraber insanın gayesi kendisinden daha düşük değere sahip olduğunu düşündüğü hayvanlardan faydalanmak olmuştur; insan bu faydayı arttırmaya yönelik tavrıyla hayvan haklarını geri plana atmıştır. Bu da akıllara şu soruyu getirmektedir: İnsandan daha zeki yapay sistemler geliştirildiğinde, insanların hayvanlara yönelik çıkarıcı yaklaşımlarını insana karşı gösterme hakkına sahip olacaklar mı? Ya da insana değersiz bir varlık gibi yaklaştıklarında insan hangi ahlaki gerekçeye dayanarak buna karşı çıkma cüretini gösterecek?

Harari'nin ikinci bölüm olan "Homo Sapiens Dünyayı Anlamlandırıyor" başlığında anlatmak istediği temel düşünce ise hümanizmin artık bir din olarak görülmesidir. Harari'ye göre hümanizm dini insanlığa tapınarak, Budizm ve Daoizm'deki doğa kanunları ile Hristiyanlık ve İslam'da tanrıya atfedilen özellikleri insana aktarmak istemektedir (Harari, 2016, 234). Bir din olarak hümanizm, insanlara dünyayı ve evreni kendilerini merkeze alarak anlamlandırmalarını salık vermektedir.

Hümanizmle beraber anlamın ve otoritenin kaynağı artık göklerde aranmamaktadır. Artık insan ve insanın duygularının önemli olduğu bu hümanist dinde tanrıların, dinlerin ve perilerin bulunduğu alan boşaltılmış; insanın içsel duygularının ve tutkularının önemli olduğu diğer alan ise derinleştirilmiştir. Harari şu beş fotoğrafla aslında hümanizm dinini anlatmaktadır:

Şekil 3: Seçmen en iyisini bilir.

Şekil 4: Müşteri her zaman haklıdır.

Şekil 5: Güzellik bireyseldir.(Marcel Duchamp'ın Fountain isimli eseri National Gallery of Scotland'da özel bir modern sanat sergisinde)

Şekil 6: Kendinizi nasıl iyi hissediyorsanız öyle yapın.

Şekil 7: Kendi başınıza düşünme becerisi edinin.

2.4.2. Bir Distopya Olarak Homo Deus

“Homo Sapiens Kontrolü Kaybediyor” başlıklı son bölümde ise geleceğe dair distopik senaryolar sunulmaktadır. Tarihçi bir kimliğe sahip olan Harari, birinci ve ikinci bölümlerde insanlığın tarihini anlattıktan sonra üçüncü bölümde artık “tren bileti” alınarak yola çıkılması gerektiğini vurgulamaktadır. Biletin karşılık geldiği şey; biyoteknoloji ve bilgisayar algoritmalarının gücünü anlamak, kavramak ve kullanabilmektir. Bu hususta distopik olan Harari’nin bu trene binmeyen insanların yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalacağını iddia etmesidir. Harari’ye göre Sosyalizm bu dönüşüme ayak uyduramamış, Liberalizm ise bilgi çağına uyum sağlama konusunda daha başarılı olmuştur (Harari, 2016, 287). Liberal idealler,

ölümsüzlük, gerçek mutluluk ve tanrı mertebesine ulaşma hedefleri ile uyum içerisindedir. Müşterinin her zaman haklı olduğu anlayışına bağlı olan bilim insanları ve mühendisler, liberal idealler için daha fazla zaman harcamaktadır.

Liberalizm, insan hakları, demokrasi, bireysellik ve özgürlük gibi alanlara önem ve değer verirken; 21.yüzyılda bilimin geldiği en son noktada liberalizmin değerleri de sarsılmaya başlamıştır. Bilim, değerler bazında bir ilerleme göstermediği ve değerleri koruma hususunda hassasiyet göstermediği için liberal sorular çoğunlukla cevapsız kalmaktadır. Liberalizm, insanların özgür irade sahibi olduğunu söyleyerek kişilerin bireysel özgürlükleri üzerinde durmaktadır. Odak noktası birey olduğu için sorunlar karşısında insanın kendi iç sesini dinlemesi gerektiğini söylemektedir (Harari, 2016, 294). 21.yüzyıl bilim anlayışına baktığımızda ise liberalizmin önem verdiği değerlerle çatışma içerisinde olduğu görülmektedir. Örnek olarak 18.yüzyılda bir kişi cinayet işlediğinde tüm sorumlulukları üzerine alarak cinayet işleme eylemini gerçekleştirmiş olduğu önkabulünden hareket edilirken, 21.yüzyılda cinayetin altında yatan nedenin belirlenmesi için katilin genetik yapısı ve beyinsel faaliyetlerinde bir problemin olup olmadığı araştırılmaktadır (Harari, 2016, 294). 18.yüzyılda kutsal hâle bürünen “özgürlük” kelimesi, 21.yüzyılda bilim anlayışının baskın etkisiyle önemini kaybetme eğilimine girmiştir. Harari’ye göre artık özgürlük insanların uydurduğu bir hikâyeden ibarettir (Harari, 2016, 295). Özgürlük ile kastedilen anlam burada insanların kendi isteklerine göre hareket etmesi değil; özgür irade sahibi olmalarıdır. Harari’nin “özgürlük artık yok” dediği durum, beyin tarama yöntemleriyle insanların istekleri ve kararlarının önceden tahmin edilebiliyor oluşudur (Harari, 2016, 296). Özgür iradenin bir yanılsama olduğu iddiası son yıllarda ortaya atılan en önemli nörobilimsel iddialardandır.

Özgür irade karşıtı ilk ve en önemli çalışmalardan birisi Libet ve ekibi tarafından 1983 yılında sonuçlarını yayınladığı bugün Libet Deneyi olarak isimlerinden araştırmadır. Özellikle Libet ve ekibinin 1983 yılında yayınladığı verilerle özgür irade tartışmaları büyük oranda teorik düzlemden empirik düzleme kaymıştır. Bu çalışmada, katılımcılara istedikleri zaman kollarını hareket ettirmeleri söylenmiş ve bu katılımcıların kas ve beyin hareketleri eşzamanlı olarak EMG ve EEG cihazlarıyla gözlemlenmiştir. Deney sonucunda, katılımcıların beyinlerinin kol hareketiyle ilgili bölgesinin istediklerini zannettikleri andan ortalama 300m/s önce aktif hâle geldiği tespit edilmiştir (Libet vd., 1983, 623). Libet Deneyi tek başına özgür iradenin yokluğunu ispatlamak için yeterli olamasa da karar verme olayının biz daha farkında olmadan beyinde gerçekleşmiş olduğuna yönelik empirik araştırmaların sayısını artırmıştır (Doğan, 2021,793). Libet’in iddiasını ileriye taşıyan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde en ilgi çekici olanlarından bir tanesi “yeniden yapılandırılmış Libet deneyi” ismiyle

John-Dylan Hanes tarafından yürütülmüştür. Haynes'in deneyinin sonucunda ulaştığı sonuç da özgür iradenin gerçek bir varoluşa sahip olmadığına dair güçlü bir kanıt oluşturmaktadır. Buna göre, "Kişi karar vermeden önce nedensel etki süreci beyinde tamamlanmaktadır; kişi daha kararının bilincinde değilken her şey beyinde olup bitmektedir. Böyle bir beyin işleyişi içerisinde özgür iradeye yer yoktur." (Doğan, 2021, 793).

Özgür iradenin yanılsama olduğunu gösteren deneylerden bir diğeri de Harari tarafından aktarılmaktadır. Bu deneyde, Robo-Rat laboratuvarlarında⁷ bir farenin beyindeki duyu ve ödül merkezlerine yerleştirilen elektrotlarla, farenin özgür iradesi dışında insanın isteklerine bağlı olarak hareket ettiği gözlemlenmektedir. Araştırmacılar kısa bir eğitim aldıktan sonra fareyi uzaktan kumandalı bir araba gibi sağa sola yön vererek hareket ettirebilmektedir. Bu Robo-Rat fareler enkaz altında kalmış insanların yerini tespit etmede, bombaların ve bubi tuzaklarının belirlenmesinde kullanılmaktadır (Harari, 2016, 299).

Bu deneyin insana uyarlanmış versiyonu ise Amerika'da yapılmaya başlanmıştır. İnsanların beyinlerinin kontrolü sağlandığında aşk, öfke ve korku gibi duygusal durumlarının engellenebildiği ve hatta yok edilebildiği iddia edilmektedir. Bu beyne yerleştirilen çip teknolojisi, Amerikan ordusundaki travma sonrası stres bozukluğu yaşayan askerler için faydalı olacağı gerekçesiyle kullanıma başladıysa da sonraları depresyon gibi duygu durum bozuklukları yaşayan insanlar için de kullanıma sunulmuştur. Ancak şimdilik bazı etik kurallar gereği sınırlı kullanım alanına sahiptir (Harari, 2016, 299-301).

Gelecekte bu çiplerin yaygınlaşmasıyla insanların kendi verimliliklerini artırma, sınavlardan yüksek not alma ya da ders çalışmaya konsantre olma gibi kişisel gelişim gerekçeleriyle kullanılabilme imkânı olacaktır. Böyle bir durumun etiğin, kanunun ve yasaların önünde uygun görülüp kullanıma açılması eylemlerinde özgür kararlar alabildiğini varsaydığımız insan tanımını tamamen yok edecektir. Bu sayede şirketler insandaki özgür iradeyi bir nesne olarak görüp onu ticaret, yapılabilen bir metaya dönüştürecektir. Fakat bu durum insanı insan yapan değer ve niteliklerden saydığımız özgür irade mefhumunun sonunu getirecek ve insanı mekanik bir işleyişe sahip makineye dönüştürecektir.

Geçmişte sadece insanların yapabildiği işler mevcutken, şimdi ise bilgisayarlar ve robotlar pek çok işi insandan daha hızlı, daha risksiz ve daha az maliyetle yapabilmektedir. Robotların tam olarak insani bir zihne sahip olması yakın dönem için mümkün görünmese de birçok işi insandan daha iyi yapan ve bilince sahip olmayan yeni bir zekâ türünün geliştiğini söyleyebiliriz (Harari, 2016, 323). Birçok distopya senaryosunda ve bilimkurgu filminde

⁷ Bkz: : <https://www.youtube.com/watch?v=-EvOIJp5KIY>

bahsedilen gelecek robotik yapılar genellikle bilinçli varlıklar olarak sunulmaktadır. Bu bilinçli varlıklar distopyaların neredeyse tamamında insanlığın sonunu getiren yeni varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Fakat Harari'ye göre tehlike insan bilincine sahip yapay sistemlerin ortaya çıkması değil; insandan daha zeki yapay varlıkların ortaya çıkmasıdır. Bu hususta, bilinç ve zekâ kavramlarını birbirinden ayırmak önemlidir. Bilinç ve zekâ insan zihnine ait niteliklerdir. Zekâ, akıl yürütme kapasitesi, ayırt etme yeteneği ve hesaplama gücü anlamlarında kullanılmaktayken; bilinç genellikle “uyanıklık hâli, uyaranlara tepki verme yeteneği, dikkat ya da farkındalık” kavramlarına karşılık olarak kullanılmaktadır (Doğan, 2020: 7). Harari de bu bağlamda insandan daha hızlı akıl yürütebilen ve daha hızlı hesaplama yapabilen sistemlerin, yaptıkları işlerin farkında olmasalar da yani bilinçli olmasalar da insanı pek çok açıdan geride bırakacakları için asıl tehlike olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple, yapay sistemler için tartışılması gereken Harari'ye göre bilinç değil zekâdır. Ordular ve şirketler açısından bakıldığında da zekâ olmazsa olmaz bir yeti olarak karşımıza çıkmaktadır (Harari, 2016, 324). Çünkü yapay sistemlerden beklenti farkındalık değil hızlı ve doğru hesaplar yaparak doğru çıktılar üretmeleridir.

Harari örnek olarak taksi şoförü ve sürücüsüz otomobil teknolojisini karşılıklı olarak ele almaktadır. Bir hayatı ve yaşamı olan taksici A noktasından B noktasına müşterisini götürürken müzik dinleyebilir, kızını düşünebilir, yıldızlara bakabilir, kendi varoluşunu sorgulayabilir. O esnada yaptığı iş araba kullanmak olsa bile birçok farklı zihin durumuna aynı anda sahiptir. Bu zihin durumlarının bazıları bilinçli, bazıları da bilinçsizdir. Ancak asıl işi olan araç kullanma hususunda sürüş esnasında olağandışı bir durumla karşılaşmadığı sürece sürücü bilinç yetisini kullanmaya ihtiyaç dahi duymaz. Sürüş eyleminin büyük bir kısmı bilinçdışı olarak gerçekleşir. Sürücüsüz otomobiller ise yalnızca görevini yerine getirmekle programlıdır. Otonom araçların görevi, yolcusunu A noktasından B noktasına güvenli bir şekilde götürmektir. Bu görev boyunca da sürekli olarak en doğru hesaplamaları yaparak en doğru kararları vermeye çalışmaktadır. 2015 yılında Google'ın sürücüsüz otomobili yolda ilerlerken bir yayaya çarpmamak için ani fren yapar. O sırada sürücüsü olan başka bir araç Google'ın aracına çarpar. Harari'ye göre eğer dünya üzerindeki bütün araçlar bir ağ içinde bağlı olsaydı bu kazanın gerçekleşme olasılığı çok daha düşük olurdu (Harari, 2016, 325). Çünkü otonom aracı bu olayda hataya götüren kendi hesaplama yanlışı değil insanın hesap yapma kapasitesinin gelişmiş olmamasıdır.

Yapay zekâ teknolojilerinin ve otonom sistemlerin yaygınlaşmasıyla insanlar tarafından icra edilen birçok iş kolu ve mesleğin geleceği tehlike altına girecektir. Banka memurları, turizm temsilcileri, borsacılar, öğretmenler, avukatlar, kasiyerler, doktorlar, eczacılar,

radyologlar otonom teknolojilerin yaygınlaşmasından öncelikli olarak etkilenecek gruplardandır. Doktorlar üzerinden yapay sistemler ile ilgili bir değerlendirme yapacak olursak yapay zekâ tabanlı bir hastalık teşhis uygulaması olan Watson'ı örnek olarak ele alabiliriz. Watson uygulaması bütün hastalıkları ve muhtemel tedavilerini veri tabanında saklamakta; aynı zamanda dünyadaki bütün hastane ve kliniklerdeki toplanan verileri de tıbbi analizlerini yaparak güncelleyebilmektedir. Aynı zamanda kişilerin genom haritasını ve günlük klinik bulgularını saklayarak kişinin akrabalarının da genetik yatkınlık yönünden tıbbi analizini gerçekleştirebilmektedir. Aynı zamanda bu yapay zekâ uygulaması insanın ihtiyaç duyduğu dinlenme aralıklarına ihtiyaç duymadığı için aralıksız olarak analiz yapabilmekte ve çok daha hızlı karar verebildiği için günlük ortalama olarak doktorların çok üzerinde teşhis koyabilmektedir. (Harari, 2016, 327-238). Bu bağlamda tıp alanında yapay zekâ sistemlerinin kullanılması, sağlık sistemlerini hızlandıracak bir teknoloji olarak doktorların en azından bazı sahalarda yerlerini almaya aday konumdadır. Bugün dahi yapay zekâ algoritmaları tomografi görüntüleri, mamografi görüntüleri, MR taramaları gibi birçok radyolojik analizi gruplandırılabilen ve radyolog teşhisinden önce ön tahminlerle işleyişi hızlandırmaktadır.

Sağlık alanında yapay zekâ uygulamalarının kullanımına başka bir örnek sahayı ise eczacılık oluşturmaktadır. 2011 yılında San Francisco'da açılan bir eczane tek bir robot tarafından işletilmektedir. Robot eczacı ilk yılında tek bir hata yapmadan 2 milyondan fazla reçeteyi işleme koymuş ve doğru ilaçları tedarik etmiştir. Robotların çok sayıda işi insanlardan daha iyi yapması gelecekte insanların çoğunun işsiz kalacağına dair endişeleri arttırmaktadır. "Robotların ve yapay zekânın insanlardan üstün olma durumunda insanların başına ne gelecek?" sorusu üzerinde durarak bu konuda pesimist bir tavır sergilemekten ziyade uyarıda bulunmaktadır (Harari, 2016, 330). Harari'ye göre yapay zekâ birçok mesleği ele geçirecek olsa bile gelişen teknolojiyle paralel olarak insanlar için yeni iş alanlarının ortaya çıkması da mümkün olacaktır. Ancak işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmamak için çağın gelişmelerine uyum sağlamak ve yeni teknolojileri takip etmek büyük önem arz etmektedir. Harari'nin uyarısı ve bu çalışmada distopik olarak ele alınan düşüncesi eğer insan çok hızlı gelişen teknolojiyi yakalamakta yavaş kalırsa insanın kendi kendisini yok edeceğidir.

Bu sorular sorulmaya devam ederken 10 Şubat 1996 yılında ilk kez yapay zekânın insandan üstün olduğuna şahit olunmuştur. Deep Blue adlı bilgisayar programı, dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u yenmiştir. 2015 yılında Google tarafından geliştirilen Deepmind ise kırk dokuz klasik atari oyununu kendi kendine öğrenmiştir. 2016 yılında AlphaGo ve Güney Kore go şampiyonu Le Sedol Seulde karşılaşmış ve AlphaGo rakibini 4-1 mağlup etmiştir (Harari, 2016, 333-334). Go oyunu, satranç oyunu ile karşılaştırıldığında çok daha karmaşık ve

çok daha fazla olası hamleyi barındıran bir oyun olmasının yanında kimi durumlarda sezgisel olarak karar verilmesini de gerektirmektedir. Bu anlamda, Go oyununda insanları yenebilen bir bilgisayar programı insanlardan daha zeki yapay sistemlerin imkanı konusundaki iddiaları güçlendirmiştir. Ancak hâlâ yapay zekâ uygulamaları tek bir işi ya da görevi yerine getirmekle sınırlıdır. Başka bir deyişle, sadece tek bir alana yönelik işlevsellikleri söz konusudur. Satranç oynayan bir uygulamanın Go oynaması, ya da yüz tanıma uygulamasının yemek tarifi uygulaması olarak kullanılması söz konusu olmaz. Dolayısıyla sahip olduğumuz tüm yapay zekâ uygulamaları teknik ifadeyle “dar yapay zekâ” örnekleridir: “Dar yapay zekâ, belirli bir veya birkaç görev için programlanmış zekâ anlamına gelmektedir” (Doğan, 2020: 31). Bir algoritmaya bağlı bir bilgisayar avcı-toplayıcı dönemde yaşamış bir insanı dahi taklit edemez. Çünkü o insan yaşamak için birçok alanda beceri geliştirmek zorunda kalmıştır. Gelecek için endişe verici olan bu tür sınırlı kullanım alanına sahip dar yapay zekâ uygulamaları değil, “geniş yapay zekâ”, “genel yapay zekâ” ya da “süper zekâ” olarak adlandırılan bir insanın yapabileceği her işi aynı anda yapabilecek olan yapay zekâ sistemleridir (Bostrom, 2020, 71). Bu durum insanlık için bir distopya niteliğindedir. Çünkü algoritmalar insanları çalışma hayatının dışına iterse, insanlar sosyal ortamdan dışlanmış olacak ve yalnızca teknolojik himayeyi kendisinde bulunduran elit bir kesim güçlenmiş olacaktır. Bu da doğal sonuç olarak sosyal ve siyasi eşitsizliği beraberinde getirecektir (Harari, 2016, 335).

Şoförlük, banka memurluğu, turizm temsilciliği, borsacılık, öğretmenlik, avukatlık, doktorluk, eczacılık gibi birçok alanda insan yerine algoritmalar tercih edilirse ekonomik ve siyasi güç büyük oranda bu teknolojileri üretensirketlerin elinde olması muhtemeldir. Böyle bir durumda insanların ne yapması gerektiği Harari’ye göre şimdiden üzerinde durulması gereken bir meseledir. Örneğin, Oxford Üniversitesi’nde yürütülen bir araştırmanın sonucu 2025’e kadar ABD’deki işlerin yüzde 47’sinin otonom sistemlerin eline geçeceği öngörüsünde bulunuyor (Frank, Roehrig ve Pring, 2019, 51). Fakat bu gibi radikal sonuçlar dışında, araştırmaların büyük çoğunluğu otomasyonun yok edeceği iş sayısının bu kadar yüksek olmayacağı konusunda hemfikir görünmektedirler. Ancak yine de önümüzdeki on yıl içerisinde ortalama yüzde 12’lik bir iş kaybı beklentisinin hemen hemen herkeste mevcut azımsanmayacak bir işsizlik tehlikesinin var olduğunu göstermektedir. Bu alanda araştırma yapan birçok insan otomasyonun yarattığı işsizliğin ortaya çıkacak olan yeni iş alanlarıyla telafi edilecek boyutta olacağı yönünde tahmin yürütse de Harari yine işsizliğin baş edilemeyecek oranlara ulaştığı distopik bir senaryoda insanların neler yapacağını sorgulamaya devam etmektedir. Bu sorgulamada, yapay zekânın ulaşamayacağı mertebelerden birisinin sanatkarlık olacağı iddiası üzerinde durarak; “Yaratıcılık, insana has bir niteliktir.” tezine dayalı olarak yapay zekânın

sanat yapamayacağı görüşünü ileri sürenleri eleştirmektedir. Harari'ye göre yapay zekânın ulaşamayacağı bir alan olarak görülen sanata yönelmek de insan için kalıcı bir çözüm getirmeyecektir. Zira halihazırda dahi var olan resim yapan, beste yapan, şiir yazan yapay zekâ uygulamalarının ürettikleri çıktılar insan üretimi olanlardan ayırt edilemez duruma gelmiştir.

Şekil 8: Yapay zekâ tarafından çizilen ve bir sanat müzayedesinde satışa sunulan tablo 432 bin dolara satıldı.

California Santa Cruz Üniversitesi'nde müzikoloji profesörü olan David Cope⁸, beste yapabilen bir bilgisayar programı geliştirerek klasik müzik dünyasında yeni bir tartışmaya neden olmuştur (Harari, 2016, 339). Yine 2021'in sonlarında birçok medya organında haber konusu olan Beethoven'ın yarım kalan 10. Senfonisi'nin yapay zekâ tarafından tamamlanması haberi de yapay zekânın sanatın içerisinde giderek güçlenen konumunu gösteren örneklerden bir tanesidir (<https://www.npr.org/2021/10/02/1042742330/team-uses-ai-to-complete-beethovens-unfinished-masterpiece>).

21. yüzyıl teknolojisindeki algoritmaların “Beni benden daha iyi biliyor/tanıyor.” teknolojisiyle donatıldığını söyleyebiliriz. Bu algoritma ve uygulamaların bizi bizden daha iyi tanınmasının sebebi algoritmalara veri sağlayan akıllı saat, akıllı telefon, kol bantları gibi insanların günlük kullanımına sunulmuş ürünlerdir. Bu sayede günlük aktivitemiz, beslenmemiz, dinlenmemiz, yoğunluğumuz, stres seviyemiz, oksijen düzeyimiz, nabız atışlarımız, tansiyonumuz algoritmalar aracılığıyla analiz edilmekte; algoritmalar kullanıcılara tavsiye sunabilmektedir. “The Quantifiend Self” isimli grup bu dünyada kaybolmamak adına insanın benliğinin matematiksel örüntülerden ibaret olduğunu kabul etmemiz gerektiğini

⁸ EMI adındaki yazılım gelişmeye devam etti ve Beethoven, Chopin, Rahmaninov ve Stravinski'yi taklit etmeyi öğrendi. Cope'un, “Bilgisayar Tarafından Bestelenmiş Klasik Müzik Eserleri” adı altında piyasaya sürdüğü ilk albüm iyi bir satış rakamına ulaşmıştır. Bkz: <https://ikctekno.org/yapay-zeka/david-copeun-muzisyen-bilgisayarlar-emi-ve-annie/>

savunmaktadır(Harari, 2016, 345). Hareketin kendilerine belirlediği slogan da “kendinizi sayılarla tanıyın”dır. Zamyatin’in Biz adlı eserindeki insanların isimlerinin sayılarla belirlendiği gibi, The Quantifiend Self grubunun sloganında da bahsedildiği şekilde insana, veri akışı sağlayan bir nesne olarak bakılması yakın hâle gelmiştir. İnsana artık şirketler, üreticiler belki de yöneticiler tarafından bir sayı ya da veri olarak bakılmaktadır. Bu sayede hem insan üzerinden bilgiye erişim sağlanıyor olup hem de insanın ihtiyaçları doğrultusunda ürünler üretilerek insanın kullanıcı konumuna düşmesi istenmektedir.

2013 yılında Angelina Jolie New York Times’a iki memesini aldırma kararını ve sürecini anlattığı bir röportaj verdi. Erken yaşta annesi ve ananesini meme kanserinden kaybeden Jolie, genetik bir test yaptırarak bu riskin kendisinde de yüksek olduğunu öğrendi. O sırada meme kanserine yakalanmamış olsa da Jolie tedbir amaçlı iki memesini de aldirmaya karar verdi. Genetik test ve DNA testi gibi insanın bütün özelliklerini bilen hatta gelecekte ne tür sorunları yaşayacağını da analiz edebilen bir teknoloji karşısında insanın mahremiyeti kalmamıştır. Faydalı ve verimli olan bu teknolojiyi genetiğimizi ve DNA’mızı bilen insanların farklı amaçlarla kullanma ihtimali endişe vericidir.

DNA taraması giderek yaygınlaşmakta ve yaygınlaştıkça maliyeti de azalmaktadır. “23andMe” adlı şirket 99 dolara DNA analizi yapmaktadır. Bu analiz sayesinde gelecekteki sağlık sorunları ile kellikten körlüğe kadar pek çok durum listelenmektedir (Harari, 2016, 349). Bu bağlamda, algoritmaların bizi bizden daha iyi tanınmasının maliyeti 99 dolardır. Şirketlerde insana dair devasa bir veri akışı ve depolama alanı oluşmuştur. Dikkatli ve uyanık olunması gereken durum bu verilerle ne yapılacağıdır. Google artık bizi bizden daha iyi tanımaktadır. İnsanların mühim bir kısmı algoritmalar tarafından yönlendirilen otonom varlıklar olma yolunda ilerlemektedir ve birçok insan bunun farkında bile değildir.Farkında olsan bazı insanlar da bu durumu memnuniyetle karşılamaktadır. İnsanlar mahremiyetinden ve bireyselliğinden vazgeçme pahasına her anlarını, kişisel verilerini dijital platformlardapaylaşmaya devam etmektedir. Harari’nin analizlerinden çıkarımla uzak gelecek için tahmine bile gerek kalmadan bugün dahi Orwell’in 1984 eserinde tasvir etmiş olduğu dünyaya benzer bir düzen içerisinde yaşadığımızı iddia etmek bu bağlamda yanlış olmayacaktır.

Harari’ye göre, teknolojik gelişmelerle birlikte yeni bir din yapılanması ortaya çıkmıştır. Harari tekno-dinler adını verdiği bu yapılanmada tekno-hümanizm ve dataizm adını verdiği iki din tanımlamaktadır (Harari, 2016, 366). Tekno-hümanizm, homo sapiens’in artık dünyadaki görevinin bittiğini ve artık üstün insan türü olan homo deusu yaratmak için teknolojinin kullanılması gerektiğini savunur (Harari, 2016, 366). Tekno-hümanizme göre genlerimiz ve

beyinlerimizdeki bağlantıların yeniden düzenlenmesiyle ikinci bir bilişsel devrim⁹ yaşanması mümkündür (Harari, 2016, 366). Yeni bir süper insan yaratmak isteyen tekno-hümanizm, nu hedefte genetik mühendisliği, nanoteknoloji ve düşünce gücüyle kontrol edilen bilgisayarları araç olarak kullanacaktır.

Tekno-hümanizmin hedeflediği süper insan tasarımı birçok yönüyle Toplum 5.0'ın vadettiği insan modeliyle benzer olarak ele alınabilir. Japonya'nın projesi olan Toplum 5.0 teknoloji kullanılarak süper akıllı insanların yaşadığı ütopyik bir bakış açısidir. Bu ütopya da teknoloji, Harari'nin bahsettiği gibi insanın yararı, refahı ve saadeti için barışçıl yöntemlerle kullanılacaktır. Tekno-hümanizm ve Toplum 5.0 ortak bir anlayışla tekno-severlik düşüncesini yayma amacını gütmektedir. Çünkü her ikisi de teknolojinin insanı fiziksel ve zihinsel yönde geliştirmek üzere kullanılacağını, teknolojinin amacının insan yaşamının kolaylaştırmak ve geliştirmek olduğunu savunmaktadır.

Dataizm ise evrendeki veri akışı sayesinde oluştuğunu ve her olgunun ve varlığın deperinin veri akışına yaptığı katkı ile ölçüldüğünü öne sürmektedir (Harari, 2016, 383). Harari'ye göre bu veri dini iki farklı bilimsel akımın yarattığı büyük kesişim sayesinde doğmuştur. İlki; Charles Darwin 'in *Türlerin Kökeni*'ni yayımlamasından yüz elli yıl sonra yaşambilimlerinin, organizmaları biyokimyasal algoritmalar olarak analiz etmeye ve değerlendirmeye başlamasıdır. İkincisi ise Alan Turing ile başlayan akıllı bilgisayar modellemelerinin geliştirilerek bilgisayar bilimcileri tarafından çok daha komplike algoritma ve uygulamalar oluşturulmasıdır. Bu iki farklı bilimsel akımın yaratmış olduğu sonuçlar Harari'ye göre dataizmi ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle, bilişsel bilim ve bilgisayar bilimleri ile biyoloji genetik bilimi dataizmin kurucu unsurudur(Harari, 2016, 383). Bilişsel bilim çalışmaları tek başına insan yaşamı üzerinde dönüştürücü etkiler yaratamazken, bu çalışmaların biyolojiyle birleşmesi yaşamı derinden sarsacaktır. Organizmaların, hayvanların, bitkilerin, ormanların ve şehirlerin bir algoritmadan ibaret olduğu görüşünü savunan bu dinin dünyayı tanıyamayacağımız bir hâle getirmesi muhtemeldir (Harari, 2016, 384).

Harari'ye göre dataizm dininin en kutsal metni bilgi/veri akışıdır.Bu dinde “İnsanlık bilgi çağında yaşıyor. O zaman çok daha fazla bilgi akışı sağlamamız gerekmektedir.” görüşü hâkimdir (Harari, 2016, 397). İnsanların veri akışını daha da arttırması ve hızlandırması için

⁹İlk bilişsel devrim Harari'ye göre 70 bin yıl önce Sapiens'in zihinsel yapısının değişmesiyle birlikte bir Afrika maymununun dünyanın hükümdarı konumuna yükselmesiyle gerçekleşmiştir. Bu devrim Sapiens DNA'sındaki küçük birkaç değişim ve Sapiens beynindeki küçük bağlantıların yeniden kurulması sonucu ortaya çıkmıştır. Gelişen Sapiens zihni günümüz dünyasındaki insanı ortaya çıkarmıştır. Bu sayede insanoğlu şehirleri, imparatorluğu ve toplumu kurmayı, parayı ve yazıyı icat etmeyi başarmıştır (Harari, 2016, 366).

internete bağlanabilen nesnelere ve araçları daha fazla kullanması gerekmektedir. Bu sayede bu kozmik bilişim sistemi tanrı gibi her yerde ve her zaman var olabilip insanları kontrol edebilecek; insanlık da zorunlu olarak bu sisteme ayak uyduracaktır (Harari, 2016, 397).

Dataizmde amaç, sadece insanların değil bütün evrenin hatta eşyaların bile bu kozmik bilişim sisteminin içerisinde yer almasıdır. Basit bir örnekle, çevrimiçi oluşturulan nesnelere ağıyla buzdolabındaki yumurta sayısına bakılarak tavukların ne zaman yeni yumurta tedarik etmesi gerektiği tespit edilmeli ve kişiler bilgilendirilmelidir. (Harari, 2016, 399).

Dataizmde en büyük günah ise veri akışının kesilmesidir çünkü veri, dinin yaygınlaşmasını ve inanılabilirliğini arttıran en önemli unsur veridir (Harari, 2016, 399). Bu sebeple, bilgilere erişim büyük önem arz etmektedir; dataizm dinine mensup olanlara göre her bilgiye erişim mümkün kılınmalıdır (Harari, 2016, 404). Deneyimlerin ve bilgilerin paylaşılması gerektiğini söyleyen dataizm, paylaşılmayan deneyimlerin ve bilgilerin değersiz olduğunu savunmaktadır.

Harari'nin gelecek için öngördüğü distopik senaryolardan bir diğeri de insan merkezli dünya anlayışının yerine artık veri merkezli dünya anlayışının hüküm süreceğidir. Harari, nesnelere internetin kutsallığını ilan etmesinin yakın dönemde mümkün olduğunu söylemektedir (Harari, 2016, 407). Nesnelere internetin ve algoritmanın kutsallığını ilan etmesiyle duygu kavramı artık önemini kaybedecektir. Çünkü Facebook ve Google gibi uygulamalar, beğeni, paylaşma ve yorum yazma gibi eylemleri analiz ederek, kişinin duygu durumunu öğrenebilmektedir. Bununla beraber internet kullanıcılarının ziyaret ettikleri web sayfalarının, okudukları haberlerin, yaptıkları sanal alışverişlerin, sosyal medyadaki beğeni ve paylaşımlarının analiz edilmesi, hangi siyasi partiyi destekledikleri, hangi dine mensup oldukları, gelir-gider dengelerinin ne oranda olduğu, hangi takımı tuttukları gibi kişisel olan ayrıntıların bile bilinmesini sağlamaktadır:

Kim olduğunu mu bilmek istiyorsun? diye sorar Dataizm. O zaman dağ tepe dolaşmayı bırak. DNA dizilimini analiz ettirdin mi? Hayır mı? Daha ne bekliyorsun? Hemen git ve yaptır. Büyükanneni, anneni, babanı ve kardeşlerini de götür, onların verileri de son derece değerli. Peki, giyilebilir biyometrik cihazları duydun mu, hani tansiyonunu ve nabzını günde yirmi dört saat ölçen şu giyilebilir biyometrik cihazları? Güzel, hemen bir tane edin ve akıllı telefonuna bağla. Alışveriş yaparken yaptığın her şeyi kaydetmek için bir kamera ve mikrofon al, çektiklerini internete yükle. Google ve Facebook'un elektronik postalarını okumasına, görüşme ve mesajlarını takip etmesine, tıkladığın ve beğendiğin her şeyi kaydetmesine izin ver. Tüm bunları yaparsan, Nesnelere İnterneti'nin harikulade algoritmaları, kimle evlenmen gerektiğini, hangi kariyeri seçeceğini ve ne zaman

savaşbaşlatabileceğini söyleyecek (Harari, 2016, 410).

Harari, *Homo Deus*'a bir distopya senaryosu olarak bakmak yerine geleceğimizi bekleyen ihtimaller olarak bakmamız gerektiğini söylemekte ve insanları kullandıkları teknolojilerle yüzleştirmek istediğini söylemektedir. Ancak bu söyleme rağmen bugün teknolojinin geldiği durum, gelişme potansiyeli ve insanların büyük bir çoğunluğunun bilinçsiz internet kullanıcısı olduğu göz önünde alındığında, Harari'nin uyarı niteliğinde sunmuş olduğu insanlığın geleceği için iç açıcı olmayan senaryoların yaşanmaması çok da mümkün görünmemektedir.

3. BÖLÜM: DİJİTALLEŞMENİN İNSAN YAŞAMINA ETKİLERİ

3. 1. Gözetim Altında Yaşamak, Takip ve İzlenme Korkusu

Gözetim mekanizmaları tarih boyunca farklı isimlerle ve araçlarla da olsa toplumsal hayatın önemli bileşenlerinden birisi olmuştur. Gözetim, modern dünya ile birlikte daha çok tartışılır hâle gelen ve ön plana çıkan bir kavram olmasına rağmen tarihsel süreç içerisinde gözetim mekanizmalarının farklı biçimlerle, formatlarla ve amaçlarla denetim aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle 2000’li yıllarda dijital teknolojinin gelişmesiyle beraber insanlar sanal dünyada yaşamlarını kurmaya başlamıştır. Dijitalleşme ve bilgisayar teknolojisi ile beraber daha kolay ulaşılabilir, denetlenebilir ve gözlemlenebilir hâle gelen kişisel veri ve eylemler, modern dünyanın modern insana vadettiği özgürlük alanını da sorgulamaya açmıştır. Çünkü teknolojik gelişmişlik, yine teknolojik öğeler olan gözetim mekanizmalarının gelişmişliğini de beraberinde getirmektedir. Gözetim mekanizmalarının erişim gücü ile ilgili sınırların genişlemesi insanların kişisel alan ve mahremiyetlerini koruyamayacakları hususunda kaygı duymalarına ve geleceğe yönelik olarak özgürlüklerini kaybetme korkusuna sahip olmalarına yol açmaktadır.

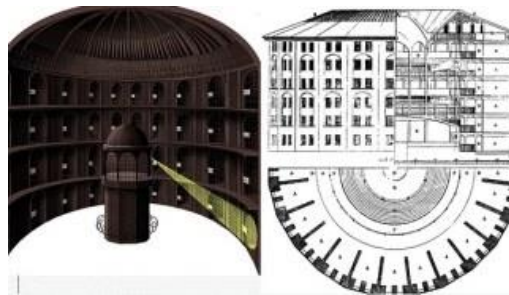
Gözetim kavramı, tarihsel açıdan irdelendiğinde üç grup gözetim mekanizmasının varlığından söz edilebilir. İlk grup olan “pastoral nitelikli gözetim”, modern dönem öncesindeki uygarlıkların yöneticilerinin vergi toplama, tarım ürünlerinin kontrolü, doğum oranları ve nüfusun belirlenmesi, askeri savunma sistemlerinin oluşturulması gibi toplumsal yapıların inşası için kullanılan gözetim mekanizmalarına karşılık gelmektedir (Dolgun, 2015, 16). Pastoral nitelikli gözetim mekanizmalarının amacı halkın davranışları ve ülkelerin ilerleme süreçlerini belirgin hale getirmektir. İkinci grup, devletin ortaya çıkmasıyla idari olarak yönetimin baskın hâle gelmesiyle kullanılmaya başlanan “teknik gözetim”dir. Teknik gözetim üreticilerin, işçilerden en yüksek verimi alabilmek ve en hızlı biçimde ürün elde edebilmek için gözetim pratiklerini kullanmasıdır. Bunun yanında, devletin iç ve dış güçlere karşı kendini savunma pratiklerini oluşturması, idari ve bürokrasi alanlarında disiplinin sağlanması, sanayi kentlerinin düzeni ve kapitalist sistemin ilerleyişi için de gözetim pratikleri kullanılmıştır (Dolgun, 2015, 16-17). Gözetlenme ve gözetleme kavramlarının yarar sağlaması açısından değişime uğradığını çalışmalarında bahsedendüşünürlerden birisi de Karl Marx’tır. Marx, gözetlenme ve gözetim kavramlarını açıklarken emek ve sermaye kavramları üzerinden somutlaştırır. Kapitalizmin ortaya çıkmasıyla emek kavramında köklü bir değişiklik meydana gelmiştir. Köleliğin ortadan kalkmasıyla paralel olarak, özgür olduğunu zanneden işçilerin üretimdeki verimi arttırmak amacıyla daha fazla çalışmaları istendiği için gözetleme pratikleri

oluşturulmuştur (Çatalbaş & Kaya, 2017, 25). Üretimin artması için büyük fabrikalar ve atölyeler kurularak işçilerin gözetlenmesine olanak sağlanmıştır. İşçilerin üretim için verdikleri emek, çeşitli denetleme mekanizmalarına tabi tutulmuştur. Gözetim ve denetim, kapitalist ekonomik anlayışın bir parçası haline gelmiştir. Üçüncü grup ise günümüzle de bağdaştırabileceğimiz son aşama olan “enformatik gözetim” aşamasıdır. Bu aşamayla beraber artık gözetim pratikleri gündelik hayatımıza hatta evlerimize girmiş; daha önce hiç olmadığı kadar yaygın kullanılabilir hâle gelmiştir. Enformasyon teknolojilerinin hızlı ilerleyişiyle beraber gözetleme pratiklerinin oluşumu ve kullanılması öncesine nazaran çok daha kolay hâle gelmiştir. Sıradan insanların kolaylıkla izlendiği bir denetleme mekanizmasının oluşmasıyla birçok düşünür eserlerinde ütopyik bir dünya tasvir etmek yerine “gözetim toplumu” kavramına atıf yapan distopik dünya tasarımlarından bahseder. (Dolgun, 2015,17-18).

Toplum genelinin daha kolay denetlenebilmesi için gözetim pratiklerinin her bir özel ve kamusal alana biçim değiştirerek girmesi gereklidir. Dijital teknolojilerin sosyal hayattan tüketim alışkanlıklara kadar her alanda kendine yer edinmesiyle, vatandaşların kişisel verileri çok daha kolay erişilebilir olmuştur. Dijitalleşmenin kamu alanlarında kullanılmaya başlamasıyla her geçen gün daha fazla kişisel bilgi kayıt altına alınarak özel bilgilerin toplandığı veri tabanının giderek genişlediği çok açık bir gerçekliktir. Günümüzde temel amacı toplumsal düzeni sağlamak ve suçluları tespit etmek olan birçok gözetim mekanizması bulunmaktadır. Ancak bu koruma ve düzen amaçlı mekanizmalarla elde edilen kişisel veriler bir yandan da bireysel özgürlük ve mahremiyet sorunlarına kapı aralamaktadır. Bunun dışında akıllı telefonlar başta olmak üzere dijital dünyaya erişimimizi kolaylaştıran birçok araç ve uygulama da bir yandan mahremiyet sınırlarını ihlal eden verilere erişebilme kapasitesine sahiptir. BBC'nin 2 Mart 2016 tarihinde yayınladığı “Akıllı Telefonlar Sizi Dinliyor Olabilir” başlıklı haberin içeriğinde, akıllı ürünler sayesinde kişilerin bulunduğu ortam dinlenerek konuşulan olaylara göre işletmelerin kâr amacıyla telefonlara reklamlar gönderdikleri örneklerle sunulmuştur (BBC, 2016). Ticari ve reklam amaçlı toplanan kişisel verilerin daha sonraları insan hayatının özel alanına müdahale eden araçlara dönüşme ihtimali endişe vericidir. Bununla beraber, COVID-19 salgın sürecinde kişilerin buldukları alanları tespit etmek ve kimlerle etkileşim kurduklarını belirleyerek hastalık taşıma risklerini hesaplamak üzere birçok dijital uygulama kullanıma girmiştir. Bu uygulamalar, kişilerin konumları başta olmak üzere birçok özel verisini “sağlığı koruma” amacı adı altında saklama ve değerlendirme şansına sahip olmuştur. Örneğin, bu dönemde kişilerin kimlerle temas ettiğinin belirlenmesi için İtalya’da piyasaya sürülen “Immuni” isimli takip uygulaması, dünya çapında birçok kişi tarafından cep telefonlarına yüklenmiş ve bu durumun neden olduğu ve olabileceği özgürlük ihlalleri tartışma konusu

olmuştur (BBC,2020).

Tarihsel açıdan bakıldığında gözetleme mekanizmalarının ilk somut uygulamalarından bir tanesi İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın suçluların gözlem altında tutulması amacıyla tasarlamış olduğu “Panoptikon hapisane” en önemli gözetleme mimarilerinden birisidir. Panoptikon kavramının menşei Yunan mitolojisine dayanmaktadır. Argus Panoptes adında istediği zaman ve istediği kadar vücudunun her yerinde gözlere sahip olabilen bir dev olduğuna inanılır. Panoptes'in en önemli özelliği görünmeden görebilmesidir. Panoptikon kavramının da bu mitolojik hikâyeye ile ilişkili olarak kullanıldığı söylenir (Kaygısız, 2017, 2078).Hapishanelerde gözetleyenin görünmeden mahkûmları gözetlemesi Panoptikon mimari sonucunda mümkün olmuştur. Yuvarlak olarak tasarlanan panoptikon hapishanenin tam ortasında gözlem kulesi vardır ve mahkûmlar gözlem kulesini görecek şekilde zindanlarda kalmaktadır. Özel olarak inşa edilen bu gözlem kulesinde olan gardiyanlar mahkûmlar tarafından görünemez ancak sürekli olarak izlendiği kaygısına sahip olan mahkûm, kulede gözlemci olmadığı durumlarda bile bundan emin olamayacağından hareketlerine dikkat etmek zorundadır. Normalden farklı bir mimari yapıya sahip bu hapishanelerde kalan mahkûmlar her an gözetlendiklerini düşündükleri için olumsuz eylemlerde bulunmaktan kaçınır ve bu nedenden dolayı panoptikon hapishanelerin disiplini sağlama hususunda daha başarılı oldukları düşünülür (Foucault, 2012, 86). Panoptikon hapishanesinde gözetleme kulesi ile mahkûmlar denetim altında tutularak onların davranışları hakkında bilgiler elde edilmiştir. Mahkûmlar devamlı gözetlendiklerini zannettikleri için davranışlarında temkinli olmuşlar ve kendilerine söylenen her emri yerine getirmeye razı olmuşlardır. Panoptikon'un büyük başarısı, mahkûmların gözetlenmesi kesintili olsa bile sonuçları itibariyle mahkûmların devamlı olduğunu zannetmesinde yatmaktadır.¹⁰

Şekil 9: Panoptikon Hapishanenin Görünüşü

¹⁰Tarihe bakıldığında panoptikon gözetleme sisteminin yalnızca hapishanelerde geçerli bir sistem olmayıp, 1751 yılında Paris askeri okulunun yatakhaneğinde de uygulandığı görülmektedir. (Foucault, 2012, 87).

Gözetim, gözetleme ve denetleme gibi kavramları kendi felsefesi içerisinde anlamlandıran düşünürlerden bir tanesi de Michel Foucault'dur (1926-1984). Foucault, 20. yüzyılın en önemli sorununun *iktidarın aşırılığı* olduğunu söyleyerek, bilgi ve iktidar kavramlarını tarihsel açıdan incelemekte ve bu problemin sadece kendi dönemine ait olmadığını, geçmişte de farklı biçimlerde insanlığın karşısına çıktığını; gelecekte de biçimi ve sistemi değişerek kendi amacından vazgeçmeden insanlığın karşısına çıkacağını belirtmiştir (Diker, 2019, 94). Foucault, gözetlemenin denetim mekanizması olarak kullanılmasının iktidarın her türlü bilgiye sahip olarak toplum içerisinde huzursuzluk çıkmasını engelleme bahanesine dayandığını ileri sürmektedir. Bentham'ın düzenlemiş olduğu panoptikon sistemini Foucault iktidar metaforu olarak kullanmıştır. Esasen gözlem kulesi iktidarın simgesidir. Bu sistemle iktidar otomatikleşmekte ve bireylerin özgür davranışları sınırlanmaktadır. Foucault, *İktidarın Gözü* adlı eserinde 20.yüzyılın kapitalist toplum düzeninde, iktidarın şekil değiştirdiğinden bahsetmektedir (Özdel 2012, 25). Devamlı gördüğümüz bir kral iktidar düzeni yerine, insanların iktidarın yaptığı gözetleme denetimi nedeniyle kendisini kontrol ettiği görünmez bir otoriter düzen uygulanmaktadır. Foucault, 21.yüzyılın toplumundan bahsederken bir distopyanın varlığından söz etmektedir. Tüm dünyanın panoptikon olduğunu ve gözlem kulesinde de iktidarın bulunduğunu bize anlatmaktadır (Foucault, 2012, 156-157). Küresel kapitalizm iletişim alanındaki yeni teknolojileri kullanarak toplumsal denetimin önünü açmıştır. "İktidarın gözü" küreselleşmekte ve yeni teknolojiler kullanılarak toplum Büyük Birader tarafından gözetlenmektedir.

Tarihsel boyutlarına baktığımızda geçmişte daha basit ve kısıtlı olan gözetleme mekanizmaları gün geçtikçe daha karmaşık ve yaygın hâle gelmektedir. Panoptikon hapishane modeli bugün modern gözetim mekanizmalarına ilk örnek olarak verilen "Mobil Elektronik Sistem Entegrasyon Sistemi" (MOBESE) ile adeta küresel bir uygulama modeli haline dönüşmüştür. MOBESE kameraları suçu ve suçluyu tespit etmede kullanılan önemli araçlardır. Birçok ülkede kullanılan MOBESE kameraları 24 saat kayıt yapmakta ve görüntüler icap ettiğinde kullanılmak üzere saklanmaktadır. Bu sistem, artan suç oranları sebebiyle ilk olarak Londra'da kullanılmaya başlamıştır. Suçluların yakalanmasını kolaylaştırıcı yönüyle bu sistem, günden güne birçok ülkenin kullandığı denetleme mekanizmalarından birisi haline gelmiştir (Taşcı, 2016, 160).Ancak suç oranlarını azaltmada faydalı bir sistem olmasına rağmen bir yandan da bireyleri gözetlemesi ve onların özgürlük alanını kısıtlaması gibi istenmeyen olumsuz etkileri beraberinde getirmiş ve birçok ülkede özgürlüğe aykırı görülerek çok sayıda protestonun konusu olmuştur.

Gözetlenme ve gözetlemeyle ilgili olan tartışmaların genel olarak iktidar, özgürlük ve değerler ekseninde ele alındığını görmekteyiz (Dolgun, 2015, 13). Gözetlenmenin ve gözetimin amacı her zaman aynı olmuştur. Bu amaç, insanları belli bir kalıp içerisinde disipline etmek ve eylemlerini kontrol altına almaktır. Geçmişte kölelik merkezinde bir denetleme mekanizmasıyla gözetleme gerçekleşirken, sanayileşmeyle beraber ekonomik ve makine temelli az maliyetle yüksek üretim ve verim amaçlı denetleme mekanizmaları kurulmuştur. Makineleşmeyle beraber dünya üzerinde hem ekonomik hem de sosyal açılardan birçok değişikliğe biranda maruz kalınmıştır. Aynı geçiş sürecinin şu an yaşadığımız dönem içinde geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Günümüz dünyasında meydana gelen teknolojik ve bilimsel gelişmelerle insanlar kendilerini enformasyon dünyasının içerisinde bulmuştur. Enformasyon dünyası ise özgürlük ve hızlı bilgi paylaşımı gibi olumlu birçok özelliikle beraber tanımlansa da bir yandan yeni bir dünya düzenine işaret eden gözetim toplumu ortaya çıkarmıştır. İnsanlar doğdukları andan itibaren teknolojik araçlar kullanarak ve kullanılarak sürekli olarak izlenmektedir ve bu kimi zaman farkında bile olunmaya gözetlenme hali distopik kurgular için merkezi unsuru oluşturmaktadır.

Panoptikon kavramı tek taraflı bir gözetim faaliyeti olarak uygulansa da günümüz dünyasında bu kavramın yerine sinoptikon ve omniptikon kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Panoptikongeleneksel dönema ait bir yöntem olarak daha baskıcı ve zorlayıcı bir gözetleme uygulamasıdır. Sinoptikon ve omniptikon kavramları ise kişinin kendi rızasıyla hiçbir baskı olmadan psikolojik tatminine dayalı olarak kullanılan yöntemlere karşılık gelmektedir. Sinoptikonda kitle iletişim araçları merkezi konumdadır. Bu yöntem, yaş, cinsiyet, eğitim gibi birçok nedenden dolayı az sayıda insana hitap etse de bu yöntemde kişiler televizyon, akıllı telefon ve bilgisayar gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla bildirimlere ve mesajlara maruz bırakılır. Daha çok insan dijital dünya ile tanıştıkça geçilen evre ise omniptikon olarak isimlendirilmiştir (Özdemir, 2019, 84). Bu evrede belirli bir mekân ve zaman dilimi içerisinde gözetlemenin mümkün olduğu ve uygulandığı yöntemler artık mekândan ve zamandan bağımsız olarak kendilerini mümkün kılmıştır.

Gözetim faaliyetleri modern dönem içerisinde artık fabrikalardan iş alanlarına kaymıştır. Dijital uygulamaların çalışanlar tarafından kullanılmasıyla gözetim faaliyetleri dijital gözetim şeklini almıştır. Microsoft'un geliştirdiği "Intellimouse" adlı uygulama sayesinde kişilerin çalıştığı bilgisayarlar her an gözetime tabi tutulmaktadır. Bilgisayarların açılış saatlerini iş başlama saati olarak endeksleyen uygulama, hangi saatte çalışanların işe başladığından, mouse kullanımına kadar birçok faktörü göz önünde bulundurarak çalışma saati sırasında ne kadar yol kat ettiklerini hesaplamakta; bu sayede çalışanlarının çalışma

sürelerini ve üretim hızlarını denetleme imkânı sağlamaktadır (Dolgun, 2010, 510).

Dünya genelinde terör saldırılarından dolayı insanların kendilerini güven altında hissetme eğilimi doğmaktadır. Çoğu ülkenin iktidarı da bu eğilimi gerçekleştirmek için ülkesini gözetim altına aldığı duyurarak güven sağlamaya çalışmaktadır (Dolgun, 2015, 15). Günümüz dünyasında aslında insanları zorlayıcı gözetim mekanizmalarından ziyade insanların gönüllü olarak katıldığı mekanizmalar kurulduğunu söyleyebiliriz. Kişiler izlendiğini bilerek ve bu izlenmenin devamını isteyerek yaşamaktadır. Çünkü kaotik olay örgülerinin hakim olduğu ulusal ya da uluslararası tehditler karşısında kendilerini güvende hissetmeye ihtiyaç duyarlar. İnsanların kendilerini güvende hissetmeleri için kullanılan araçlardan en yaygın olanı kameralardır. İnsanlar bahçelerinden evlerinin içine kadar belli ortak alanlara kameralar koyarak kendilerini güvende hissetmeye çalışmaktadırlar. Yerel yönetimlerin en yaygın güvenlik sağlama modeli ise sokaklara ve caddelere kameralar yerleştirmektir. Teknolojinin hızlı bir biçimde gelişmesiyle beraber bu tür kameraların özellikleri de artmıştır. Gece görüşü, yüz tanıma sistemi ve ses kaydetme özelliği gibi birçok fonksiyon geliştirilerek gözetleme uygulaması daha kolay bir hal almıştır (Kara & Elçiboğa, 2017,125).

Gözetleme ve takibin günümüzde en yaygın olarak kullanıldığı alanların başında dijital reklamcılık alanının geldiğini söyleyebiliriz. Geçmişte kullanılan basılı gazete, dergi gibi erişimi zor medya araçları yerine artık ürün tanıtımları ve reklamları için öncelikli olarak dijital mecralar tercih edilmektedir. Günümüzde internet sayesinde bulunduğumuz yerden dünyanın diğer ucu hakkında haber ve bilgi alabiliyoruz. Haber ve bilgi kaynağımızdan daha çok internet aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bunu bilen üretici sahası, ürünlerin satın alış hızının artması için kişilerin dijital ayak izini tahmin eden uygulamalar aracılığıyla, algoritmalar ve yapay zekâdan da faydalanarak, birçok ürünün reklamını kişilerin akıllı cihazlarına göndermektedir. Sadece iktidar merkezinde bilgi edinme ve denetlemenin yanında üreticilerin ve şirketlerinde kullandığı bir pazarlama pratiği ortaya çıkararak insan nesne konumunda yerini almıştır.

Modern dönemde kişinin gözetlendiği ve takip edildiğini bilerek sergilediği davranışlar üzerine etik tartışmalar ve ikilemler ortaya çıkmıştır (Önce, 2019, 71). Geleneksel dönemde sadece belli bir mekânda ve zamanda gözetlemenin uygulanması dijital dönem içerisinde artık süresiz ve mekânsız bir hale bürünmüştür. Bu nedenden dolayı insanların davranışlarını sergilerken özgür iradelerini sınırladıklarını iddia etmek mümkündür. Mekânsız ve süresiz olarak gözetlendiklerinin farkında olan insanların tüm eylemlerini özgürce eylemesi ve buna bağlı olarak öz benliklerini pratik hayatta tam olarak açığa vurmaları çok mümkün

görünmemektedir. Her eyleminin arka planında “bunu gözetleyen birisi var” düşüncesi yatan insanın doğal davranışlarından uzaklaşması insan özgürlüğünün önündeki en büyük engellerden birisidir.

Sanayileşmeyle beraber önemli bir vurgu halini alan “Özgürlük mücadelesi insanın doğaya karşı verdiği bir mücadele olmaktan çıkarak insanın insana karşı verdiği bir mücadele halini almıştır” mottosu bugün artık geçerliliğini kaybetmiştir (Türkmenoğlu, 2004, 3). Çünkü bugün insanın mücadele ettiği şeyler doğa ya da insanla sınırlı değildir; insan kendi yarattığı teknoloji karşısında özgürlük için mücadele etmektedir. Dijital yenedünyanın insanlara özgürlük sunduğunu söylese de hem insanı teknoloji bağımlısı haline getirmiş hem de birçok alanda gözetlemeyi normalleştirerek insan hayatını kontrol edilebilen mekanik bir mekanizmaya dönüştürmüştür(Önce, 2019,72).

3.2.Mahremiyetin Ortadan Kalkması

Geçmişten günümüze kadar mahremiyet kavramının tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde anlaşıldığını ve yaşatıldığını görmekteyiz. İnsanoğlu var olduğu süre boyunca toplumsal değişimler ve gelişmeler nedeniyle sürekli olarak dünyaya ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu nedenle zaman içerisinde mahremiyet kavramını kişisel algılayış ve yaşayış tarzının değiştiğini söylemek mümkündür. Birçok dönem içerisinde mahremiyetin kişisel hak olarak ihlalinin yaşanması ve günümüz dünyasında da bu ihlalin farklı boyutlar ve şekillerde biçimlenmesi mahremiyeti toplumsal hayatın önemli sorunlardan birisi haline dönüştürmüştür. 16. ve 17. yüzyılda Aydınlanma felsefesi ve modern bilim anlayışıyla mahremiyet olgusunda kökten bir değişim meydana gelmiştir. Mahremiyet, “Kapitalist ekonomik sistemin gelişimi, ulus devletlerin güçlenmesi, kentleşme, işbölümü ve uzmanlık alanlarının çeşitlenmesi, kitle toplumunun oluşumu vegeleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçiş ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.” (Berkup, 2015, 16). Toplum içerisindeki bireyin kendi değerinin farkına varmasıyla insana verilen önem artmıştır. Sanayileşme ve kapitalizmin etkisiyle rekabetin artması, bireyin toplum içerisinde bir kimlik kazanmasını sağlamıştır. Değişen ve gelişen çağ içerisinde bireyin daha fazla sosyal alan içerisinde olması ve kapitalist düzene uyum sağlarken grup içerisinde çalışma zorunluluğu olması,bireylerin mahremiyetin önemini daha fazla kavramasına neden olmuştur (Berkup, 2015, 16-17). Özel alan içerisindeki yaşamdan ziyade insanı kamusal alanda yaşamaya zorlayan bir sistemle beraber, insanın mahremiyet alanında geçirdiği zaman azalmış ve kişisel bilgilerini güvende hissetme arzusu açığa çıkmıştır.

Mahremiyet kavramının günümüz dünyasında bu kadar tartışılmasının ve anlaşılmaya çalışılmasının önemli nedenlerinden birisi kişilerin sahip olduğu mahrem alanların azalması,

mahrem alanın dışında kalan kamusal alanın da tam tersi şekilde genişlemesidir. Bireylerin mahrem alanlarının kendi istediği doğrultusunda ya da kendi istediği dışında azalmasının pek çok nedeni olmakla beraber mahremiyet ve mahremiyetin ortadan kaybolması gibi konular giderek daha fazla sorgulanmaya ve tartışılmaya başlamıştır. Modern toplumlarda en önemli hakkın kişinin mahremiyetin korunması olarak gösterilmesinin ana sebebi modernleşmeyle beraber çağın getirdiği yenilikler ve gelişmelerin mahremiyeti ihlal edecek uygulamalar ortaya çıkarmasıdır. Bu nedenden dolayı temel hak olarak söylenen mahremiyet alanı anlamını yitirmeye başlamıştır (Berkup, 2015,6-7).

Dijitalleşen dünya ile beraber kişisel olan bilgilerin sonsuz internet ortamında zaman, mekân ve kişi ayırt etmeksizin bir tuş ile yayılabilir olması, dünya çapında bireyin mahremiyetinin ve özgürlüğünün engellediğine dair tartışmaların başat gerekçesidir. Geleneksel dönem içerisinde meydana gelen gözetleme faaliyetleri ve uygulamaları ile mahremiyetin ve özgürlüğün ihlal edilmesi apaçıkken teknolojinin ilerlemesiyle bireylerin bilerek ve isteyerek kişisel bilgilerini paylaşmasıyla farkında olmadan kişisel alanların ihlaline onay veren toplumlar ortaya çıkmıştır. Bireylerin bilerek ve isteyerek bilgi paylaşımının yanında kişilerin bilgisi dışında dijital ortamda yaptıkları hareketlerin kayıt altına alınması da mahremiyet ihlalinin başka bir boyutunu oluşturmaktadır.

Mahremiyeti yalnızca bireylerin özel yaşam alanları olarak tanımlamak dijital mahremiyet kavramının açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Güncel bir kavram olan dijital mahremiyet kavramı hukuk ve etik alanları içerisinde de bir takım güncellemelere gidilmesini zorunlu kılmaktadır. Dünya çapında bütün kişisel bilgilerimizin “Big Data” içerisinde kayıt edilmesiyle beraber insanların bilgilerinin güvende olduğuna dair bir güvenilir alan kavramına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu zamana kadar mahremiyet olarak tanımladığımız ve yaşadığımız alan kişinin bilerek kendi istediğiyle sınırladığı bir kişisel alan olarak tanımlanırken, dijital mahremiyet ihlalleri kişinin elinde olmadan da bilgilerine erişilebileceğini göstermiştir (Barkuş & Koç, 2019, 37). Mahremiyet kavramı toplumdan topluma farklı şekilde yaşandığı için dijital mahremiyet yaşantısı da aynı şekilde toplumdan topluma hatta yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, kültür ve dini inanç gibi birçok faktöre bağlı olarak kişiden kişiye değişmektedir.

Mahremiyet, kişinin kendisini ilgilendiren herhangi bir konu hakkında diğer kişilerle paylaşmak istemediği olguların tümü olarak tanımlanabilir. Mahremiyet kavramının tanımlanmasında sıklıkla geçen bir kavramda gizlilik kavramıdır. Ancak gizlilik ve mahremiyet farklı kavramlardır. Gizlilik ve mahremiyet kavramlarındaki temel fark paylaşılmak istenen konunun toplum açısından uygun olup olmadığına dayanmaktadır.

Mahremiyet, toplum tarafından meşru olarak görünen ama kişinin paylaşmak istemediği konular ile ilgiliyken; gizlilik, toplum tarafından gayrimeşru olarak kabul gören olgularla bağlantılıdır (Berkup, 2015, 10).

Dijital mahremiyet kavramıyla vurgulanmak istenen temel husus bireylerin izini dışında kişisel bilgilere erişimin kolay sağlanıyor oluşunun önüne geçilmesi gerektiğidir. Özgür ve sonu görünmeyen bir sanal âlem içerisinde bulunduğu düşünülse bile bireylerin hareketleri dijital ayak izi aracılığıyla her zaman takip edilmektedir. Akıllı cihazlar aracılığıyla kişinin evindeki, bilgisayarındaki ve iş yerindeki bütün mahrem bilgiler başka insanlarla paylaşılabilir bir hal almıştır. Bugünün toplumu içerisinde yeni tüketim alışkanlıklarının ortaya çıkmasıyla bireylerkendilerini dijital ortamdaki reklam ve tanıtımlarla sürekli körüklenen bir tüketim çılgınlığı içerisinde bulmuşlardır. Bu nedenle mahremiyet alanının ihlal edilmesinin en çok büyük şirketlere, tüketim çılgınlığının devamlılığı için bir kaynak oluşturduğunu söylemek mümkündür. Kişinin internet aracılığıyla yaptığı alışverişlerden ve arama motorlarında aradığı ürünlerdenilgilendiği ya da ihtiyacı olduğu şeyler tespit edilmekte ve kişinin ne tür ürünler kullandığına dair tüketici veri tabanı oluşturularak bir sonraki alışverişi için tahminler üretilerek kişi reklamlarla yeni alışverişe yönlendirilmektedir. Kişiler artık fiziksel bir mekana ihtiyaç duymaksızın istedikleri zaman alışveriş yapabilmektedir. Bu yöntem kişilere zaman açısından tasarruf sağlasa da bir diğer yandan kapitalist sisteme güç sağlamaktadır (Berkup, 2019,30).

Dijitalleşme ve internet erişiminin dünya çapında yayılmasıyla bu konular hakkında yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır. Teknolojinin bir anda bu kadar gelişmesi ve kişilerin bilinçsiz biçimde kullanmaya başlaması yararından çok insanlığa zarar getirdiğini söyleyebiliriz. Burada asıl problem, teknolojinin hızlı gelişiminden ziyada dünyanın bu gelişmeye aynı hızla ayak uyduramamasından kaynaklıdır. Hukuksal olarak insan haklarına yönelik bir ihlalin olup olmadığının araştırılmasının yanında, konunun felsefi açıdan özellikle ahlak ve hukuk felsefesi açısından da incelenmesi gerekmektedir (Yüksel, 2009, 276-277).

Mahremiyet kavramı geleneksel anlayışının yanı sıra birde dijital mahremiyet olarak adlandırabileceğimiz bir kavramla genişlemiştir. Akıllı cihazların etki alanının günden güne daha çok genişlemesi, sosyal medya platformlarıyla beğenilme, beğenme, izlenme ve merak etme gibi birçok yeni alışkanlığın ortaya çıkması dijital mahremiyet kavramının içeriğini giderek arttırmaktadır. Özellikle sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasının bireylerin mahremiyet algısını da gözle görülür bir değişime uğratmıştır. Bir yandan da mahremiyetin hangi şartlar altında ihlal edildiği geleneksel mahremiyet anlayışının toplumlara göre değişken

olması gibi dijital mahremiyet için de kültürel ve toplumsal olarak değişkenlik göstermektedir (Barkuş & Koç, 2019, 38).

Berkup “Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyet Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz” adındaki doktora tezinde kişileri doğum yıllarına göre kategorize ederek yaş gruplarının mahremiyete olan bakış açılarını ortaya çıkarmıştır. Bu kategorizasyonu yapmasındaki en önemli neden, kişilerin yaşamış olduğu dönem içerisindeki siyasi, sosyokültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin o dönem içerisindeki olaylara ve gelişmelere göre oluşmasından kaynaklanmaktadır. Berkup, X kuşağını 1965-1980, Y kuşağını 1981-1994, M kuşağını 1993-2003, Z kuşağını 2004 ve sonrası olarak sınıflandırmıştır. Bu çalışma X kuşağının üyelerinin sosyal medya platformlarında paylaşımlarını yaparken mahremiyeti ihlal etmekte olduğu kategorilere nazaran daha fazla kaçındıkları sonucuna varmıştır (Berkup, 2015, 274).

3.3. Veri Olarak Kişisel Yaşam

Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan mahremiyetin yok edilmesinin bir diğer boyutu ise insanların bilerek ve isteyerek dijital ortamlarda kişisel verilerini ve özel hayatlarını ifşa etme arzusu ile ilintilidir. İnternetin bütün dünya üzerinde aktif olarak kullanılmaya başlanmasıyla, insanların işlerinden arta kalan zamanlarını internette farklı şekilde kullanmalarını sağlamak için farklı uygulamalar geliştirilmiştir. Dijital mecrada olan uygulamalar sayesinde kişilerin internette daha fazla zaman geçirerek kişisel veri ve özel hayata dair unsurları kapsayan birçok resim ve bilgi paylaşmasına; böylelikle de büyük bir veri tabanının oluşturulmasına olanak sağlanmıştır.

Postmodern dönemde dijital dünyayla daha çok ilgilenen insanın alışkanlıklarının değişmesinden ve sanal bir yaşam stilini benimsemesinden dolayı bu dönem “tekno-medyatik dünya” olarak isimlendirilmektedir (Karagülle, 2015, 49). İnsanların kendilerine ait sanal bir dünya oluşturma isteği gözetimi daha önce görülmemiş farklı bir boyuta taşımıştır. Tekno-medyatik dünya olarak isimlendirdiğimiz sadece kodlarla dijitalleşen alanın en temel özelliği sanal olmasıdır. Bu dünyada, insanın insanla ya da insanın tabiatla olan ilişkisi bir sanallık çerçevesinde meydana gelmektedir. Bu sanal dünya içerisinde farklı alanlar, alışkanlıklar ve yaşam stilleri oluşmuştur. İletişimin ve bilginin zamansız ve mekânsız olarak aktarılabilirliği oluşturma dünyası genelinde bir tektipleşmeyi ve alışkanlıkları standartlaşmasını beraberinde getirmiştir. Sosyal ağlar ve sosyal medyanın günümüz dünyasında birçok platform aracılığıyla insanlara sunulması mahremiyet ve yalnızlaşma konularında birçok tartışmanın oluşmasına sebep olmuştur. İnsanların teknolojiyi araç olarak kullanması gerekirken kendileri bir araca

dönüştürmüştür. Üreticilerde araç haline dönüşen insanın devamlılığının sağlanması için sosyal ağlar ve internetle olan ilişkilerini güçlendirecek birçok yeni uygulama ve özellik eklemiş, insan hayatını internete bağımlı hale getirmiştir.

Panoptikon gözetim anlayışı yaşamın her anını kapsayacak şekilde genişleyerek mahrem alanları da kapsamıştır. Dijital dünya düzeninde şeffaflık ve gösteri merkezli bir yaklaşım sağlanarak gözetim baskı kurmadan, eğlence anlayışı olarak insanlara benimsetilmiştir. Bu sayede kişiler eğlence düşüncesiyle kişisel bilgilerini, resimlerini hatta hayatlarını sosyal medya mecralarında isteyerek ifşa etmeye başlamıştır. Kişilerin kendilerini görünür kılma arzusu nedeniyle, iktidarın gözetlemesinden en yakınımızın gözetlemesine kadar mahrem alan oldukça daralmıştır. Aile ve özel yaşam gibi en mahrem konular dahi bu nedenden dolayı alenileşmiştir (Karagülle, 2015, 51).

Temelde e-posta ve haberleşme amacıyla başlayan internetin yolculuğu daha sonradan eğlence ve insanlardaki merak duygusunu kullanarak her anını istediği zaman istediği yerde paylaşabildiği platformlara kadar evrilmiştir. Kişilerin bilerek ve isteyerek paylaştıkları bu fotoğraflar veya bilgiler nedeniyle mahremiyetin ne olduğu da aslında sorgulanmaktadır. Kişilerin internet ortamında paylaştığı her türlü dosya ve bilgi teknoloji şirketleri için veri niteliğindedir. Kişilerin kendilerini ifşa etmesinin gözetleme merkezini yönetimden, iktidardan veya gardiyandan yanımızdaki komşumuza kadar indirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır ziramahremiyet alanının bir ifşa alanına dönüştüğü yeni bir düzen ortaya çıkmaktadır. Mahremiyet, kişilere kendilerine ait bir alan belirlemede hak tanısa da sosyal ağların küresel ölçekte etik bir kullanıma sahip olmamasından ötürü dijital mecraları bir şekilde kullanan hiçbir insanın tam bir mahremiyet yaşaması mümkün görünmemektedir.

Herhangi bir kişiye ait olan resim ya da doğruluğu yanlışlığı tam olarak belli olmayan bir bilgi saniyeler içerisinde farklı alanlardakimilyonlarca kişiye ulaşabilmektedir (Can, 2020,423).Bu da hem kişisel verilerin izinsiz yayılmasına imkan tanımakta hem de post-truth adı verilen hakikat-sonrası dönemde bilginin metalaşmasıyla beraber çok sayıda asılsız bilginin insanları yönlendirmesine yol açmaktadır. Covid-19 pandemisi esnasında ortaya atılan onlarca komplo teorisi örneği sosyal medyanın bilgi kirliliğini artıran gücünü net bir şekilde göstermektedir. Pandeminin başlarında sosyal medya aracılığıyla yayılan yaşanan her şeyin 5G teknolojisini yerleşik hale getirmek için bir oyun olduğu teorisi insanlar arasında hızla yayılmış ve pandemi önlemlerinin uygulanmasında büyük engel oluşturmuştur. Yine aynı şekilde Covid-19 aşılılarıyla ilgili amacın vücutlarımıza çip yerleştirmek olduğu gibi onlarca komplo teorisi aşı karşıtlarının sayısının artmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan, kişisel verilerin, fotoğrafların ve bilgilerin bu sanal dünya içerisinde oluşturulan platformlar ile her an paylaşılabilir olması kötü niyetli kişiler tarafından bilgilerin çalınabilmesine de olanaksızlamıştır. Buna bağlı olarak, birçok kurumsal şirket kişilerin beğenileri, izlenmeleri, hobileri, siyasi tutumları gibi birçok mahrem olarak korunması gereken bilginin kolaylıkla ulaşabilmesine yol açmıştır. Elde edilen bilgiler nazarında dijital ortamda kurumlar kendi işleyişlerine yönelik olarak kişilere ait dijital kimlikler oluşturulmaya başlamış; bu kimlikler diğer kurumlarla satılmaya başlanarak ticari meta haline dönüştürülmüştür. Bunların önüne geçebilmek için dünya genelinde yaygın şekilde kullanılan bu dijital temelli teknolojilerin kişilerin güvenliğini ve mahremiyetini koruyacak şekilde etik norm ve yasalara göre düzenlenmesi aciliyet arz etmektedir. Dijital dünyanın bilinçli-bilinçsiz herkesin kullanımına açık olması aynı zamanda banka hesaplarının ve kredi kartı bilgilerininle geçirilmesi gibi birçok mağduriyeti de beraberinde getirerek güvenlik açığı oluşturmaktadır (Can, 2020, 424).

Dijital platformlar üzerinden devamlı gönderilen reklamlar ile dini ve siyasi tutumu destekleyici uyarıcılara kişiler farkında olmadan maruz kaldıklarında bilinçaltılarında bir gizil öğrenmenin ortaya çıktığı ve kişilerin alışkanlıklarından düşüncelerine kadar birçok konu üzerinde dijital etkilerin olduğu yine başka bir tartışmalı mesele olarak gündemdedir (Can, 2020, 429). Bu etkilere yönelik olarak en sansasyonel haberlerden birisi Facebook'un 2016 ABD seçimlerini gizlice manipüle ettiği iddiasıdır. Bu seçimlerde Cambridge Analytica isimli "tüketici, takipçi, seçmen davranışlarını değiştirmek isteyen iş dünyası ve siyasi partilere hizmet sunan bir veri analiz şirketi" tarafından Facebook üzerinden kullanıcıların Trump lehine oy vermek için yönlendirildiğine ilişkin dava hâlâ devam etmektedir (Çelik, 2019).

SONUÇ

İnsanoğlu geçmişten günümüze kadar ütopyik bir dünya içinde yaşamının hayalini kurmuştur. Toplumdan siyasete, eğitimden kültüre kadar pek çok alanla alakalı en doğru, en iyi ve en erdemli toplumların nasıl oluşturulacağı, ideal devlet yönetimin nasıl olması gerektiği, toplumsal adaletin nasıl sağlanacağı, ideal eğitim sisteminin nasıl olması gerektiği gibi birçok soruyla mükemmele ulaşmayı hedefleyen insanoğlu çoğunlukla teorik ve pratik olan arasındaki tezatlıklardan kurtulamamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle insan yaşamını hâkimiyeti altına alan ve insanda farklı alışkanlıklara neden olan pek çok akıllı makine ve dijital uygulama ortaya çıkmış, bu da bazı düşünürlerin korkunun ve baskının hâkim olduğu bir dünya öngörmelerine neden olmuştur. Distopya senaryoları düşünce tarihinin hemen her döneminde yer alsa da teknolojik ilerleme bu senaryoların sayısını arttırmış ve bilim ya da hikaye kurgularında distopik unsurlar olarak ele alınan kimi tasvirlerin günümüzde reel karşılıklarının olduğu fark edildikçe teknolojik distopyalar daha fazla konuşulur hâle gelmiştir.

Gözetim, mahremiyet ve izlenme gibi kavramların tarihsel süreçlerine baktığımızda her çağda yer alan özgürlük tartışmalarının merkezinde yer aldıkları görülmektedir. Ancak ilginç olan özgürlük ve refahı vadeden modernite ile birlikte bu kavramların çok daha fazla tartışmanın konusu hâline gelmesidir. Dijital dünyanın fiziksel dünyamızı çepeçevre sardığı günümüz koşullarında insanlar giderek daha kısıtlı alanda kendilerini özgür hissettiklerini ifade etmektedirler. Akıllı cihazlar ile açık ve kapalı ortamlarda giderek yaygınlaşan kamera kayıt sistemleri birçok insanın gündelik yaşamı içerisinde sürekli olarak “gözetlenme ve takip edilme” histerisi yaşamasına neden olmaktadır. Toplumsal ve bireysel yaşam özgürlüğünün yeniden tanımlanmasını gerektiren bu dijital süreç, son yıllarda bir yandan da nörobilimsel araştırmaların özgür iradenin bir yanılsama olduğuna yönelik sonuçlarıyla desteklenmektedir. İnsan, hem sezgisel olarak var olduğuna inandığı iradi özgürlüğünü hem de uğruna yüzyıllarca mücadele edilen toplumsal ve politik özgürlüğünü kaybetme korkusunu bugünlerde çok daha yakından hissetmektedir. Mutluluk ve özgürlüğün ancak akla ve bilime dayalı toplumlarda mümkün olabileceği modernizmin en temel varsayımlarından birisidir. Fakat bilimsel ve teknolojik gelişmeler tam tersi yönde insan özgürlüğünü tehlikeye atar görülmektedir. Özgürlük ancak topluluk içerisinde mümkünken, topluluğun kendisi özgürlüğe tehdit de oluşturabilir (Svendensen, 2021, 138). Bu yönüyle, dijital teknolojiye dayalı modern toplum, özgürlük hissine ket vuran bir yapıya bürünmüştür. Bu nedenle tartışılması gereken konulardan biriside ütopya içinde yaşamak isteyen insanoğlunun neden bir distopya evreni yarattığı ya da yaratmak istediğidir.

Antik Yunan Medeniyetinden beri önemli tartışma alanlarından birisi olan etik, teknolojinin ve daha da özelden bilişim tekniğinin kullanım alanlarının yaygınlaşmasından dolayı farklı boyutlarda tartışılmaya başlanmıştır. Geleneksel etik teoriler genel anlamda insan eylemleri, ödevleri ve davranışlarına bağlı ahlaki değerler üzerine inşa edilmektedirler. Günümüzde ise insan eylem ve davranışlarının gerçekleştirilme sahası fiziksel çevreyi de aşarak dijital ortamlara taşınmıştır. Bu bağlamda, dijital dünya içerisinde gerçekleştirilen eylemler ve dijital teknolojinin kullanımı için dayanak oluşturması gereken etik yaklaşımların tartışılması zorunlu hâle gelmiştir. Hem dijitalleşme sürecinde korunması gereken insani değerlerin tespiti hem de dijitalleşmenin bireysel ve toplumsal etkilerinden yola çıkarak bu teknolojinin hangi yönde kullanılacağına karar vermek için etik ilkelerin belirlenmesi için “dijital etik” çalışmalarının sayısının artırılması büyük önem arz etmektedir.

Dijital etik alanının üzerinde durması gereken problemlerden birisi mahremiyet ve özelinde bilgi mahremiyetidir. Dijitalleşme ile birlikte devasa miktarda veri aynı anda saklanabilmektedir. Özellikle akıllı cihazlar, bizim hakkımızda sağlık durumumuzdan, konumumuza, iletişim halinde olduğumuz insanlardan, banka hesaplarımıza kadar birçok bilgiye ulaşabilmekte ve kişisel verilerimizi detaylı bir şekilde analiz edebilmektedir. Kimileri bizim bireysel bilgilerimizin büyük teknoloji şirketleri için hiçbir anlam ifade etmediğini, bu sebeple korkulacak bir durum olmadığı konusunda ısrarcı olsa da her resmin tuvale konulan noktaların birleşmesiyle ortaya çıktığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu yönüyle bakıldığında, erişilen bilgilerin tek başına anlamsız olduklarını söylemek yanlış olacaktır zira bilgiler birleştirildikçe tahmin edilemeyen konular üzerine analizler yapılması mümkün hâle gelecektir. Bu sebeple, dijitalleşme sosyal, kültürel, tarihsel bağlantıları olan mahremiyet kavramının sınırlarının yeniden çizilmesini gerektirmektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde bir dijital âleminin oluşumunun biranda meydana gelmediği; bir süreç içerisinde belirli periyodlar ve dönüştürücü teknolojiler sayesinde ortaya çıktığı aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, tarihsel sürece baktığımızda başlangıçta insan ve insanın ihtiyaçları merkeze alınarak kullanılan teknik ve üretilen teknolojik araçların, bugün insanın ihtiyaçlarını ikincil ya da üçüncül sıralarda dikkate aldığını göstermek amaçlanmıştır. 20. yüzyıla kadar olan süreçte Endüstri 1.0 ve Endüstri 2.0 devrimleri gerçekleşmiş olsa da dönüştürücü teknolojilerin kullanım alanı yalnızca sanayi ve fabrikayla sınırlı kalmıştır. Çünkü o dönem içerisinde önemli olan odak nokta insanın nesneye ve ürüne ulaşabilmesidir. Ulaşımın, iletişimin ve üretimin zor olduğu modernleşmeye kadar olan dönemde insan gereksinimlerini ve ihtiyaçlarını karşılamak için çok fazla çaba gösterilmiştir. Endüstri 1.0 ve Endüstri 2.0’da amaç, atölyelerde, fabrikalarda ve sanayi alanlarında üretimi

arttırmak olmuştur. Makineleşme ile birlikte su ve buhar gücünün üretim alanlarında kullanılmaya başlanması üretimin artmasını sağlamış; bu sayede insanlar daha kısa sürede gereksinimlerini ve ihtiyaçlarını gidermeye başlamıştır. Elektrik ve seri üretim bantlarının oluşmasıyla seri üretim merkezleri kurulmuş, küresel ticaret alanı ortaya çıkmıştır. Bu yeniliklerin hepsi insanın ihtiyaçlarından doğmuş ve insan yaşamını kolaylaştıran unsurlar olarak kaygı yaratan unsurlar olarak görülmemiştir. Ancak Endüstri 3.0 ve Endüstri 4.0'da merkeze alınan insan değil, metalaşan insandır. Günümüzde üretilen teknolojilerin de insana birçok açıdan fayda ve kolaylık sağladığı inkâr edilemez. Lakin kullanılmakta olan dijital teknolojiler birtakım korku ve kaygıların da merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla ilk bölümde son olarak Endüstri 4.0 teknolojilerinin neler olduğu, insan hayatına olumlu katkıları ve potansiyel tehlikeleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise dijital teknoloji ile ilgili olarak belirlenen distopyaların inceleme ve değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Distopya kavramı ilk kez 1868 yılında John Stuart Mill tarafından yaptığı bir konuşma esnasında kullanılmasına rağmen, günümüz dünyasında eskiye oranla üzerine daha çok konuşulan bir kavrama dönüşmüştür. Bu bölümde Yevgeni İvanoviç Zamyatin'in *Biz*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, George Orwell'in *1984* ve Yuval Noah Harari'nin *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi* kitapları anlatılmaya çalışılmıştır. Bu eserlerin ortak özelliği teknolojinin ilerlemesi ve insanın bu teknolojilerle daha fazla entegre olacak şekilde yaşamına yön vermesi sonucu kendisini korku ve baskının hüküm sürdüğü bir dünyada bulacağı öngörüsüdür.

Üçüncü bölümde ise dijitalleşmenin mahremiyet ihlallerine nasıl yol açtığı üzerinde durulmuştur. Mahremiyet kavramını kesin ve net bir tanımının yapılması ve mahremiyet sınırlarının keskin olarak çizilmesi çok mümkün değildir. Çünkü mahremiyet, döneme, kültüre, geleneğe, sosyal yapıya, alışkanlıklara ve de teknolojiye bağlı bir kavramdır. Zaman ve yer mahremiyetin anlamını belirleyen unsurların başında gelmekle birlikte bu kavramın anlam çerçevesi hiçbir zaman şimdiki kadar geniş olmamıştır. Çünkü dijitalleşmeyle beraber bugün öncesinden farklı olarak yalnızca fiziksel çevre ile ilgili değil aynı zamanda sanal çevre ile de ilgili bir kavram hâline gelmiştir. Mahremiyet ihlallerini bu bağlamda hem fiziki âlemde hem de sanal âlemde görmek mümkündür.

Fiziki âlemde mahremiyet ihlallerini betimleyen en önemli tasarım panoptikon hapishanedir. Panoptikon hapishanesinin kuruluş ilkesi, suçlularda gözetlenmedikleri durumlarda dahi gözetleniyor hissi yaratarak özgür alanlarını yok etmek ve bu sayede kurallara eksiksiz biat etmelerini sağlamaktır. Panoptikon hapishanesinin günümüz dünyasındaki farklı versiyonları kamera kayıt ve uydu teknolojileridir. Mobese kameraları ve uydu teknolojileri

küreselleşen dünyanın gözü kulağı konumundadır. Bu teknolojiler, suçluların kolay tespit edilmesi ve suç oranlarının azalması gibi toplumsal birçok fayda sağlasa da, büyük veri ağına bilgi akışı sağlamaları, insanların kendilerine ait fiziksel alanlarını daraltmaları ve topladıkları verileri kullanım amaç ve biçimlerinin şeffaf olmaması gibi gerekçelerle mahremiyet tartışmalarına neden olmaktadır.

Fiziki âlemde mahremiyet ihlallerinin başka bir biçimi de sanal dünyada meydana gelmektedir. Pandemi sürecinde zorunlu olarak dijital dünyaya daha fazla insanın katılması, daha fazla kişisel veri, resim ve belge gibi mahrem bilgilerin internetin uçsuz bucaksız alanında var olmasına neden olmuştur. Covid-19 virüsünün neden olduğu küresel kriz, birçok yönüyle dijitalleşmenin kapsamını ve dijital teknolojilerin işlevini arttırmıştır. İnsanların evlere kapanmasıyla ilk günlerde sanayi, bankacılık, sağlık, eğitim gibi birçok alanda panik kaynaklı aksaklıklar yaşansa da bunların birçoğu kısa süre içerisinde dijital çözümlere kavuşmuştur. Üretici şirketlerde bu durumu fırsata çevirerek dijital dünya adına birçok fikir, yenilik ve uygulamayı hızlı bir şekilde insanların kullanımına sunmuştur. Bu sayede çevrimiçi toplantı, çevrimiçi ders, evden çalışma, sanal müze gibi yöntemlerle gerçek dünya içerisinde yapabileceğimiz birçok etkinlik dijital dünyaya aktarılmış ve insanlar tarafından hızlıca tercih edilir hâle gelmiştir. Bu yöntemlerin sağladığı pratik fayda beraberinde güvenlik ve mahremiyet ihlali gibi birçok problemi de gündeme getirmiştir. Her türlü kişisel verinin veya şirketlerin özel bilgilerinin internet ortamında kayıt edilmesi, bu bilgilerin gizliliğinin korunması hususunda insanların ve şirketlerin şüphelerini sürekli olarak canlı tutmaktadır.

Bilginin ve verinin önemli bir meta olduğu günümüz dünyasında her gün yeni birtakım teknolojik ve dijital gelişmelerin gölgesinde hayatına devam etmeye çalışan insan, zaman zaman bu gelişmelere aynı hızda cevap verememekte ve bu dönüşüme ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Dönüşümlerle kendisini sanal dünyanın içinde bulan ya da dijitalleşmeyi zorunlu olarak kullanması gereken insanların birçoğu bilinçli bir kullanıcı profili çizmemektedir. Yapılması gereken teknolojiyi reddetmek yerine teknolojinin bilinçli ve yararlı biçimde kullanılmasının önünü açmaktır. Küresel çapta bir sorun olduğunu söyleyebileceğimiz bu duruma karşı yeni toplumsal yapının gelecek nesiller için hukuki ve etik normlar oluşturulması gerekmektedir.

Zamansız ve mekânsız olarak paylaşılabilen her bilgi istenmeyen sonuçlara neden olabilme potansiyeline sahiptir. Kişinin izni olmadan, doğruluğu yanlışlığı bilinmeden paylaşılan bilgiler, fotoğraflar ve videolar etik ve hukuki açıdan sorunlara neden olmaktadır. Gerçek dünyada yaptığımız eylemlerin etik açıdan incelenmesi gibi bu yeni dönemde artık sanal

dünyadaki eylemlerin etik açıdan incelenmesi de zorunlu bir gereklilik olarak göze çarpmaktadır. Paylaşılan her veri kötü niyetli insanlar ve kurumlar tarafından aleyhe kullanıma kapı aralamaktadır. Kişisel verilerin gizliliğinin ihlali birçok ülkenin yasalarında suç teşkil etse de bunun denetim ve takibinin yapılması çok zor görünmektedir. Bu nedenden dolayı bireylere bilişim etiği dersi verilmesi gerekmektedir. Eğitim öğretimde de zorunlu olması gereken bu ders hem bireylerin bilinçli bir biçimde internet kullanımını sağlayacak hem de gelecekteki internet kullanıcısı olacak olan çocukların bu eğitim sayesinde dijital etik kurallarını benimsemiş olmaları sağlanacaktır.

Bu sorunun başka bir boyutu ise cep telefonları, bilgisayarlar, akıllı saatler gibi internete bağlanabilen her türlü aygıtın kullanılmasıyla insanların günlük yaşamlarına dair veri toplayan şirketlerin, kendileri adına bu bilgileri kullanabilmesidir. Pandemi sürecinde görünürde çözüm odaklı geliştirilen birçok uygulama ile insanların günlük faaliyetlerini izleme ve veri toplayabilme gibi mahremiyeti ihlal eden birçok yöntemin önü açılmıştır. Ancak bir yandan mahremiyeti ihlal eden bu uygulamalar, bir yandan da virüsün yayılım hızının kontrolünü kolaylaştırmıştır. Bu sebeple, pandemi koşullarında insan için teknoloji düşüncesi ile teknoloji için insan düşüncesi birçok uygulamada çakışma göstermiştir. Yine de dijital dönüşüm alt yapısına sahip olan şirketler ve ülkelerin pandemi koşullarından daha az etkilendiği göz önünde bulundurulduğunda dijitalleşmenin sadece negatif etkilerine odaklanmanın haksız bir tutum olacağı da görülmektedir. Önemli olan başlıca unsur, elde edilen metayla insanda değer oluşturan teknolojilerin üretilmesidir.

Sonuç olarak etik kavramı geçmişten günümüze kadar tartışan ve dönemin gelişimine göre yeniden tartışılmaya ve sınırlarının çizilmesine ihtiyaç duyulan bir alandır. Bu nedenle yeni dünya düzeninin beraberinde getirdiği yeni sorunlar ve yeni alışkanlıkların bireysel ve toplumsal davranış biçimlerine dönüşmesiyle dijital etik ilke ve normları üzerinde daha derin tartışmalar yapılması aciliyet arz etmektedir. Dijital etik çalışmalarının kapsamı bireyler ve toplumlar ile sınırlı tutulmamalı, teknoloji şirketlerinin ve iktidarlarında verilere erişiminin sınırlandırılarak “güç kimin elindeyse bilgiye o sahiptir” düşüncesi değiştirilmeli ve dijital teknolojilere yönelik evrensel bir hukuki zemin oluşturma arayışından vazgeçilmemelidir.

Teknolojinin insanı ütopyaya mı distopyaya mı götüreceğinin cevabını belirleyecek olan teknolojinin kendisi değildir; bu cevap insanın teknolojiyi hangi amaçlarla kullandığına bağlı olarak şekillenecektir. Bu sebeple, gelecek hâlâ karar verme özgürlüğüne sahip olan insanın seçimlerine bağlıken; teknolojik ve dijital gelişmelerin sosyal, hukukî, ekonomik ve siyasî yönleri çok boyutlu olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Arı. E.S. (2021). “Süper Akıllı Toplum: Toplum 5.0”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23(1). (455-479).

Barkuş. F ve Koç. M. (2019). “Dijital Mahremiyet Kavramı ve İlgili Çalışmalar Üzerine Bir Derleme”. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*. 3(1). (35-44).

Berkup. S. B. (2015). *Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyet Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Analiz*. (Doktora tezi). Ulusal Tez Merkezi. (391357).

Bostrom, Nick (2020). *Süper Zekâ Yapay Zekâ Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Büyükgöze, S. ve Dereli, E. “Toplum 5.0 Ve Dijital Sağlık”. *VI. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Kongresi-Fen ve Sağlık*, 2019, 07-10.

Büyükbıngöl. A. ve Işıklı. Ş. (2020). “Toplum 5.0: Olanaklar ve Handikaplar”. *Isophos: Uluslararası Bilişim Teknoloji ve Felsefe Dergisi*. 3(5). (29-47).

Chatfieldt. T. (2013). *Dijital Çağa Nasıl Uyum Sağlarız*. (Çev. L. Konca). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Coşkun, F. ve Gülleroğlu, H. D. (2021). “Yapay Zekânın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması” . *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* , 54 (3) , 947-966 .

Can. Y. (2021). “Postmodern Bir İfşa Alanı Olarak Sosyal Medya”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 31(1). (419-430).

Çatalbaş. S. ve Kaya. B. (2017). “Gözetim Toplumu ve Distopik Filmlerde Göz’ün İktidarı: The Lobster ve Equilibrium Filmlerinin Analizi”. *Online Academic Journal of Information Technology*. 8(30). (22-44).

Dağ. A. (2021). “Dijitalleşmenin Araçsallaştırdığı İnsan ve Hayat”. *Umran Dergisi*. (318). 56-58.

Doğan. M. (2020). *Yapay Zekâ ve Bilişim Problemi*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Doğan, M. (2021). “Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı”. *TRT Akademi* , 6 (13) , 788-811 . DOI: 10.37679/trta.969912.

Diker. C. (2019). “Modern Bireyin ‘Miyop’ Sorunu: Foucault’nun Özne ve İktidar Kavramları Bağlamında” ‘*The Lobster*’ Filminin Analizi. *SineFilozofi Dergisi*. 4(1). (91-

105) .

Dolgun. U.(2015). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Dolgun. U. (2010). “Çalışma Yaşamında Sosyal Gözetim”. *Journal of Social Policy Conferences*. 0(49).

Dönmez, A. (2001). “Bilgisayarcı Matematikçiler” . *Doğuş Üniversitesi Dergisi* , 2 (2) , 29-38 <http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf>.

Duman. M. (2020). *Endüstri 4.0 Teknoloji Bileşenlerinin Örgütsel Performansa Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. (Doktora tezi). DSpace@İnönü (<http://hdl.handle.net/11616/18235>).

Ergen, Y. (2018). “Büyük Veri, Sosyal Medya ve Etik: Facebook Örneğinde Bir Değerlendirme”. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi* , (10) , 53-64 .

Feiner. K. (2002). “Augmented Reality: A New Way of Seeing”. *Scientific American* 286(4). 48-55.

Gülşen, İ. (2019). “Nesnelerin İnterneti: Vaatleri ve Faydaları”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* , 6 (8) , 106-118 .

Güleryüz. Ö. (2021). *Endüstri 4.0 ve Değişen Yönetici Rollerini*. (Doktora tezi). Ulusal Tez Merkezi. (699829).

Hararı. Y. N. (2016). *Homo Deus*. İstanbul: Kolektif Kitap.

Huxley, A. (2018). *Cesur Yeni Dünya*. (Çev. Ü. Tosun). İstanbul: İthaki Yayınları.

H-UTokyo Lab. (2020). “Society 5.0”. https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/41719/2020_Book_Society50.pdf;jsessionid=4ED4A1157D9BCAB68A9446520CF6B08B?sequence=1.

Koca, D. (2020). “Sanayi Devrimlerinin Tarihsel Arka Planı ve İşgücü Becerileri Üzerindeki Yansımaları” . *OPUS International Journal of Society Researches* , 16 (31) , 4531-4558.

Önday. Ö. (2017). *Dijital Dönüşüm*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Önce. Ş. (2019). “Etiğin Dijital Etiğe Dönüşümü Üzerine”. *Uluslararası Bilişim*,

Teknoloji ve Felsefe Dergisi. 2(3). (59-85).

Özdemir. Ş. (2020). “Post-Panoptikon Çağı: Gözetimin Dijitalleşmesi ve Çevrimiçi Kimliğin Gizliliği Üzerine Bir Analiz”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20(3). (81-108).

Frank, M. ve P. Roehrig ve B. Pring (2019). *Makineler Her Şeyi Yaptığında Biz Ne Yapacağız*. İstanbul: Aganta.

Fukuyama M. (2018). “Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society”. *Japon SPOTLIGHT*. (47-50).

Kaygısız. Ü. (2017). “Panoptikon: Demokrasi Ekseninde Realiteden Kurgusala Doğru Bir Bakış”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 22(15). (2073-2094).

Kara. E. ve Elçiboğa. A. (2017). “Yeni Dünya Düzeninde Gözetlenme: Araçsal Gözetimden Sanal Gözetime”. *Atatürk İletişim Dergisi*. (12). (119-156).

Karagülle. A. ve Çaycı. B. (2014). “Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma”. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*. 4(1). (1-9).

Keidanren (2018). “Society 5.0 - CoCreating the Future. Keidanren Policy & Action”. https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2018/095_proposal.pdf, Erişim tarihi: (1.11.2021).

Kurtyılmaz. D. (2020). *Ütopya, Karşı-Ütopya ve Modernite*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Libet, B. vd. (1983). “Time of conscious intention to act in relation to onset of cerebral activity (readiness-potential). The unconscious initiation of a freely voluntary act.” *Brain : a journal of neurology vol. 106 : 623-42*. doi:10.1093/brain/106.3.623.

Lokke. E. (2020). *Mahremiyet: Dijital Toplumda Özel Hayat*. (Çev. D. Başak.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

McCarthy. J. (2007 Kasım). “What is Artificial Intelligence ?”<http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf>.

Mokli, Yahia. vd. (2019). “Computer-aided imaging analysis in acute ischemic stroke - background and clinical applications.” *Neurological research and practice vol. 1 (23)*. 15 Aug. 2019, doi:10.1186/s42466-019-0028-y <https://www.npr.org/2021/10/02/1042742330/team-uses-ai-to-complete-beethovens-unfinished-masterpiece>.

Müftüoğlu. M. C. ve Özbay. F. (2015). “Gündelik Hayatta Totalitarizm: Goerge Orwell’in 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (44). (179-189).

Nair, G. (2018). “İlkel Toplumlardan Günümüze İnsan-Doğa İlişkileri Bağlamında Çevre Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme” . *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1 (2) , 77-89.

Nilsson. N. J. (2019). *Yapay Zekâ/ Geçmiş ve Geleceği*. (Çev. M. Doğan) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Orwell, G. (2016). *1984*. (Çev. C. Üster). İstanbul: Can Yayınları .

Özkan. K. D. (2020). “Bilişim Teknolojilerinin Gelişimi ve Veri Madenciliği Işığında Bir Gelecek İnşası: Black Mirror Dizisi Örneği”. *Yeni Medya Dergisi*. 8. (41- 65).

Roblek. V. Mesko. M. Bach. M. Thorpe. O. ve Sprajc. P. (2020). “The Interaction between Internet, Sustainable Development, and Emergence of Society” 5.0. 1-27. <https://doi.org/10.3390/data5030080>.

Saracel, N, ve Aksoy, I. (2020). “Toplum 5.0: Süper Akıllı Toplum”. *Social Sciences Research Journal*, 9 (2), (26-34).

Svendsen, L. (2021). *Özgürlüğün Felsefesi*. İstanbul: Redingot.

Sever, M. (2021). “İhtiyaçlar ve Tüketim Kültürü”. *Kültür Araştırmaları Dergisi*. 8.(265-274).

Şahin S. (2021). “Teknik-Teknolojik Olanın Dünyü-Bugünü ve Geleceğın Toplum 5.0”. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*.4.(55-84).

Şekkeli, Z. H. ve Bakan, İ. (2018). “Endüstri 4.0’ın Etkisiyle Lojistik”. *Journal of Life Economics*. 5 (2) , 17-36.

Topaloğlu, M. Tekkanat, E. ve Malakçı, G. (2019).” Akıllı Cihaz ve İnsan Etkileşimi: Nesnelerin İnterneti” . *Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi* , 3 (1) , 11-19 .

Turing. A. (1950). “Computing Machinery and Intelligence”. <https://phil415.pbworks.com/f/TuringComputing.pdf>.

Türk. G ve Bayrakçı. S. (2020). “Sosyal Medya ve Toplumda Değişen Estetik İşlem Yaptırma Algısı”. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*. 10(39). (118-135).

Türkmenoğlu. T. (2004).Jean Jacques Rousseau’da Özgürlük Sorunu. (Yüksek Lisans

Tezi). Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Merkezi.
(<http://hdl.handle.net/20.500.12575/28573>).

Vidinlioğlu. E. S. (2021). “Endüstri 5.0”
<https://www.betatron.com.tr/blog.php?blog=endüstri,%20nesnelerin%20interneti,%20akıllı%20toplum>.

Vural. M. (2016). *İslam Felsefesi Tarihi*. Ankara: Elis Yayınları.

Yıldız. A. (2017). “İnternet Bağımlılığı İçin Kolaylaştırıcı Bir Faktör Olarak Sanal Dünyada Etik Duyarlılık Azalması”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 9(4). (398-409).

Yüksel. M. (2009). “Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere felsefi Yaklaşımlar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 64(1) , (275-298).

Zamyatin. Y. (2015). *Biz*.(Çev.F.Arıkan ve S.Arıkan). İstanbul: İthaki Yayınları.

İnternet Kaynakları

Akıllı Saat Kurtardı. (2018, 29 Ekim). https://www.ntv.com.tr/teknoloji/akilli-saat-hayat-kurtardi,DHDTBw_ua0uoZNoG4Nk30w.

Çelik, C. (2019, 1 Ekim). Hacklenen Demokrasi.
<https://www.independentturkish.com/node/76141/haber/hacklenen-demokrasi>.

Doğan. M. (2021). Yapay Zekâ Covid-19 mücadelesinin Neresinde?
<https://fikirturu.com/teknoloji/yapay-zekâ-covid-19-mucadelesinin-neresinde/>.

Emir. C. (2015, 18 Şubat). Bokanovski Çağında Pazarlama İletişimi.
<https://pazarlamaturkiye.com/bokanovski-caginda-pazarlama-iletisimi/>.

“Hipnopedya” Kavramı Ne Demektir? (2019, 7 Ekim).
<https://www.homohominilupus.com/hipnopedya-kavrami-ne-demektir/>.

Kleinman. Z. (2016, 2 Mart). Akıllı Telefonlar Sizi Dinliyor Olabilir.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160302_casus_akilli_telefon.

Nesnelerin İnterneti Nedir? IoT Ne işe yarar? (2021, 9 Nisan).
<https://proente.com/nesnelerin-interneti-nedir/>.

Pınar. Ö. (2020, 17 Nisan). Immuni: İtalya, Cep Telefonu Uygulaması Yardımıyla 'Virüsle Yaşamaya Başlayacak'. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52324373>

Tasarım Bebekler Bizi Neden Korkutuyor? (2020, 29 Ağustos).

<https://www.gelecekburada.net/tasarimci-bebekler-bizi-neden-korkutuyor/>.

Temeloğlu. N. (2020, 13 Mayıs). Keyfi Ertelemeyenlerin Hatırlattığı İhtiyaç.
<https://www.aydinlik.com.tr/haber/keyfi-ertelemeyenlerin-hatirlattigi-ihitiyac-207824>.

